

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ПОЛТАВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І ПРАВА

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін

**СУЧАСНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ: ТЕОРЕТИЧНА
ТА ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

м. Полтава, 2023

*Друкується за ухвалою вченої ради
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
(протокол № 3 від 13 грудня 2022 року)*

Рецензенти:

Панасюк Ігор Леонідович, доктор габілітований, професор Академії ім. Якуба з Парадижа у Гожуві-Великопольському (Республіка Польща), приватний доцент Європейського університету Віадрина у Франкфурті-на-Одері (Німеччина).

Маленко Олена Олегівна, доктор філол. наук, професор, завідувач кафедри українознавства і лінгводидактики, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Дроздова Ірина Петрівна, доктор. пед. наук, професор, завідувач кафедри мовознавства, Державний біотехнологічний університет.

Сучасні питання філології: теоретична та прикладна лінгвістика: колект. монографія. Полт. ін-т економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»; ред. колег. Н. Рябокінь (голова), Л. Данилюк, Н.Мякушко та ін. Полтава : ПШП, 2023. 284 с.

Редакційна колегія:

Рябокінь Н.О. – голова організаційного комітету, канд.філол.наук, доцент, завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін.

Мякушко Н.С. – доктор філософії, кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти, директор інституту.

Данилюк Л.В. – канд.філол.наук, доцент, доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін.

Грінченко Н.О. – канд.філол.наук, доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін.

Торба О.А. – викл. кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін.

Пашко С.В. – викл. кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін.

У колективній монографії висвітлено сучасні проблеми теоретичної та прикладної сучасної лінгвістики; репрезентації національно-мовної картини світу; теорії і практики перекладу як засобу міжкультурної комунікації; методики викладання та організації навчального процесу в контексті міжкультурного спілкування у зво. Для науковців, викладачів закладів вищої освіти, аспірантів, докторантів, здобувачів вищої освіти ступенів вищої освіти бакалавр, магістр.

ISBN 978-966-388-669-5

DOI: <https://doi.org/10.36994/978-966-388-669-5-2023-284>

За науковий зміст і якість поданих матеріалів, наведені факти відповідають автори, а також наукові керівники (для аспірантів, магістрантів).

ВСТУП

У межах наукової діяльності Полтавським інститутом економіки і права було організовано підготовку колективної монографії з філологічних наук «Сучасні питання філології: теоретична та прикладна лінгвістика». До участі в написанні монографії були запрошені науковці, викладачі та аспіранти. Бажаючим взяти участь у формуванні наукової праці було запропоновано наступні тематики для можливих досліджень:

- сучасні тенденції розвитку мови;
- комунікативний аспект мови;
- дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору;
- питання сучасного перекладу та перекладознавства;
- проблеми підготовки сучасного фахівця-філолога: перекладача, науковця, вчителя;
- реформування системи професійної підготовки мовознавців, перекладачів, літературознавців;
- упровадження методики для розвитку філологічних наук;
- теоретичні та прикладні аспекти розвитку філологічної освіти в Україні та в країнах Європейського Союзу.

У результаті праці колективу авторів, об'єднаних спільною ідеєю представити підсумки своїх досліджень, вийшла колективна монографія.

У формуванні видання взяли участь дев'ять українських вчених-науковців.

Ольга КОЛОМІНОВА, Світлана РОМАН,

канд. пед. наук, доценти,
доценти кафедри германської філології,
Приватний вищий навчальний заклад
«Український гуманітарний інститут»

ВИМОГИ ДО УРОКУ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Інтеграція України у загальноосвітній і світовий освітній простір підвищує вимоги до формування іншомовної комунікативної компетентності учнів початкової школи в аспекті цілепокладання: її націленості на формування в них іншомовної комунікативної компетентності (ІКК), тобто здатності успішно вирішувати завдання взаємодії і взаєморозуміння із носіями мови, яка вивчається, у відповідності до норм і культурних традицій в умовах прямого й опосередкованого спілкування [6, с. 44].

Проте, незважаючи на ґрунтовний доробок у навчанні іноземних мов у початковій школі вітчизняних і закордонних дидактів, методистів, вчителів-новаторів, практика свідчить, що не завжди ті, хто залучені до цього процесу, повністю усвідомлюють важливість зазначеного етапу як фундаменту базової середньої освіти для всього подальшого життя дитини.

Не дивно, що примітною ознакою реформування змісту початкової освіти відповідно до вимог чинних нормативних документів [3, 5, 9, 10, 11, 12] є посилення її науково-теоретичної бази. І це цілком закономірно. Адже педагогічна діяльність складається з вирішення величезної кількості задач, спрямованих на формування особистості іншої людини. А за умов сучасного багатомовного полікультурного та інформаційно-розвиненого суспільства така діяльність потребує ще більш ґрунтовної науково-теоретичної підготовки вчителів у відповідній освітній галузі з

урахуванням нових соціально-економічних факторів розвитку суспільства і перебудови та оновлення початкової школи.

З огляду на викладене вище і враховуючи недостатнє забезпечення посібниками, що містять системний виклад сучасних цілей, методів, питань технології планування, організації та контролю навчального процесу з англійської мови в початковій школі, призначення цього розділу полягає в наданні теоретичної і практичної допомоги студенту/ вчителю у з'ясуванні актуальних питань стратегічного характеру у сфері раннього шкільного навчання іноземних мов. Такими є:

- цільова спрямованість на навчання іноземної мови як засобу спілкування в межах засвоєного програмного матеріалу і способу залучення до нової національної культури;
- центрованість навчання на особистості школяра як активного суб'єкта процесу учіння;
- цілісний, холістичний підхід до організації процесів сприймання і пізнання при навчанні іноземних мов;
- інтегрування іншомовної мовленнєвої діяльності з видами діяльності, типовими для дітей молодшого шкільного віку: ігровою, руховою, естетичною, трудовою;
- планомірне використання елементів інтенсивної методики;
- урахування розвиваючої функції предмета;
- цілеспрямоване формування вимовної культури говоріння як важливої передумови свідомого використання мовленнєвої прагматики та фактора успішності оволодіння всіма видами іншомовної мовленнєвої діяльності.

Планування навчального процесу з урахуванням вимог сучасного методичного стандарту має забезпечити варіативність навчання іноземної мови, динаміку уроків, емоційно сприятливий фон занять і тим сприяти природному розвитку дитини: фізичному, інтелектуальному, духовному.

Зазначені вище положення обумовлюють *актуальність нашого дослідження* і визначають його *мету* – з позиції сучасного стану наук окреслити вимоги до уроку іноземної мови у початковій школі та допомогти вчителю/студенту-практиканту вдосконалити конструктивно-планувальні вміння.

При цьому у відповідності до вимог дидактики, урок у початковій школі має враховувати насамперед дані вікової психології. Він має бути науковим за характером змісту навчального матеріалу та засобами його засвоєння, враховувати специфіку предмета, що вивчається, вимоги чинної програми і забезпечувати єдність навчання і розвитку дитини. Адже важливою передумовою успішності уроку, на погляд О.Я.Савченко, є знання вчителем вікових характеристик молодших школярів, оскільки початкова школа “виростає із дошкілля”. Йдеться про:

- фізичний розвиток учнів конкретного класу (зір, слух, координація рухів, швидкість);
- психологічні якості (активність, темп реакцій, темперамент, емоційна спрямованість, естетичні уподобання тощо);
- пізнавальні здібності (спостережливість, увага, пам’ять, мислення, уява);
- загальний розвиток, поінформованість, рівень комунікативного розвитку дитини в рідній мові;
- рефлексія, самооцінка і самоконтроль;
- пізнавальні інтереси і мотиви учіння;
- особливості характеру і поведінки (організованість, працелюбність, самостійність, доброта, правдивість, ставлення до себе, інших людей, довкілля, вміння зав’язувати стосунки з однокласниками)(8).

Знання вікових особливостей молодших школярів і характеристик учнів конкретного класу дозволяє вчителю правильно спланувати психофізіологічний аспект уроку, зокрема передбачити межу працездатності дітей, за якою настає гальмування їхньої діяльності. Воно

допомагає у доборі матеріалу і визначенні прийомів роботи з ним, у мотиваційному забезпеченні навчальної діяльності, у створенні ситуації соціального розвитку дитини засобами іноземної мови, що вивчається. А головне – зазначена інформація є надзвичайно важливою для визначення стратегії планування уроку, специфічними ознаками якого у початковій школі вважають динамічність, цілеспрямованість, чіткий розподіл часу, взаємозв'язок навчальної діяльності з ігровою, емоційну насиченість, опору розумових дій на практичні, поступовий перехід від співробітництва з учителем до самостійної роботи (Л.В. Занков, І.О. Зимня, О.О. Леонтєв, О.Я. Савченко).

Методичний аспект планування уроку, як відомо, має враховувати специфіку предмета. Зважаючи на неї, специфічними ознаками уроку іноземної мови методисти вважають мовленнєву спрямованість, комплексність та опору на рідну мову учнів [1, 2, 7].

Мовленнєва спрямованість уроку іноземної мови зумовлена стратегічною метою шкільного навчання – формувати основи іншомовного спілкування на міжкультурному рівні у межах, визначених програмою.

Зважаючи на це, метою і змістом кожного уроку іноземної мови у початковій школі має бути формування навичок і вмінь мовленнєвої діяльності. При цьому мовленнєвій діяльності дітей (у слуханні або говорінні, читанні чи письмі) має передувати підготовча робота у вигляді переважно умовно-комунікативних та ігрових вправ, градуйованих за принципом наростаючої складності. А логічним завершенням цієї діяльності має бути виконання власне комунікативних вправ. Іншими словами, мовленнєва діяльність дітей переважно у формі ситуативної взаємодії, максимально наближена до реальних умов спілкування.

Така організація уроку не означає відмову від повідомлення знань та їх осмислення. Але вона виходить із теоретично і практично доведеного положення про те, що і в початковій школі вправляння у спілкуванні має

переважати над завданнями, які виконуються лише з формально-логічною метою.

Цьому сприяє комунікативно насичена атмосфера уроку. Її створення значною мірою забезпечується ознайомленням дітей у привабливій для них формі з комунікативною перспективою уроку, моделюванням за принципом діалогу культур цікавих для учнів молодшого шкільного віку ситуацій, застосуванням автентичних аудитивних матеріалів та лінгвокраїнознавчої наочності, які моделюють умови природного мовленнєвого середовища носіїв мови і допомагають формуванню автентичності поведінки молодших школярів: мовленнєвої та немовленнєвої. Для усвідомлення учнями практичної та навчальної значущості оволодіння англomовним спілкуванням учителю слід передусім оцінювати саме цей аспект їхньої діяльності і наголошувати досягнення в ньому при підбиванні підсумків уроку.

Комплексність уроку іноземної мови зумовлена природою мовлення, в якому всі види мовленнєвої діяльності тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені. Слухання допомагає говорінню. А говоріння полегшує процеси читання і розуміння тексту. Читання, в свою чергу, сприяє збагаченню та розвитку усного мовлення учнів, а цілеспрямована робота над писемним мовленням стимулює розвиток умінь говоріння.

При навчанні видів мовленнєвої діяльності та іншомовного матеріалу (фонетичного, лексичного, граматичного, графічного та орфографічного) також відбувається їхнє взаємне підкріплення. Говоріння підкріплюється письмом, аудіювання – читанням, фонетика – орфографією, лексика – граматиною. Такий взаємозв'язок видів мовленнєвої діяльності та іншомовного матеріалу полегшує виведення мовного матеріалу в мовлення і перенесення мовленнєвих навичок та умінь з одного виду мовленнєвої діяльності в іншу.

Необхідність комплексності підтверджується також і психологічними закономірностями запам'ятовування. У різних учнів різні види пам'яті. Деякі краще запам'ятовують щойно прослухане (аудіали), інші – прочитане або записане (візуали та кінестетики). Комплексний характер уроку іноземної мови створює умови для опори на індивідуальні психічні особливості учнів і разом з тим для вдосконалення їхніх можливостей сприймання та пізнання під час вивчення іноземної мови.

На кожному уроці системи занять в залежності від запланованих задач види мовленнєвої діяльності виконують провідні або допоміжні функції, тобто слугують **метою** або **засобом навчання**. Наприклад, в межах вирішення задачі “Навчити учнів сприймати на слух текст “Bill’sFamily” в звукозапису” слухання є провідним видом мовленнєвої діяльності, а говоріння у формі відповідей на запитання вчителя за змістом прослуханого тексту – виконує допоміжну функцію. В даному разі функцію контролю. Коли ж учні взаємодіють в ситуації “Знайомство з британським (американським) ровесником”, говоріння є провідним видом мовленнєвої діяльності, а слухання допоміжним засобом передачі певної інформації, що спонукає до говоріння.

Отже, головне завдання комплексності уроку полягає в забезпеченні взаємовпливу видів мовленнєвої діяльності один на одного, що має сприяти їх вдосконаленню.

Урахування рідної мови учнів також становить специфічну особливість уроку іноземної мови у початковій школі. Адже засвоєння іноземної мови відбувається не на порожньому місці. На початок запровадження англійської мови у другому класі загальноосвітньої школи діти вже засвоїли систему рідної мови практично. Вони набули елементарні теоретичні знання стосовно цієї системи. У них сформувався і певний обсяг загальнонавчальних умінь. Усе це дозволяє їм краще усвідомлювати своє мислення, розуміти, чому так говорять / пишуть

рідною мовою. Відповідно учні другого класу (тим більш третього і четвертого) більш свідомо, ніж старші дошкільнята і навіть учні першого класу, підходять до засвоєння іноземної мови. Тому вчитель має критично осмислити мовний матеріал системи занять (можливо, в підручнику або НМК не все передбачено) і так спланувати урок англійської мови, щоб учні могли спиратися на знання в рідній мові та сформовані загальнонавчальні вміння там, де це є методично доцільним, або виходити із “полону” рідної мови там, де вплив рідної мови може зашкодити. Методично корисним у певних випадках є застосування рідної мови як засобу контролю. Йдеться про переклад з англійської мови на рідну. Дітям, наприклад, подобається гра “у перекладача”, конкурс між командами на швидкість і точність перекладу. Але ці види роботи – не самоціль. Вони доводять свою ефективність у межах вирішення практичної комунікативної задачі уроку, коли переклад наближає спілкування, в тому числі на рівні діалогу культур. Наприклад, як компонент підготовки учнів до мовленнєвої взаємодії в ситуації “Інтерв’ю британського вчителя”.

Належну увагу слід також приділяти дидактичному мовленню вчителя рідною мовою: формулюванню правил-інструкцій, лінгвокраїнознавчих коментарів, поясненню правил гри, завдань з елементами проблемності. Дидактичне мовлення рідною мовою має бути чітким, лаконічним, методично виправданим. Бо загалом урок слід вести англійською мовою, застосовуючи автентичні вирази класного вжитку.

Для реалізації розвиваючої, освітньої та виховної функцій навчання іноземної мови організація уроку у початковій школі має передбачати **мотиваційне забезпечення навчальної діяльності**. На уроці цьому сприяють наступні фактори.

Передусім добре слово вчителя як засіб впливу зовнішньої мотивації учіння. Його вміння заохотити дітей до праці, оцінити її репліками Fine. Nice. Great. Well done. Say it again, will you? Etc. Вміння бути лагідним,

---

терплячим, здатним знімати напругу добрим жартом, створювати психологічно сприятливий клімат на уроці.

По-друге, матеріал, що використовується на уроці. Він має відображати світ дитини молодшого шкільного віку, бути цікавим для неї і водночас потенційно перспективним: а) для взаємозв'язку навчання, освіти виховання і розвитку учня та б) для організації навчальної діяльності різних рівнів складності. Важливою є і форма подачі матеріалу. Помічено, що дітей приваблює цікавий за змістом текст, поданий у формі коміксу, що молодшим учням подобається, коли навчання мовного матеріалу (фонетичного, граматичного, лексичного) відбувається із застосуванням малих форм дитячого англійського фольклору, сучасних дитячих пісень та оригінальних поетичних творів для дітей.

По-третє, широке застосування ігрових прийомів. Адже початкова школа є стиком двох психологічних домінант: ігрової діяльності та навчальної. Тому на уроці мають бути створені умови для стимуляції потреби молодшого школяра у грі. Гра дозволяє надавати комунікативної цінності практично будь-якій мовній одиниці. Подання серйозних навчальних завдань у початкових класах в доступній, привабливій і розважальній ігровій формі зумовлює мимовільний характер засвоєння мовного матеріалу і стереотипів мовленнєвої поведінки у типових ситуаціях іншомовного спілкування. Застосування ігрових вправ звільняє урок від зайвого академізму і зберігає на ньому атмосферу дитинства – один із найважливіших чинників, на думку психологів і дидактів, природного розвитку дитини: психічного, фізичного, духовного.

По-четверте, створення умов для реалізації холістичного підходу у навчанні іноземної мови. Засобом цього слугує інтегрування мовленнєвої діяльності з іншими видами діяльності, притаманними молодшому шкільному віку: ігровою, руховою, художньою, драматичною, музичною, трудовою. Включення учнів у ці види діяльності розвиває в них сенсорне

сприйняття, впливає на розвиток інтелектуальної, вольової, емоційної та мотиваційної сфер. Воно забезпечує необхідну для початкових класів динаміку уроку, його варіативність, сприяє створенню атмосфери дитинства. Мовленнєва діяльність дітей при цьому набуває гармонійного характеру. Види діяльності змінюються, але практична мета використання англійської мови (засобами гри, декламування, співів, ситуативної взаємодії тощо) залишається постійною. І ця обставина стає джерелом дійових і актуальних мотивів навчання, фактором його індивідуалізації та розкриття творчого потенціалу особистості дитини в ході її соціалізації.

По-п'яте, планомірне використання елементів інтенсивного навчання. Йдеться про:

- сугестивність занять, на яких учням пропонуються уявні подорожі до Великої Британії (США), моделюються ситуації взаємодії з британськими школярами і створюються умови, щоб під час цієї взаємодії був присутнім “дух пригодництва” (в термінах У. Ріверс) як мотиваційний фактор результативного спілкування на початковому етапі [15];
- двоплановість діяльності вчителя як організатора і водночас активного учасника процесу спілкування на міжкультурному рівні;
- використання музично-ритмічного компонента навчання і засобів релаксації: функціональної музики, співів, аеробіки тощо;
- особистісна орієнтованість завдань;
- використання прийомів одночасної мовленнєвої взаємодії учнів: у парах, малих групах, командах, шеренгах, що рухаються;
- використання прихованих форм контролю (конкурси, змагання, гра, в тому числі драматизація, малювання, наприклад, при виконанні завдань: Послухай і намалюй. Прочитай і намалюй).

Запровадження зазначених вище прийомів запускає механізм уяви, робить навчальний процес жвавим, цікавим для дітей і корисним для їхнього здоров'я. В системі “учитель – учні” встановлюється

демократичний стиль спілкування дітей та педагога, створюється емоційно сприятливий фон уроку і забезпечується його оптимальна щільність [14].

По-шосте, активізація розумово-мовленнєвої діяльності учнів. Цьому сприяють:

- інформативність і змістовність навчального матеріалу, його відповідність віковим інтересам;
  - усвідомлення учнями своїх навчальних дій, що досягається формуванням орієнтувальних здібностей учнів: орієнтацією їх у завданнях, що пропонуються, осмисленням дітьми мети та перспективи виконання завдання: пізнавальної комунікативної, прагматичної (пов'язаної з участю у цікавій грі, конкурсі тощо);
  - виконання вправ з певними елементами проблемності, зокрема:
    - 1) вирішення математичних задач, розв'язання елементарних математичних прикладів;
    - 2) відгадування мовних загадок, чайнвордів, ребусів, кросвордів;
    - 3) вибір правильного варіанту із кількох запропонованих;
    - 4) встановлення логічної послідовності дій, висловлювань;
    - 5) встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
  - б) усунення інформаційного дисбалансу тощо;
- залучення учнів привабливими засобами до самостійних узагальнень під час роботи з мовним матеріалом;
- посилення самостійної діяльності учнів, організації якої мають сприяти творчі завдання в робочих зошитах, в тому числі проєктивні прийоми, призначені для індивідуального, парного та групового виконання [7].

Такими є основні вимоги до організації сучасного уроку англійської мови у початковій школі як орієнтири його планування. Розглянемо яким чином вони реалізуються у процесі планування уроку.

Процедура поурочного планування на основі тематичного плану передбачає покрокове виконання вчителем наступних дій.

---

1. Уточнення практичних задач уроку, визначення і формулювання завдань освіти, розвитку та виховання учнів.

2. Побудова процесу вирішення кожної задачі уроку.

3. Обговорення композиції (структури) уроку.

Розглянемо ці дії. Почнемо з практичних задач.

Уточнення практичних задач уроку. Визначення і формулювання завдань освіти, розвитку і виховання учнів

Як уже зазначалося, на момент поурочного планування вчитель повинен мати тематичний план, який є втіленням його методичного задуму для кожної серії уроків. Найбільш повно цей задум отримує своє відображення в практичних цілях та задачах уроків навчального циклу. Проте фактори реальної педагогічної ситуації (скажімо, непередбачена об'єктивна затримка у засвоєнні учнями навчального матеріалу) часто густо змушують вносити в тематичний план робочі корективи. Тому розпочинати поурочне планування слід з уточнення практичних задач уроку, що планується, з метою їх остаточного формулювання, яке має бути адекватним і методично правильним.

З точки зору адекватності формулювання практичної задачі повинно точно визначати, на що потрібно звернути увагу в ході роботи: на організацію ознайомлення з новим мовним матеріалом, тобто на показ та пояснення цього матеріалу; на організацію тренування в оперуванні учнями цим матеріалом на рівні фрази, що пов'язано з формуванням навичок; на організацію мовленнєвої практики учнів у застосуванні відповідного матеріалу при вирішенні власне комунікативних завдань, що націлено на розвиток мовленнєвих умінь. Отже, формулюючи практичну задачу, яка є реалізацією цілі в конкретних умовах уроку, вчитель повинен визначити, чого конкретно він буде навчати, що конкретно має бути засвоєно учнями, з яким рівнем оволодіння, тобто автоматизації.

Зважаючи на ці положення, формулювання практичної задачі уроку можна розпочинати словами: “Ввести...”, “Ознайомити...”, “Навчити...”, “Формувати...”, “Розвивати...”, “Удосконалити...”, “Систематизувати...”, “Організувати...”. Такі формулювання визначають спрямованість уроку на розвиток мовлення, формування та вдосконалення навичок володіння мовним матеріалом, на організацію контролю: поточного, рубіжного тощо. Наприклад:

- Ввести звуки ... і вчити їх правильно вимовляти в ході взаємодії у грі “звуковий м’яч”.
- Ввести кількісні числівники 6-10 і формувати навички лічби до 10 в ігрових ситуаціях “На уроці математики в англійській школі”, “Допомагаємо Вінні Пуху правильно рахувати”.
- Ознайомити учнів з назвами іграшок ... і навчити їх використовувати у мовленні на рівні фрази в ситуації “Хвальки” із застосуванням прийому “Снігова грудка”.
- Ознайомити учнів з граматичними структурами Present Indefinite (Present Simple) першої особи множини і автоматизувати дії їх вживання в ході розучування та інсценізації пісні “This Is the Way We Wash Our Hands”, та коротких повідомлень (2-3 речення) “Що і як ми робимо до школи”.
- Вчити учнів розпізнавати букви англійського алфавіту за допомогою ситуації “Перевіряємо зір у лікаря-окуліста”.
- Навчити представляти (3 – 4-ма реченнями) героїв улюблених казок з опорою на зміст фрагменту британського мультфільму “Muzzy in Gondoland”.
- Систематизувати правила читання голосних в чотирьох типах складів із використанням графічної опори.
- Організувати рубіжний контроль рівня сформованості лексичних навичок аудіюванні на матеріалі навчальних циклів ... підручника.

Уточнення практичних задач уроку відкриває шляхи для визначення його освітніх, розвиваючих та виховних завдань. Цьому допомагають наступні фактори:

- методичний: урахування змісту навчального матеріалу, методів, прийомів та форм роботи;
- психологічний: урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, характеру мотивів учіння, інтересів, контексту діяльності, взаємовідносин в учнівському колективі;
- педагогічний: доступність і посиленість навчального матеріалу, рівень вихованості дітей, їхньої загальної культури;
- лінгво-психологічний: врахування лінгвістичних та психологічних особливостей видів мовленнєвої діяльності та мовного матеріалу, які є об'єктом навчання.

Для реалізації освіти учнів засобами іноземної мови провідним є методичний фактор. Адже *освітня мета* полягає, по-перше, у здійсненні лінгвістичної освіти учнів: розширенні їхнього філологічного кругозору, набуттю знань про будову англійської мови (фонетичну, лексичну, граматичну, графічну), усвідомленні іншої системи лінгвістичних понять, особливостей рідної мови в порівнянні з англійською. По-друге, освітня мета спрямована на прилучення дітей до культури країни, мова якої вивчається, до діалогу культур, на збагачення їхнього духовного світу, розширення загального кругозору. По-третє, реалізація освітньої мети полягає у формуванні в учнів навчальної компетенції як необхідного компонента їхньої навчальної діяльності і передумови успішності формування загальної культури високоосвіченої людини.

Приклади деяких освітніх завдань:

- Формувати первинне уявлення учнів про звукову систему англійської мови і про транскрипцію як засіб фонетичного вправлення.

- Ознайомити учнів у формі гри з деякими фактами британської культури.
- Сформувати поняття про стереотипи мовленнєвої і немовленнєвої поведінки британських ровесників у ситуації “Знайомство”, що моделюється на уроці, залучати до діалогу культур.
- Вчити учнів працювати з підручником і робочим зошитом.
- Вчити учнів працювати самостійно над завданням-проектом.
- Вчити учнів мовленнєвої взаємодії з партнерами по комунікації в малих групах.

Розвиваюча мета полягає у стимуляції мотивів учіння і розвитку мовленнєвих здібностей, психологічно важливих для формування особистісної та діяльнісної готовності учня до вивчення цього предмета на відповідному етапі шкільного курсу та оволодіння ним досвідом пошукової та творчої діяльності під час роботи над іноземною мовою. При реалізації розвиваючої мети важливими є психологічні, методичні та лінгво-психологічні фактори навчального процесу.

Узагальнення даних методики та психології стосовно механізмів навчання усного мовлення, читання, письма, а також іншомовного матеріалу дозволяє встановити деяку взаємозалежність між задачами навчання видів мовленнєвої діяльності та мовного матеріалу і завданнями стимуляції позитивної мотивації учіння та розвитку психічних особливостей особистості. Покажемо цю взаємозалежність у наступній таблиці.

Таблиця
Взаємозв’язок практичних задач уроку
і завдань розвитку учнів

Практичні задачі уроку	Завдання розвитку учнів
1. Ознайомити учнів з новим	1. Стимулювати вимовну готовність

<p>фонетичним матеріалом і навчити оперувати ним у мовленні.</p>	<p>учнів. Розвивати їх фонематичний (інтонаційний) слух, здатність до імітації, слухову короткочасну пам'ять, слуховий самоконтроль.</p>
<p>2. Ознайомити учнів з новим лексичним матеріалом і навчити (вчити) його використовувати в мовленні на рівні фрази.</p>	<p>2. Стимулювати комунікативну (комунікативно-ігрову) мотивацію вказанням на сферу застосування нової лексики. Розвивати довготривалу і оперативну пам'ять, логічне мислення, здатність до здогадки (мовної, контекстуальної, ситуативної). Формувати здібності самостійно планувати мовленнєві дії (вчинки) із застосуванням нового матеріалу.</p>
<p>3. Ознайомити з новим граматичним матеріалом і організувати тренування учнів у застосуванні цього матеріалу в мовленні на рівні фрази (понадфразової єдності).</p>	<p>3. Стимулювати комунікативну (комунікативно-ігрову) мотивацію вказанням на функцію нового граматичного явища та викликом інтенції до його вживання. Або: стимулювати лінгвопізнавальну мотивацію формуванням в учнів досвіду пошукової діяльності (застосуванням елементів евристичної бесіди та системи пізнавальних завдань за прийомами розумової діяльності) в ході ознайомлення з новим граматичним матеріалом. Розвивати логічне мислення, здатність до здогадки (мовної, контекстуальної, ситуативної). Формувати</p>

	(вдосконалювати) здібності самостійно планувати мовленнєві дії (вчинки).
4. Навчити сприймати на слух зміст автентичного тексту ... у звукозапису (в пред'явленні вчителя).	4. Стимулювати пізнавально-комунікативну (естетичну) ¹ мотивацію. Розвивати слухову короткочасну пам'ять, слуховий самоконтроль, увагу, уяву.
5. Навчити (вчити) учнів взаємодіяти в заданій ситуації за змістом опрацьованих автентичних діалогів (наприклад, серії „Джазові наспіви“).	5. Стимулювати комунікативну (комунікативно-ігрову) мотивацію ознайомленням з комунікативною (ігровою) перспективою діалогічної взаємодії. Розвивати мовленнєву реакцію, самоконтроль, ініціативу мовлення. Вдосконалювати оперативну пам'ять, уміння самостійно планувати мовленнєві дії (вчинки). Формувати культуру мовлення.
6. Організувати монологічне мовлення учнів за змістом прослуханого (прочитаного) тексту або за малюнком з використанням опор.	6. Стимулювати комунікативну (комунікативно-ігрову) мотивацію ознайомленням з комунікативною (комунікативно-ігровою) перспективою мовлення. Розвивати уяву, образне мислення, оперативну пам'ять, самоконтроль, здібності логічно, послідовно викладати думку англійською мовою. Розвивати культуру усного монологічного мовлення.
7. Навчити учнів виразно	7. Стимулювати ігрову (комунікативну)

¹Слухання звукозаписів пізнавально цінних автентичних текстів у виконанні зразкових дикторів спричиняє позитивний вплив на емоційну сферу дітей. Воно сприяє естетичному сприйманню дійсності.

<p>читати текст ...</p> <p>Або: Вдосконалювати техніку читання на матеріалі тексту (вірша) ...</p>	<p>мотивацію вказанням на прагматичну перспективу завдання (наприклад, підготуватись до конкурсу читців, дикторів, акторів) або на комунікативно-ігрову перспективу його виконання (наприклад, підготувати звукового листа до англомовного ровесника). Розвивати зорову пам'ять, слуховий самоконтроль, темп читання, чіткість та ясність вимови (дикцію), культуру виразного читання, естетику поведінки.</p>
--	--

Виховна мета навчання іноземної мови у початковій школі полягає в забезпеченні засобами цього предмета емоційного благополуччя дитини в період її інтенсивного психічного і фізичного розвитку. Вона реалізується залученням молодших школярів до загальнолюдських цінностей та через систему особистого ставлення до нової культури в процесі залучення до неї. Дамо приклади деяких виховних завдань.

- Сприяти соціалізації дітей в ході навчання мовленнєвої взаємодії в парах, малих групах, командах.
- Виховувати культуру спілкування.
- Прищеплювати почуття поваги до народу-носія англійської мови, позитивне ставлення до його культури.
- Стимулювати і підтримувати інтерес до вивчення англійської мови. Формувати розуміння її значення як засобу міжнародного спілкування.
- Виховувати почуття самоповаги дитини і поваги до інших.

-
-
- Формувати позитивні риси характеру: допитливість, наполегливість у долатті труднощів, працьовитість, акуратність у виконанні завдань, доброзичливість, чемність, готовність до добрих вчинків.
  - Формувати естетичні смаки дітей.
  - Виховувати в учнів розуміння необхідності захищати природу.

Формуванню світоглядної позиції дитини засобами іноземної мови, що вивчається, вирішенню завдань її морального, культурно-естетичного, фізичного та трудового виховання у початкових класах мають сприяти: зміст навчального матеріалу, характер методів, прийомів і форм роботи з ним, а також урахування особливостей конкретного учнівського колективу. Іншими словами, для реалізації виховного потенціалу нашого предмета вирішальними є методичний і психолого-педагогічний фактори.

Побудова процесу вирішення кожної практичної задачі уроку

Результативність уроку зумовлена правильною постановкою, повнотою та якістю вирішення кожної практичної задачі, що запланована. Адже, як зазначають учені-методисти (І.Л. Бім, Б.М. Єсаджанян, Г.В. Рогова та інші), саме практичні задачі зумовлюють структуру уроку і конкретні види роботи на кожному його етапі.

З позиції цього підходу **задача становить відносно самостійний елемент уроку**, який характеризується постійною структурою і певним змістовим наповненням, під яким розуміють конкретний іншомовний матеріал і дії з ним, спрямовані на вирішення поставленої задачі.

Оскільки предметом навчання на уроці є мовленнєва діяльність, процесу оволодіння якою притаманні три послідовні фази: 1) мотив, 2) його реалізація в мовленні, 3) самоаналіз мовленнєвої дії, – то і в структурі навчальної задачі, спрямованої на формуванні навичок і вмінь мовленнєвої діяльності, правомірно виділяти частини, адекватні структурі мовленнєвої діяльності. Такими є: 1) пізнавально-мотиваційна, 2) виконавча або основна та 3) узагальнююча частина.

Розглянемо їх зміст під кутом зору навчання іноземної мови дітей молодшого шкільного віку. Зазначимо наступне.

Пізнавально-мотиваційна частина передбачає постановку задачі, стимулювання потреби та інтересу учнів до її виконання. Це забезпечується низкою дій вчителя, а саме: показом перспективи вирішення даної задачі (комунікативної, ігрової, прагматичної), створенням емоційно-психологічного настрою до оволодіння діями, необхідними для вирішення поставленої задачі.

Виконавча (основна) частина задачі охоплює підготовчі (аналітико-синтетичні) і власне виконавчі дії учнів, відібрані у відповідності до вимог **адекватності** (тобто відповідності особливостям навичок і вмінь, що формуються), **необхідності і достатності** (тобто відповідності рівню мовленнєвої підготовки і можливостям конкретних учнів), **градуїзованості** (раціональній послідовності), **завершуваності** (тобто отриманню запланованого результату).

Узагальнююча частина задачі передбачає підбивання підсумків, а саме: загальну оцінку діяльності учнів, ознайомлення їх з перспективою наступної діяльності як результатом вирішення конкретної задачі, а також заохочення дітей. При цьому підбивання підсумків покликано залишати в учнів відчуття прогресу в оволодінні іноземною мовою. Важливо, щоб похвала на адресу особливо активних учнів (переможців конкурсу, змагання, гри тощо) була усвідомлена учнями як досягнення всього учнівського колективу. Цьому сприяє виконання колективних дій на честь переможців: пісень, віршів з рухами, аеробіки та інших засобів психолого-педагогічної розрядки.

Зміст кожної частини навчальної задачі уроку, як бачимо, має відповідати провідним дидактичним принципам, зокрема цілісності впливу навчального процесу, його мотиваційного забезпечення, єдності навчання та розвитку дитини. Всі частини навчальної задачі мають бути

побудованими у відповідності до вимог методичного принципу комунікативності. Але основоположним при цьому є спеціальний методичний принцип інваріантності навчальних дій учителя і учнів на етапах ознайомлення, тренування та мовленнєвої практики, сформульований в методиці на підставі уточнення та конкретизації методичних умінь учителя, які реалізуються при вирішенні типових методичних задач.

Дійсно, аналіз навчальних дій учителя на етапах ознайомлення і тренування засвідчує певну інваріантність цих дій, зумовлену специфікою навчання іноземної мови, яка полягає у формуванні навичок і вмінь мовлення. Так, формування лексичних і граматичних навичок говоріння передбачає виклик в учнів інтенції до застосування даного матеріалу в мовленні, показ дефіциту знань, навичок, умінь для реалізації відповідного наміру; семантизацію цього мовного матеріалу, контроль розуміння учнями значення нової мовної одиниці (одиниць); автоматизацію дій учнів в оперуванні новим мовним матеріалом на рівні фрази, а згодом і понадфразової єдності.

Організації застосування іншомовного матеріалу з комунікативною метою на етапі мовленнєвої практики також притаманний свій набір дій-інваріантів.

Зазначені положення, як показують результати масштабного дослідного навчання, є принципово важливими і для початкового етапу шкільного курсу. Це дозволяє побудувати методичні моделі типових навчальних задач уроку, націлених на формування комунікативної компетенції молодших школярів, і покласти ці моделі в основу планування навчального процесу з англійської мови.

Методична модель – це узагальнений, абстрагований від конкретних учнів і конкретного навчального матеріалу варіант вирішення типової

задачі уроку, побудований у відповідності до вимог, що висуваються до процесу планування навчальних задач. До цих вимог відносять:

- подібність структури навчальних задач, виділення в ній спонукально-мотиваційної, основної (виконавчої) та узагальнюючої частин;
- інваріантність дій, що виконуються на етапах ознайомлення, тренування, практики;
- відображення в процесі вирішення типових задач уроку сучасного методичного стандарту раннього шкільного навчання іноземної мови.

Наведемо приклади моделей основних навчальних задач уроку іноземної (англійської) мови у початковій школі.

Організація ознайомлення учнів з новою лексикою ... (перелік лексичних одиниць).

1. Постановка задачі, стимулювання потреби та інтересу: указання перспективи застосування нової лексики: ігрової, комунікативної.

2. Подання нової лексики в мовленнєвому зразку (реченні) у відповідній ситуації на основі знайомих граматичних структур.

3. Пояснення лексичного матеріалу: 1) семантизація лексики, 2) демонстрація можливостей сполучення з іншими словами, 3) робота над формою слова (фонетичною, структурною, граматичною).

Примітка. Пояснення нової лексики вимагає застосування наступних правил.

1. Головним компонентом пояснення стосовно лексики є її семантизація. Демонстрація сполучувальних можливостей нових слів та робота над їх формою мають факультативний характер. Необхідність їх застосування зумовлена специфікою лексичної одиниці, рівнем мовленнєвої підготовки учнів, їхніми віковими особливостями.

2. Безперекладна семантизація є методично доцільною щодо слів з конкретним значенням. Найпоширенішими є такі її способи: а) демонстрація вчителем відповідних дій, предметів, зображувальної

наочності; б) опора на здогадку учнів: ситуативну, контекстуальну, мовну.

3. Перекладні способи семантизації доводять свою правомірність при роботі зі словами, які мають абстрактне значення, цікаву етимологію або є національними реаліями. При роботі зі словами з абстрактним значенням методично доцільним є однослівний переклад (*thepropertranslation*). Для лексичних одиниць з цікавою етимологією (наприклад, назв місяців, днів тижня, слів, що походять від спільної індоєвропейської прамови), а також для багатозначних слів слід застосовувати переклад-тлумачення (*translation-interpretation*). Ознайомлення з національними реаліями потребує використання лінгвокраїнознавчих коментарів.

4. Контроль в ігровій формі засвоєння семантики нової лексики. Виконання вправ на упізнавання.

Примітка. Вправи на упізнавання вимагають:

1) застосування невербальних дій, як засобів упізнавання, зокрема виконання серії команд; демонстрація предметів, малюнків, що відповідають змісту слів, які називає вчитель; диференціювання відповідних слів (наприклад, слів, що означають назви кольорів або назви тварин, або назви місяців тощо) від інших плесканням у долоні, підніманням руки, сигнальної картки тощо; виконання завдань з настановами: прослухати і намалювати; прочитати і намалювати; послухати і вказати на потрібний малюнок, іграшку, предмет; знайти відповідну пару (наприклад: *Read and match the words with the pictures*); використання тесту на впізнавання нової лексики (наприклад: *Answer: right (V) or wrong (X)*) тощо;

2) використання вербальних засобів контролю розуміння учнями значення нової лексики: відповідь на запитання вчителя / підручника,

---

заповнення пропусків відповідними словами; завершення кросвордів, чайнвордів тощо.

5. Підсумки роботи: загальна оцінка діяльності учнів, їх заохочення. Ознайомлення з наступною перспективою застосування засвоєного.

Організація тренування (вправляння) учнів у застосуванні нової лексики в мовленні на рівні фрази та понадфразової єдності

1. Постановка завдання. Виклик потреби та інтересу.
2. Автоматизація дій учнів з новими лексичними одиницями на рівні фрази.

Виконання тренувальних вправ з ігровим або комунікативним завданням: імітаційних; підстановчих; трансформаційних; на завершення зразків мовлення, їх розширення; пошук відмінностей в малюнках, однакових за змістом (picturegap); виконання завдань за змістом малюнків (наприклад: *Listen and point. Then read and say; Look and say; Complete the speech bubbles; Look. Match the questions with the answers. etc*); складання речень із окремих слів, поданих у підручнику або на роздавальних картках; відповіді на запитання учителя / підручника тощо.

Примітка. Набір тренувальних вправ учитель визначає у відповідності до умов педагогічної ситуації. Але обов'язковим є фонетичне опрацювання нової лексики.

3. Самостійні висловлювання учнів на рівні фрази та понадфразової єдності з використанням нової лексики в ситуаціях під час взаємодії в іграх, конкурсах, змаганнях.

Підбивання підсумків роботи: оцінка навчально-мовленнєвої діяльності учнів, ознайомлення з наступною перспективою використання засвоєного: комунікативною, ігровою, прагматичною.

Організація ознайомлення з новою граматичною структурою

1. Постановка задачі, стимулювання потреби та інтересу до засвоєння нового граматичного явища. Виклик мовленнєвої інтенції

цікавим ігровим / комунікативним завданням. Показ дефіциту знань для виконання відповідного завдання. Загальна настанова щодо функції нової граматичної структури. Наприклад:

Ваших британських ровесників дуже цікавлять плани українських школярів на наступні літні канікули. Чи можете ви повідомити про це? Can you write about it? Not yet? Why? Чому? Right. Тому, що ви не навчилися ще розповідати англійською про свої дії в майбутньому. Let's learn it.

2. Пред'явлення нової граматичної структури в усному мовленні в типовій для молодших школярів ситуації.

3. Контроль первинного розуміння нової структури.

Здійснення перевірки: за реакцією учнів, за допомогою гри в перекладача, застосуванням лаконічних відповідей на альтернативні запитання вчителя.

4. Пояснення щодо функції та форми нової граматичної структури із застосуванням правил-інструкцій та елементів посильної пошукової діяльності учнів.

5. Розпізнавання учнями нової граматичної структури в зв'язному ситуативному контексті з метою перевірки розуміння нової структури, її диференціювання від засвоєних раніше структур.

6. Підбивання підсумків роботи. Ознайомлення з наступною перспективою засвоєного.

Організація тренування (вправляння) учнів в оперуванні новою граматичною структурою в мовленні

1. Постановка задачі стимулювання потреби та інтересу комунікативною, ігровою настановою вчителя.

2. Автоматизація дій учнів з новою граматичною структурою на рівні фрази.

Виконання тренувальних вправ з комунікативним та пізнавально-ігровим завданням: імітаційних; підстановчих, трансформаційних, в

завершенні або розширенні висловлювання; в самостійному складанні висловлювань із окремих слів, поданих на картках; відповіді на запитання (загальні та спеціальні); добір необхідної пари тощо.

Примітка. Набір тренувальних вправ зумовлений труднощами засвоєння кожної конкретної граматичної структури та умовами реальної педагогічної ситуації. Але обов'язковим має бути фонетичне опрацювання нової граматичної структури. Автоматизації дій молодших школярів з новим граматичним матеріалом допомагає: заучування дитячих віршиків, які слугують поетичною ілюстрацією правил-інструкцій (наприклад, "Mrs Grundy"), розучування дитячих пісень, про що вже йшлося раніше, застосування ігрових ситуацій на лінгвокраїнознавчій основі тощо.

3. Самостійні висловлювання учнів на рівні фрази з використанням нової граматичної структури при виконанні ігрових та комунікативних завдань.

4. Автоматизація дій учнів з новою граматичною структурою на рівні понадфразової єдності.

Виконання умовно-комунікативних вправ: на поєднання двох-трьох фраз: а) з однотипними структурами, б) з різними структурами (з новою та вивченою). Обмін репліками за схемою: твердження – твердження, запитання – відповідь, твердження – запитання, твердження – спрощення тощо.

5. Самостійне застосування граматичних структур відповідної структурної групи в ході ситуативної взаємодії, що моделюється на уроці.

6. Підбивання підсумків роботи. Оцінка навчально-мовленнєвої та навчально-ігрової діяльності дітей. Ознайомлення з подальшою комунікативною перспективою вивченого.

Організація читання учнями тексту вголос

1. Постановка задачі, стимулювання потреби та інтересу: читання конкретного тексту з комунікативним або ігровим завданням. Наприклад: а) підготувати звукового листа своїм британським ровесникам про... , для чого озвучити текст (зміст якого використовується в якості листа) і провести конкурс на краще озвучування; б) прочитати текст і підготуватися до конкурсу на кращого читця; в) провести конкурс між малими групами на кращого диктора для озвучування кадрів відеофільмів тощо.

2. Контроль розуміння змісту тексту: а) за допомогою гри в перекладача, б) в ході відповідей на запитання вчителя.

3. Первинне слухання зразкового читання вчителя / фонограми тексту з відкритими книгами.

4. Пояснення інтонаційних особливостей тексту. Складання фонетичної розмітки частини тексту (розмітка пауз, наголосу, мелодії).

5. Повторне слухання зразкового читання (в звукозапису або пред'явленні вчителя) з опорою на його графічну розмітку. Читання за диктором / вчителем із збереженням правил синтагматичного членування речень, логічного наголосу, пауз, інтонації з відбиванням ритму фраз, що промовляються.

6. Організація виразного читання в парах або малих групах з комунікативним або ігровим завданням.

7. Контроль виразного читання у формі звітування окремих пар (груп) при виконанні іншими учнями функції асистентів учителя, які допомагають йому виявити кращих читців.

8. Підбивання підсумків роботи. Оцінка діяльності учнів. Ознайомлення з комунікативною перспективою проведеної роботи.

Організація навчання виразного декламування та інсценізації зразка твору дитячої англійської поезії або дитячого фольклору

1. Постановка завдання, виклик потреби та інтересу: а) на основі цікавого літературно-історичного коментаря, б) ознайомлення з перспективою практичного застосування даного матеріалу (наприклад, виступ на батьківських зборах, участь в конкурсі між паралельними класами на кращого декламатора).

2. Первинне слухання твору в пред'явленні вчителя з його пофразовим перекладом.

3. Вторинне аудіювання твору в звукозапису.

4. Контроль розуміння у формі гри в перекладача.

5. Хорова декламація за вчителем з відбиванням ритму в опорі на графічну розмітку тексту.

6. Повторення рядків вірша / римування за вчителем з відповідними рухами, що ілюструють зміст, у формі гри „Школа юних акторів”.

7. Контроль засвоєння у формі гри „Кінозірка”.

Спочатку вчитель, а потім 2-3 учні показують ті чи інші рухи, пов'язані зі змістом твору, а діти їх хором коментують відповідними рядками.

8. Підготовка до конкурсу на кращого актора в малих групах (командах).

9. Конкурс на кращого актора-декламатора між переможцями команд.

10. Підбивання підсумків.

Організація діалогічного мовлення учнів на базі автентичного діалогу-зразка

1. Постановка завдання, стимуляція потреби та інтересу. Наприклад, зацікавленням учнів перспективою спілкування з носіями мови, що мають їх незабаром навідати (британськими або американськими ровесниками, їх

вчителями, туристами), та показом дефіциту знань і умінь, потрібних для цього: стереотипів поведінки носіїв мови, певних формул мовленнєвого етикету тощо.

2. Підготовка учнів до слухання фонограми автентичного діалогу-зразка. Зняття труднощів лексичного та фонетичного характеру.

3. Первинне аудіювання фонограми автентичного діалогу з використанням графічної опори.

4. Контроль розуміння змісту діалогу у формі гри в перекладача.

5. Фонетичне опрацювання діалогу: позначення наголошених слів легеньким постукуванням по парті або плесканням у долоні, відтворення за учителем ритмізованих рухів, що позначають ритмічну організацію реплік.

6. Відтворення учнями тексту діалогу хором за схемою: а) учитель дає спонукальні репліки, а учні – реактивні, б) учні дають спонукальні репліки, вчитель – реактивні.

7. Модифікація діалогу-зразка з опорою на підстановчі елементи і відповідну наочність, наприклад, плакат діалогу-зразка.

8. Конкурс на краще розігрування трансформованого діалогу.

9. Взаємодія учнів у запропонованій рольовій грі за змістом автентичного діалогу.

10. Підбивання підсумків.

Примітка. Бажано поєднувати роботу над фонетичним аспектом діалогу-зразка з навчанням дітей прийомів драматизації. Цікавою формою контролю в цьому плані є ляльковий театр або конкурс акторів.

Організація аудіювання тексту в пред'явленні вчителя / в звукозапису

1. Постановка завдання, стимулювання інтересу створенням комунікативної обстановки для запуску механізму прогнозування змісту тексту. Можливі варіанти навчальних дій:

-
-
- уведення учнів у контекст повідомлення в ході аудіювання вступного слова учителя з опорою на ілюстрацію;
  - робота над заголовком: пред'явлення заголовку на дошці, угадування за назвою тексту його можливого змісту;
  - організація короткої навчальної розмови за темою аудіотексту, в режимі учитель-клас;
  - організація пошукової аудитивної діяльності, спрямованої на здобуття цікавої інформації про ... та її повідомлення 2-3 реченнями.

2. Зняття можливих труднощів аудіювання: фонетичних, лексичних, граматичних, змістових (лінгвокраїнознавчих).

3. Цільова настанова до первинного прослухування: прослухати і зрозуміти загальний зміст аудіотексту, бути готовими: дати короткі відповіді на: а) загальні запитання, б) альтернативні запитання, в) розділові запитання;

4. Первинне аудіювання учнями тексту у викладенні вчителя із застосуванням ілюстративної опори.

5. Перевірка розуміння загального змісту аудіотексту в ході відповідей учнів на: а) загальні запитання, б) розділові запитання, в) альтернативні запитання.

6. Настанова до вторинного слухання: прослухати і зрозуміти деталі змісту аудіотексту, бути готовими дати відповіді на спеціальні запитання або виконати інші завдання (Дивись п.8).

7. Організація повторного слухання тексту в пред'явленні вчителя або у звукозапису з використанням вербальних опор (ключових запитань на дошці або в підручнику).

8. Перевірка детального розуміння змісту аудіотексту. Варіанти перевірки:

- відповіді на спеціальні запитання вчителя;

-
-
- участь у грі-змаганні між командами „Папужок” та „Мавпочок” на кращого перекладача;
  - виконання тесту систематизації: Розташуй малюнки у відповідності до змісту прослуханого: Arrange the pictures according to the story...
  - виконання тесту множинного вибору;
  - виконання завдання: Прослухай і намалюй: Listen and draw.

9. Підбивання підсумків роботи. Загальна оцінка діяльності учнів, їх заохочення. Ознайомлення з перспективою наступної роботи.

Такими є моделі типових навчальних задач уроку у початковій школі. Основне призначення цих моделей – слугувати еталоном при плануванні конкретних навчальних задач уроку та орієнтирами при трансформації планів уроків, що пропонуються в книжці для вчителя.

Трансформація орієнтовних планів або сценаріїв уроків у книжці для вчителя необхідна тому, що автори НМК орієнтуються на абстрактних учнів, а вчитель працює з конкретними учнями.

Тому, зважаючи на умови реальної педагогічної ситуації, вчитель може внести певні корективи в запропоновані плани-схеми або сценарії реалізації практичних задач уроку. Наприклад:

- виділити більш часткові задачі або провести укрупнення матеріалу;
- провести у відповідності до цих дій деяке передозування навчального матеріалу та дещо змінити прийоми роботи;
- внести зміни в зміст пізнавально-мотиваційної частини задачі, зокрема придумати свою версію комунікативної або ігрової перспективи виконання задачі, яка на погляд учителя, є більш близькою мотивам, потребам та інтересам конкретного учнівського колективу;
- скоротити або збільшити кількість тренувальних та контрольних дій, що пропонуються в книжці для вчителя;
- скласти свої тести, особливо для рубіжного контролю, з урахуванням динаміки успішності своїх учнів;

-
-
- дати інше ситуативне або ігрове „облицювання” тренувальних вправ;
  - придумати більш адекватні для конкретних умов і більш оригінальні форми застосування мовного матеріалу;
  - запланувати використання самостійно підготовленого (або разом з дітьми) дидактичного роздавального матеріалу.

Підтвердимо відповідним прикладом, по-перше, доцільність моделі як еталону для побудови практичної задачі уроку, а по-друге, правомірність зазначених вище рекомендацій стосовно аналізу сценарія реалізації практичної задачі в книжці для вчителя та його модифікації в разі потреби. Оберемо в якості об'єкта аналізу першу задачу навчального циклу 8 у книжці для вчителя НМК “Wonderland” для другого класу. Вона сформульована у такий спосіб: ознайомити учнів із назвами свійських тварин ... і навчити оперувати ними у мовленні.

Вочевидь, для реалізації динаміки уроку у другому класі і більшої чіткості планування методично доцільно планувати менш ємні задачі. Тому у названій вище задачі ми виокремимо її компоненти і представимо їх у вигляді двох взаємопов'язаних задач уроку, спрямованих на: 1) ознайомлення з новою лексикою та 2) автоматизацію дій учнів з цим матеріалом. Розглянемо процес побудови кожної із цих задач.

Задача: ознайомити учнів з назвами свійських тварин *cat, kitten, dog, puppy, rabbit, hamster, canary, goldfish*.

1. Постановка задачі, стимулювання потреби та інтересу: указання на сферу застосування нової лексики.

Teacher (T). Сьогодні чарівний ракетоплан допоможе нам дістатися до одного із зоомагазинів Лондона, столиці Великої Британії. Підготуємося до його відвідування. Вивчимо назви свійських тварин, яких особливо любляють англійські діти.

2. Уведення нової лексики за допомогою лінгвокраїнознавчого коментаря, предметної та зображальної наочності.

Примітка. Мета лінгвокраїнознавчого, в даному разі узуально-поведінкового коментаря, що передує пред'явленню нової лексики, – познайомити учнів з одним із характерних стереотипів поведінки британців, їх ставленням до домашніх тварин.

Т.: Англійці дуже дбайливо поведуться з тваринами. Вони люблять їх і прищеплюють цю любов своїм дітям. Тому майже у кожного вашого ровесника у Великій Британії є якийсь домашній улюбленець – *арет*. Запам'ятаймо: *a pet* – це улюблена домашня тварина, яку доглядають з любов'ю та ласкою. Наприклад, *a cat, a kitten, a dog, a puppy, a hamster, a goldfish, a rabbit*. / демонструються відповідні іграшки або малюнки. Кожне слово вимовляється чітко і трохи уповільнено.

3. Запис нових слів у транскрипції, опрацювання їхньої вимови.

4. Контроль в ігровій формі засвоєння учнями значення нових слів.

4.1. Стимулювання інтересу, постановка завдання.

Т.: Нас навідали прибульці з іншої планети. Ось вони (демонстрація малюнка). Допоможемо їм дізнатися про тваринний світ планети Земля. Розмовляємо англійською, бо у наших прибульців є устрій, який перекладає їхню мову лише на англійську.

4.2. Зразок виконання завдання.

Т.: Look and listen, please (голосно). Дивіться і слухайте (тихіше). Такою може бути наша бесіда.

Учитель прикріплює до одягу малюнок із зображенням прибульця або надягає на голову паперовий шолом-саморобку, що нагадує космічний, і від імені „гостя” ставить запитання, вказуючи на іграшки або малюнки відповідних тварин і сам на них відповідає:

- What's this?
- It's a cat (a kitten, a canary, a dog etc).
- Thank you.

4.3. Фронтальна бесіда вчителя з учнями за наведеним зразком.

Варіювання зразка фронтальної бесіди.

T.: Прибульці дізналися, що у багатьох дітей на нашій планеті є одна або кілька улюблених тварин: a pet – pets. Вони бажають розпитати вас про ваших улюбленців. Ось так:

- What’s your pet?
- It’s a cat (a canary, a goldfish etc).
- Thank you.

5. Оцінка діяльності дітей. Їх заохочення. Ознайомлення з перспективою застосування засвоєного.

T.: Thank you, kids. Well done. Ви знаєте англійські назви деяких свійських тварин. Це допоможе Вам ще краще підготуватися до відвідування англійського зоомагазину –apetshop.

Задача: Навчити учнів застосовувати лексичні одиниці за темою “Pets” (cat, kitten, dog, puppy, rabbit, hamster, canary, goldfish, pet) у мовленні на рівні фрази та понадфразової єдності

1. Постановка задачі, стимулювання потреби та інтересу: ознайомлення з комунікативною перспективою завдання.

T.: Let’s visit a pet shop today. Let’s get ready for it. Завершимо підготовку до відвідуванняapetshop у Лондоні.

2. Автоматизація дій учнів у вживанні тематичної лексики на рівні фрази в ігровій ситуації „На виставці домашніх улюбленців”.

2.1. Уведення в ситуацію.

T.: Ми на виставці домашніх улюбленців – pets. Спостерігаємо за поведінкою гіда і вчимося представляти pets у живому куточку нашої школи.ОК?

2.2. Навчання наслідування (simulation) поведінки гіда виставки. Робота в режимі „учитель – учні”.

T.: Stand up, kids. Step aside from your desks. Look, listen and act. After me, please. Look! One cat – two cats. One kitten – three kittens. One dog – four

---

---

dogs. One puppy – five puppies. One hamster – six hamsters. One parrot – seven parrots. One rabbit – eight rabbits. One canary – nine canaries. One goldfish – ten goldfishes.

Привітно посміхаючись, вчитель вказує на відповідні малюнки, розміщені на демонстраційній дошці, чітко виділяючи голосом фразовий наголос та термінальний тон речень. Діти, стоячи біля своїх робочих місць, намагаються наслідувати поведінку вчителя: мовленнєву та немовленнєву.

2.3. Висловлювання учнів на рівні фрази в ситуації „На виставці домашніх улюбленців”.

T.: And now, kids, допоможіть гіді. Представте pets, на яких гід буде показувати. Працюймо ланцюжком. Той, хто представляє pets, встає і чітко, голосно їх називає. Come on. You are welcome.

3. Автоматизація дій вживання мовленнєвих зразків. What do you like? I like dogs.

3.1. Вправляння в оперуванні даними зразками в ході фронтальної бесіди вчителя з учнями.

T.: Перед тим, як відвідати petshop, хотілося б дізнатися, яка тварина вам найбільш до вподоби. Я вас про це запитаю. А ви дайте відповідь одним реченням за цим зразком: I like a parrot.

So what animal do you like? A cat? A dog? A canary? Lena, please.

P₁: I like a dog.

T.: I see. And you, kids? What animal do you like? A parrot? A hamster? Pete, please.

P₂: I like a parrot.

T.: That's nice. Etc.

3.2. Вправляння в діалогічній взаємодії у застосуванні тематичної лексики за допомогою гри „Дитяча опера”.

T: Розпитайте один одного про те, яка тварина вам найбільш подобається. Запитайте: What do you like? Гадаю, наша бесіда буде більш

повною і цікавою, якщо проведемо її у формі гри „Дитяча опера”. А допоможе в цьому знайома пісенька “What Is Your Name”, слова якої ми трохи змінимо. Now then, come out in front of the room. Make a circle, please.

Діти утворюють коло. У центрі кола – учень. Діти водять хоровод і співають, звертаючись до свого товариша на мотив пісеньки “What Is Your Name?”.

Ps: What do you like?

What do you like?

Now tell me, please, what do you like?

P.: I like a hamster,

I like a hamster,

I like a hamster,

That’s what I like.

Гра проходить у швидкому темпі. Бажано, щоб у центрі кола побувало якомога більше учнів, а також і вчитель.

Побудова процесу вирішення кожної практичної задачі, запланованої на даний урок, дає змогу перейти до обміркування та визначення композиції уроку, тобто його структурної організації.

Під **композицією уроку** розуміють як зовнішню, так і внутрішню його структурну організацію. Зовнішню структуру становлять **початок, основна та заключна частина уроку**. Внутрішня структура зумовлена складом і співвідношенням практичних задач, які утворюють основну частину уроку.

Початок уроку складається з організаційного моменту, мовленнєвої / фонетичної зарядки, повідомлення завдань уроку. Отже, початок уроку має реалізувати такі функції: 1) організувати клас до активної роботи на уроці, до співпраці; 2) створити іншомовну атмосферу з метою переведення учнів на іншомовну мовленнєву діяльність; 3) провести настройку артикуляційного апарату і сприяти запуску іншомовного

мовленнєвого ритму як передумови фонетично правильного оформлення наступних мовленнєвих дій учнів на уроці. Адже за даними спеціальних досліджень збудження мовленнєвого ритму є першим кроком до мовлення(4).

В основній частині уроку вирішуються заплановані практичні задачі (у взаємозв'язку з освітніми, розвиваючими та виховними завданнями). Отож ця частина уроку присвячена ознайомленню з новим мовним матеріалом, автоматизації дій його вживання на рівні фрази та понадфразової єдності, узагальненню вивченого, контролю мовленнєвих навичок і вмінь. Найбільший відсоток часу основної частини уроку, звичайно, займає вправляння, тобто тренування і практика в мовленнєвій діяльності. Характер тренування чи практики залежить від поставленої учителем задачі (задач) уроку.

Кінець уроку повинен підсумовувати те, чого було досягнуто на уроці. Його компонентами є повідомлення домашнього завдання та підбиття підсумків уроку.

Результативність планування значною мірою зумовлена характером **внутрішньої структури уроку**. Іншими словами, порядком сполучення, координації практичних задач в основній частині, що зумовлює внутрішній стрижень уроку. Тому при визначенні внутрішньої структури уроку слід керуватися правилами, які відбивають психолого-дидактичні та лінгвометодичні закономірності раннього шкільного навчання іноземної мови.

Передусім слід враховувати анатомо-фізіологічні особливості молодшого школяра, рівень його фізичного розвитку, оскільки в жодному шкільному віці навчальна діяльність не знаходиться в такому тісному взаємозв'язку зі станом здоров'я і фізичного розвитку дитини, як у молодшому.

Слушність цього положення засвідчують дослідження психофізіологічного аспекту уроку у початковій школі. Вони показують, що процеси читання й письма у молодшому шкільному віці вимагають значного напруження, бо зоровий аналізатор ще не завершив свій розвиток у цьому віці. Учням початкових класів досить важко виконувати тривалу письмову роботу, оскільки цей процес вимагає тонкої координації рухів. А формування кисті учня завершується не в сім років, а в 10-13. Складною і втомливою для малюків є також і діяльність окремих груп м'язів, що забезпечують нерухоме положення тулуба під час письма. Розвиток опорно-рухового апарату молодшого школяра вимагає періодичної рухової активності. Тому якщо дитина змушена продовж усіх 45 хвилин уроку підтримувати незручну для неї статичну позу і працювати з максимальною віддачею розумових сил і напруженням уваги, то це призводить до поверхового дихання, зниження обміну речовин, застою крові в нижніх кінцівках. У дітей знижується працездатність мозку, послаблюються увага, пам'ять, погіршується координація рухів. Дитина надмірно збуджується і втомлюється.

Отже, для забезпечення оптимального ритму навчальної праці молодших школярів на уроках іноземної мови доцільно враховувати наступні дані їхніх психологічних можливостей:

- тривалість активної уваги дітей 7-10 років становить 15-20 хвилин, а час безперервної уваги учня другого класу триває лише 10-15 хвилин;
- тривалість безперервного виконання письмових вправ для учнів семирічного віку всього 2 хвилини 40 секунд на початку занять і 1 хвилина 45 секунд наприкінці;
- тривалість безперервного читання дітей у віці 7-8 років не повинна перевищувати 10 хвилин, а 9 років – 15 хвилин.

Комплексність уроку іноземної мови, а також характер функцій видів мовленнєвої діяльності – слугувати метою або засобом навчання –

створюють сприятливі умови для врахування зазначених вище даних у межах кожної навчальної задачі, що планується. Дивись приклади побудови процесу вирішення практичних задач, наведені у попередньому підрозділі.

Отже, завдання вчителя – так спланувати урок, щоб попередити спад інтересу, працездатності дітей, щоб зменшити вплив статичного навантаження видами роботи, які передбачають достатню рухливість учнів. До числа таких у навчанні іноземної мови відносять відбивання ритму фраз, що промовляються; виконання віршів і пісень з рухами; організація мовленнєвої взаємодії з динамічною зміною партнерів (шеренги, що рухаються); рухливі ігри та динамічні паузи у вигляді фізкультхвилинок та аеробіки.

Як зазначає академік О.Я. Савченко, у фізкультурних паузах треба цілеспрямовано навантажувати й розслабляти різні груп м'язів дітей, особливо плечей, спини, тазостегнових суглобів; обов'язково слід давати відпочинок очам, практикувати імпровізацію рухів під музику, пропонувати дітям відтворювати типові рухи звірят.

З цією метою, як відомо, можна застосовувати віршики, які учні коментують відповідними рухами, наприклад:

Hands on your hips.

Hands on your knees.

Put them behind you, if you please.

Touch your shoulders.

Touch your nose.

Touch your ears.

Touch your toes. Etc.

Велике емоційне піднесення у дітей викликає виконання аеробіки англійською мовою. У звуковому супроводі до НМК “Wonderland” представлений комплекс вправ “Aerobics”, розроблений одним із

співавторів НМК – О.О. Коломіною. Наводимо вибірково кілька завершальних фрагментів цього комплексу.

Enjoy aerobics. Let's have a little fun. O. K. Are you ready? Let's go.

- Everybody, just jog.

Jog and push.

Jog and pull.

Jog and clap.

- Twist to the right.

Twist to the left.

Twist and shout.

- Little twists, in front, to the right, back, left. Again.

- March it out side to side and breathe.

- Walk in place. Catch your breath. Breathe deeply.

Наводимо приклади рухливої гри, мета якої двоєдина: 1) перевірити рівень сформованості вмінь сприймати на слух назви тварин і характерних для них дій; 2) сприяти естетичному розвитку учнів, їхній фізичній вправності.

Teacher: We are in the Zoo. Listen and act.

We are ducks. We are walking now.

We are snakes. We are moving now.

We are monkeys. We are jumping now.

We are rabbits. We are hopping now.

We are wolves. We are running now.

We are bears. We are eating honey now. Etc.

За даними дидактики у початкових класах, особливо першому і другому, має бути дві динамічні паузи продовж уроку.

Раннє шкільне навчання іноземної мови, побудоване на засадах холістичного підходу, передбачає достатню рухливість учнів на уроці, в тому числі й в межах кожної навчальної задачі. Інтегрування іншомовної

мовленнєвої діяльності з іншими видами діяльності, типовими для молодшого шкільного віку (руховою, ігровою, художньою, музичною тощо), не відволікає учнів від засвоєння іншомовного матеріалу. Воно знімає емоційну напругу, розширює можливості оволодіння іноземною мовою у доступній та привабливій для дитини формі і сприяє гармонізації мовленнєвих дій, їх більшій цілеспрямованості і цілісності. Адже види діяльності в ході вирішення відповідної навчальної задачі змінюються, а провідна мета навчальної діяльності залишається відкритою. Наприклад, навчити вживати нові слова або граматичну структуру в мовленні. І ця обставина слугує джерелом постійного підживлення позитивної мотивації учіння та активізацій всіх сфер психічної діяльності учня в процесі засвоєння: емоційної, когнітивної та психомоторної.

Значною мірою це зумовлено і порядком сполучення практичних задач в основній частині, що має сприяти більш послідовній і цілеспрямованій реалізації методичного задуму уроку. Визначальними в цьому плані є два критерії: психологічний (ступень активності учнів) та лінгвометодичний (ступінь складності навчального матеріалу). Підставою для психологічного критерію є дані психології стосовно п'яти фаз активності і втомлення учнів на уроці. Згідно цих даних перша фаза пов'язана з початком активності, друга – зумовлена оптимальною (нормальною) активністю, третя фаза визначається посиленням активності, четверта – спадом активності і початком втомлення, п'ята – зниженням активності учнів.

Якщо керуватися цими критеріями, то при наявності трьох задач з різним рівнем складності: 1) невисоким (наприклад, навчити учнів виразного декламування віршика...), 2) нормальним (наприклад, ознайомити з новими лексичними одиницями...), 3) підвищеним (наприклад, навчити оперувати новою лексикою в мовленні на рівні фрази), – то друга задача може вирішуватись в умовах оптимальної, тобто

нормальної активності, третя задача може розраховувати на посилену (високу) активність учнів і перша задача може вирішуватись за умов деякого спаду активності учнів.

З'ясування питання побудови процесу вирішення кожної задачі уроку та координації запланованих задач дає повне уявлення стосовно змісту основної частини відповідного уроку. Воно допомагає також остаточно вирішити, якими мають бути початок цього уроку та його закінчення. Адже зміст так званих постійних частин уроку також має „працювати” на його ефективність.

Урок, як відомо починається з організаційного моменту. В методиці існує думка, що на відміну від основної школи, в якій оргмомент триває не більше 1 хвилини, у початкових класах для цього слід виділити 2 хвилини, оскільки вчителю потрібно „проінвентаризувати” всіх дітей: підійти майже до кожного, зустрітись з дітьми очима, переконатись, що з ними все гаразд, а якщо потрібно, – заспокоїти одного, підбадьорити іншого, тобто встановити з учнями персональний контакт.

Налаштуванню дітей на урок, зняттю емоційної напруги сприяє мажорний тон початку заняття. Тому бажано, щоб учні заходили в клас під звуки веселої англійської пісні для дітей (так званої пісні-сигналу, яку періодично треба міняти), щоб вітання вчителя було привітним і неформальним. Поступово, з формуванням комунікативного ядра етикетно-узагальних формул спілкування на основі ретельно відпрацьованих автентичних діалогів оргмомент може плавно переходити у мовленнєву зарядку у формі швидкого обміну репліками між учителем і дітьми. Наприклад:

T.: Good morning, kids. Nice to see you.

Ps.: Good morning, Hanna Petrivna. Nice to see↓ you.

T.: How are you today?

Ps.: We are fine, thanks.

T.: Great. How is your brother, Lucy?

P₁: He's fine, thanks.

T.: Good. Say hello to your brother.

P₁: I will. Etc.

За цією моделлю бесіди можна охопити значну кількість учнів, розпитуючи їх про те, як почувають себе їхні друзі, члени родини і надсилаючи їм свої вітання. Мовленнєва зарядка може мати тематичний характер і бути пов'язаною з матеріалом уроку. Тоді її слід проводити після фонетичної зарядки. Але в усякому разі мовленнєва зарядка має бути організована на знайомій лексиці і граматичних структурах.

Фонетична зарядка, як уже зазначалося, – обов'язковий компонент початку уроку. Вона може бути організована на матеріалі англійського фольклору, коротких автентичних діалогів серії „Джазові наспіви”.

Продовж перших навчальних циклів уроків у другому класі, коли інтенсивно формується іншомовна артикуляційна база молодших школярів, доцільним є проведення фонетичної зарядки на матеріалі ізольованих звуків, опрацьованих на попередніх уроках. Дослідне навчання засвідчує ефективність такої **моделі фонетичного вправлення**:

1. Стимуляція позитивної мотивації запрошенням до чарівної країни Soundland, мешканці якої – звуки допоможуть дітям по-новому користуватись органами вимови.

2. Аудіювання зразка вчителя, спостереження за його артикуляцією.

3. Промовляння кожного звуку разом із учителем: учитель голосно, учні – пошепки, щоб краще відчутти артикуляцію звуку. В разі необхідності дають пояснення правил артикуляції того чи іншого звуку в доступній і образній формі. Використовуються картки миттєвого пред'явлення зі знаками транскрипції відповідних звуків.

4. Хорова імітація вголос.

5. Коригування індивідуальної вимови в ході фронтальної роботи.

---

6. Фонетичне вправляння з використанням знаків транскрипції: називання звуків, транскрипційні позначення яких демонструються на картках миттєвого пред'явлення.

При роботі над зв'язним фонетичним матеріалом методично виправданим є відбивання ритму фраз, що промовляються, застосування дидактичного диригування та інших засобів, тісно пов'язаних з ритмом та інтонацією.

Практика доводить: для збудження в учнів мовленнєвого ритму як пускового сигналу до наступної мовленнєвої діяльності найбільш продуктивною на уроці є фонетична зарядка на матеріалі автентичних діалогів серії „Джазові наспіви”. Наспівний характер промовлення цих композицій на фоні джазового синкопованого ритму руйнує усталені стереотипи ритму рідної мови і суттєво прискорює засвоєння ритмічних зразків автентичного англійського мовлення.

Приблизно в середині уроку методисти, зокрема В.М. Філатов, рекомендують проводити спеціальну динамічну паузу. Її організація у формі фізкультхвилинки, аеробіки англійською мовою, як показують дослідні дані, надає дітям реальну можливість порухатись, позбутися зайвої енергії, зняти інтелектуальну та фізичну втому. Обмежитись однією динамічною паузою можна лише в тому разі, якщо процес вирішення хоча б однієї практичної задачі уроку, пов'язаний з активною руховою діяльністю учнів, яка має спеціальне тематичне навантаження. Наприклад, ілюструє граматичне правило або сприяє автоматизації дій учнів з новим мовним матеріалом (фонетичним, лексичним, граматичним) за допомогою віршів та пісень з рухами, рухливих ігор тощо.

А відтак, кінець уроку має залишити в учнів відчуття певного прогресу в оволодінні іноземною мовою. Тому на цьому етапі уроку дітей слід розпитати, чим вони займалися на уроці, чого навчилися робити англійською мовою, що особливо їм сподобалося, запам'яталося. Їх слід

похвалити за активність та сумлінність у виконанні завдань і нагородити за це піснею. Її колективне виконання підсилює позитивні емоції дітей, формує в них почуття задоволення своєю учнівською працею і тим поступово сприяє формуванню позитивної самооцінки, тобто Я-концепції, в термінах Р. Бернса.

Отже, закінчувати урок іноземної мови у початковій школі, як і розпочинати, слід на високій, мажорній ноті.

Помічником учителя у реалізації зазначених задач планування покликаний стати підручник як засіб особливого призначення в термінології британських дослідників [13].

Такими є особливості уроку ІМу початковій школі. Завершуючи виклад матеріалу даного дослідження, зазначимо його методичну цінність для обґрунтування необхідності підвищення професійної підготовки майбутнього вчителя. Успішність її реалізації на тлі процесів глобалізації та інтеграції України у світовий освітній простір підвищує вимоги до формування професійно компетентного вчителя. Вчителя, рівень компетентності якого є результатом освітнього процесу, відповідає вимогам вітчизняних стандартів підготовки вчителя ІМ і потенційно може поступово підвищуватись в ході спеціально організованого навчання та самонавчання під впливом вимог сучасних методики і лінгводидактики у сфері професійної мовної освіти.

До того ж аналіз вимог до уроку іноземної мови у початковій школі формує наше глибоке переконання у важливості включення цієї ланки методичної підготовки для формування методологічної культури майбутнього учителя іноземної мови, тобто культури його мислення, яка ґрунтується на наукових знаннях і яка забезпечує необхідну передумову успішності його подальшої професійної самореалізації. Перспективним у цьому плані є використання педагогічної практики як робочого поля для дослідної/ експериментальної перевірки студентами – учасниками

наукових гуртків і проблемних груп ефективності своїх методичних здобутків. Вирішення зазначеної проблеми становитиме предмет нашої подальшої роботи.

Список використаних джерел:

1. Вовк О.І. Сучасний урок англійської мови в початковій школі: теорія і практика. Навчально-методичний посібник. Черкаси: Видавець ФОП Нечитайло О.Ф., 2014. 147 с.
2. Вовк О.І. Комунікативно-когнітивна методика навчання англійської мови. Навчально-методичний посібник. Черкаси: Вид. Нечитайло О.Ф., 2019. 181с.
3. Державний стандарт початкової освіти / Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 (Офіційний вісник України, 2018 р., № 19, ст. 637) (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688)– URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
4. Коломінова О.О., Роман С.В. Формування англомовної фонетичної компетенції у дітей молодшого шкільного віку. Іноземні мови. 2006, № 4.С.30-37.
5. Навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх закладів та спеціалізованих шкіл за новим державним стандартом початкової освіти. Іноземні мови в сучасній школі. 2012. №4. С.3-12.
6. Ніколаєва С.Ю. Сучасні тенденції формування іншомовної комунікативної компетентності в учнів початкової школи . Іноземні мови. 2012. №1. С. 42-51.
7. Роман С.В. Розвиваючий аспект раннього шкільного навчання англійської мови. Іноземні мови. 2002. №3. С.31-34.
8. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів . Київ : Генеза, 2002. 368с.

-
-
9. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. / Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22– URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf>
10. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3- 4 клас / Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22– URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf>
11. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 1-2 клас / Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22– URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Shyuan.pdf>
12. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 3- 4 клас / Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743-22– URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyuan.pdf>
13. Hutchinson T., Hutchinson Eu. The textbook as agent of change // Power, Pedagogy and Practice / Edited by Tricia Hedge and Norman Whitney/ - Oxford University Press, 1997. P. 307-323.
14. Phillips S.Young Learners. – Oxford: Oxford University Press. 1997. 184 p.

---

15. Wilga M. Rivers. The Psychologist and Foreign Language Teacher. Chicago. 1964.

Станіслав ПАШКО,
викладач кафедри філології та
соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права,
Університету «Україна»

**АНГЛОМОНІ ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ
ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ МИКОЛОЮ ЛУКАШЕМ
(НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ РОБЕРТА БЕРНСА)**

Вступ. Важливим об'єктом дослідження сучасної лінгвостилістики є художні мовно-виразові засоби (тропи), що відіграють значну роль утворенні мовної картини окремого індивіда і певної спільноти людей (територіальної, соціальної, професійної тощо), а також відображає мовні традиції певної епохи загалом. Художні засоби до яких зокрема належать епітети, метафори, порівняння, гіпербола, літота, алегорія, метонімія, синекдоха засвідчують значні можливості мови у сполучуваності слів, є одним із виявів мовного багатства. Вони допомагають вирізнити певний предмет чи явище з ряду однорідних, точніше передати думку, надають мові образності та емоційності. Власне тому вивчення художніх засобів має певні традиції в лексикології, лінгвостилістиці, теорії літератури.

Постановка проблеми. Здійснити критичний аналіз спеціальної літератури з теми дослідження та розглянути метафори, порівняння, гіперболи, метонімії, літоти, мейозис, синекдоха та їх основні диференційні ознаки; проаналізувати структуру та семантику тропів; з'ясувати вплив жанрової належності художнього тексту на функціонування художніх засобів; дослідити різні класифікації тропів та

процесі їх утворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи проблеми вивчення англомовних художніх засобів містяться у працях видатних філологів-лінгвістів: Онопрієнко Т.Н., Галган Н.П., В.І. Карабана, І.В. Корунця, Кухаренко В.А., Мацько Л. І. Лінгвостилістикою епітета, зокрема займалися Єфімов Л.П., Т.А. Палей.В. Жирмунський, О.В. Ємець, Zoltán Kövecses, присвячували свої лінгвістичні праці історії тропів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на те, що художні засоби тривалий час є об'єктом наукового зацікавлення філологів, проте залишається ще багато проблем, які потребують детального вивчення. Вони носять характер ідейно-естетичного збагачення. Іншою назвою художніх засобів є тропи, які не існують самі по собі, а обов'язково несуть художнє навантаження. Художні засоби у моделюванні світу автора, перекладача мають задачу поглибити інтерес читача до твору.

Актуальність роботи зумовлена і тим, що вона ще недостатньо висвітлена в українському перекладознавстві.

Мета роботи: розглянути структурно-семантичні особливості англомовних тропів у художньому англомовному поетичному дискурсі та способи їх перекладу українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. У художньому поетичному дискурсі англійської мови, як відомо, вживається багато різних художньо-стилістичних засобів (троп), основними з яких і найбільш поширеними, як свідчить проведений аналіз, є епітети, метафори, порівняння, гіперболи, літоти, алегорії, метонімії, синекдохи. Перш ніж переходити до викладу свого аналізу цих тропів, проведеному на конкретному мовленнєвому матеріалі, зупинимося на детальному аналізі основних тропів англійського художнього жанру на основі знайомства зі спеціальної літератури.

Поняття дискурсу є одним із основних понять сучасної прагматичної лінгвістики та лінгвістики тексту. Сучасні уявлення про дискурс відображають увесь хід лінгвістичної науки. У першій половині ХХ століття мовознавство протягом досить тривалого періоду було зосереджене на вивченні однієї з двох діалектично зв'язаних сторін мови – мовній системі, але, починаючи з другої половини 60-х років, центр уваги лінгвістів переноситься на іншу сторону цієї діалектичної єдності – мовленнєву діяльність та її продукт – дискурс, формальні характеристики якого були дані у 1952 році З. Херрісом.

Теорія дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок у концепції Е. Бенвеніста, який розмежовував план дискурсу (discours) – мовлення, яке привласнюється людиною, яка говорить і план оповідання (recit). Під дискурсом Е. Бенвеніст розуміє усіляке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а також, наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника.

У сучасній лінгвістиці поняття дискурсу трактується неоднозначно. Для визначення розуміння дискурсу всі існуючі підходи можна звести до наступних.

1. Дискурс визначається через текст або текст через дискурс.
2. Дискурс розуміють як когнітивний процес, пов'язаний із творенням мовленнєвої поведінки.
3. Дискурс розглядається як послідовність взаємозв'язаних висловлювань, об'єднаних спільністю цільового завдання.
4. Дискурс визначається як засіб бесіди та мислення, які, як і жанри можуть ставати ритуалізованими.
5. Дискурс тлумачиться як мовленнєве утворення, одиниця вищого, ніж речення, рівня.
6. Дискурс розглядається як форма мовленнєвого спілкування, яка передбачає взаємозв'язок між мовцем та слухачем, як міжособистісна

діяльність.

7. Дискурс розуміється як складна комунікативна подія.

8. Дискурс тлумачиться як соціолінгвістична структура, яка твориться адресатом у конкретних комунікативних, соціальних та прагматичних ситуаціях.

У рамках першого підходу спроба визначити текст через дискурс або дискурс через текст приводить до визначення первинності тексту/дискурсу. Так, В. О. Звєгінцев розуміє дискурс як елементарну одиницю тексту, тобто складне ціле або змістовну єдність, що вирізняється на рівні мови і, як правило реалізується у вигляді речень, пов'язаних між собою смисловими зв'язками.

Однією з вартих уваги рис тексту є те, що його інтерпретація здійснюється через речення, при чому речення розглядаються як члени дискурсу. Наявність змістовної надбудови, спроможної з'єднати окремі речення в єдине ціле і призводить до утворення зв'язного тексту або дискурсу. Сміслова інтерпретація зв'язності дискурсу є причиною схеми розгортання тексту.

Дискурс трактується як складне комунікативне явище, що включає в себе соціальний контекст, інформацію про учасників комунікації, знання процесу продукування та сприйняття текстів. Дискурс за Т. Ван Дейком, – це складна комунікативна подія, суттєва складова соціокультурної взаємодії, характерні риси якої – інтереси, цілі та стилі [Чернявская, 2003].

Дискурс також розуміється як текст, представлений у вигляді особливої соціальної даності, утворений в результаті мовленнєвої діяльності представників певної лінгвокультурної спільноти, який розглядається у сукупності його лінгвістичних параметрів та соціокультурного контексту.

Спроба визначити текст через дискурс або дискурс через текст

приводить до визначення первинності дискурсу. Так, Ф. Бацевич [Бацевич, 2004] розуміє дискурс як елементарну одиницю тексту, тобто складне ціле або змістовну єдність, що вирізняється на рівні мови і, як правило реалізується у вигляді речень, пов'язаних між собою смисловими зв'язками.

Ю. Габермас під дискурсом розумів особливу комунікацію, метою якої є неупереджений аналіз реальності, спосіб отримання істинного наукового знання, своєрідний інструмент пізнання реальності. У нього дискурс постає як спосіб діалогічно аргументованого обговорення суперечливого положення (явища, теорії), яке претендує на значимість або істинність з метою досягнення загальнозначимої згоди [Бацевич, 2004].

Отже, аналізуючи все вищесказане, можна зробити наступний висновок: хоча теорія дискурсу вже досить тривалий час опрацьовується і досліджується вченими-лінгвістами, загальноновизнаного підходу та універсального визначення поняття «дискурс» ще досі не існує. Воно (поняття) розглядається з точки зору найрізноманітніших аспектів: і як комунікативний процес, і як текст, і як система, і як комунікативна подія. Але, не дивлячись на те, що всі ці підходи і базуються на різноманітних рисах та характеристиках, вони не виключають одне одного. Тому, на базі вищенаведеної інформації ми вважаємо за доцільне спробувати дати узагальнене визначення дискурсу. Дискурс – це комунікативна подія, що обумовлюється взаємозв'язком між мовцем та слухачем і передбачається мовленнєвою поведінкою останніх.

Дискурс розглядають і як підсистему тексту. Текст – більш загальне поняття, ніж дискурс. Дискурс – це мовлення, занурене у життя, тому термін дискурс, на відміну від терміна текст, не застосовується до древніх текстів, зв'язки яких із живим життям не відновлюються безпосередньо. У цьому значенні дискурс може бути охарактеризованим як витвір мовлення і як знакове утворення, план вираження якого включає, у крайньому

випадку, два шари: трансфаастичний, що реалізується як впорядкована та інтегрована в єдине ціле послідовність утворюючих полотно тексту висловлювань, синтаксис і семантика яких залежить від синтаксису і семантики сусідніх висловлювань, і текстеномічний. Останній реалізується через семантичні і формально-граматичні відносини і зв'язки між словами чи сукупностями слів як компонентів тексту, в основі співвідношення яких лежить загальність їх функціонально-семантичної значимості в рамках дискурсу [Бацевич, 2004].

Продовжуючи аналіз дискурсу можна виділити наступні його аспекти: мовленнєвий та комунікативний, а також його дискурсивність.

Мовленнєвий аспект дискурсу регулюється правилами міжфразового синтаксису, що включає прономінальну співвіднесеність, форичні зв'язки, узгодження часів, функціональну перспективу, пресупозитивну залежність та ін., котрі допускаючи варіювання, відносно жорстко обумовлені особливостями граматичної будови конкретної мови, характером дискурсивної залежності того чи іншого елемента і канонами побудови певного типу тексту [Бацевич, 2004].

Комунікативний дискурс-текст, що містить взаємозалежні роздуми кількох суб'єктів [Bartels, Klaus; Huber, Ludwig].

Що стосується дискурсивності, то це логічна послідовність у рамках аристотелівської логіки. Якщо ж говорити більш конкретно, то це логічно обумовлена думка, тобто суворий перехід від одного твердження до іншого, що прослідковується у мисленні за допомогою логічних правил, що має за мету послідовне і систематичне розгортання думки.

Отже, дискурс – це утворення цілком систематизоване і впорядковане, регульоване конкретними правилами та нормами хоча природним є і відхилення від цих норм. Аспектуальна сторона дискурсу є також досить визначеною. Звернення до правил та аспектів такого явища як дискурс допоможе нам у дослідженні і вивченні інших його сторін.

Дискурс характеризується просторовістю, яка, в свою чергу, є його якісною ознакою. На нашу думку, доцільним буде розглянути його просторовість, що допоможе ще більш детально зрозуміти таке явище як дискурс.

Вивчаючи твори художньої літератури та їх переклади, мова йде перед усім про художній дискурс. Художній текст призначений для комунікації особливий. Він розрахований на особливий тип комунікантів та спеціальний розподіл ролей між ними. Тому питання про художній дискурс іноді набуває дискусійного характеру, більше, навіть час націлює на думку про те, що художній текст як специфічне явище не має дискурсу, бо створення художнього тексту та його сприйняття не можна уявити як безпосередні складові одного комунікативного акту. До того ж у художній комунікації існує особливий код передачі інформації та засоби впливу на слухача чи читача. Створення тексту не є спонтанним та невимушеним. Автор також керується певними установками, а також комунікативними намірами та відомими йому прийомами естетичного впливу на адресата [Бацевич, 2004].

Художній дискурс поєднано з іншими типами дискурсів, але водночас він відрізняється від них. Йому, як і іншим культурно позначеним дискурсам, є властивим латентний і дійсний плани буття/функціонування, що виявляється зокрема як нефіксована імпровізація, написання твору, його реалізація при колективному чи індивідуальному читанні чи акторському виконанні. Ці плани визначають засади художньої комунікації, які в свою чергу зумовлюють методи суб'єктивного чи об'єктивного спрямування у творенні художньої дійсності, настанову мовця, що втілюється в "образі автора", функцію і роль адресатів тощо. Предмет художнього повідомлення існує в умовно реальному чи вигаданому світі уяви автора та його адресата, відтворюючи основні риси мовленнєвого структурування як дійсного

способу, який включає елементи пізнання, пропису, аргументації та інтерпретації. Проте докорінна відмінність художнього дискурсу від побутових та інших культурно визначених дискурсів полягає, по-перше, у його цілеспрямованій вторинності відносно первинних жанрів мовлення і, по-друге, у його основоположній здатності до творення багаторівневої структури смислів на засадах вапоризації тих чи інших механізмів означення.

Художній дискурс формується і функціонує в безперервному процесі становлення, де різні форми і види мовлення утворюють ціннісно марковані парадигми на основі суспільно, культурно обумовлених принципів вибору, закріплення, стереотипізації, руйнації і реструктуризації вихідних стереотипів. У звичайній побутовій чи суспільно, професійно спеціалізованій ситуації спілкування всі її складові відіграють переважно типологічно належну їм роль. Коли відбувається перехід до мовлення художнього, ці складові набувають нового значення, яке є, по-перше, знаком переходу до іншого, непобутового поетичного виміру, а, по-друге, стає носієм нових, невластивих йому початково смислів.

Явище поетизації, яке веде до утворення художнього образу, полягає в цілісному, в просторі експліцитно-імпліцитного вираження, представленні екзистенційності в категоріях конкретного, синкретичного, синестезійного чуттєвого сприйняття /самосприйняття, призначеному для невизначено широкого кола адресатів. При цьому утворюється особливий план художньої референції, побудованої як модель певної дійсності, яка існує лише в мовному вираженні. У такій перспективі поетичний вимір мови не є чимось привнесеним, штучним, існуючим поза мовою і мовленнєвою діяльністю в цілому. Він визначає всі типи художніх дискурсів та існує в різних станах, від латентного до основоположного, у найрізноманітніших видах мовлення. По суті, поетична функція являє собою своєрідну рефлексію, обернену до різних аспектів процесу

породження , функціонування та сприйняття мовлення.

Однією з основних відмінностей дискурсу художнього твору від інших типів дискурсу є його мета. Так, ціль художнього дискурсу може бути описана наступним чином: письменник за допомогою свого твору здійснює спробу впливу безпосередньо на духовний простір читача як реципієнта з метою впливу на нього і внесення деяких змін. Під духовним простором у разі розуміється система цінностей , знань, життєві погляди конкретної людини, сподівання і бажання, особистісні орієнтири. Іншою характерною рисою художнього дискурсу серед інших видів дискурсу є те, що художній текст має особливої креативної внутрішньотекстової дійсності, тобто його створення відбувається під впливом уяви та творчої енергії автора , що зумовлює його умовний і, зазвичай, вигаданий характер. Можна зробити висновок, що художній текст або дискурс у вузькому сенсі є вигаданим , у рамках якого співвідношення зображуваного світу з дійсністю носить опосередкований характер, переломлюється через індивідуально -авторське сприйняття, трансформується відповідно до інтенції автора , тобто концептуалізується. Наступною особливістю дискурсу художнього твору є те, що він має велику різноманітність жанрових, тематичних, вікових та ідеологічних складових. Таким чином, дискурс художнього твору значно відрізняється від інших видів дискурсу — він має на увазі особливий характер взаємовідносин та взаємодії між письменником і читачем, залучення культурних, естетичних та особистих знань про світ та відображення особливого ставлення до навколишньої дійсності. Багато в чому завдяки жанровому, тематичному та ідеологічному різноманіттю художній текст має дискурсне різноманіття. Саме у зв'язку з цими відмінними рисами вивчення дискурсу художнього твору становить особливий дослідницький інтерес.

Епітет (від грец. «додаток ») – це слово, що вказує на одну з ознак

того предмета, який називається, і має на меті конкретизувати уявлення про нього. Одним з найдійовіших засобів посилення картинності й емоційності мовлення є епітет. Так називається слово або декілька слів, які додаються до звичайної назви предмета, щоб посилити її виразність, підкреслити в предметі одну з його ознак – саме ту, яку в даному випадку важливо висунути на передній план, свого роду повернути до неї особливу увагу читача [Онопрієнко, 2002].

Епітет інакше ще називають образним або поетичним означенням, підкреслюючи в такий спосіб його протиставленість логічному означенню предмета, завдання якого також полягає в тому, щоб конкретизувати уявлення про предмет, про який ідеться.

Проте, на відміну від логічного, поетичне означення не має на меті вказати на такі ознаки предмета, які могли б відокремити його в нашому уявленні від інших, подібних до нього предметів.

Поетичний епітет не потрібен для точності, він відзначає певні типи, характерні властивості предметів, здійснює не усунення з думки видів, що не містять у собі ознаки, ним виділеної, а заміщення конкретним способом одного з багатьох непевних [Корунець, 2001].

Епітет належить до найуживаніших поетичних прийомів. Історія епітета є історією поетичного стилю в скороченому виданні, оскільки епітет виділяє в певному понятті «суттєву» ознаку, а вибір «суттєвої» ознаки серед «несуттєвих» у свою чергу характеризує поетичне уявлення епохи та письменника. Як майстер пензля тяжіє до певних фарб та ліній, так художник слова тяжіє до певних епітетів. І ось цими епітетами для читача визначається тоді не стільки світ (творця), скільки сам творець цього світу, поет. Міра суб'єктивності письменника найбільш відчутна, коли аналізуються його епітети [Корунець, 2001].

У широкому розумінні епітет – це будь-яке означення, що вживається для характеристики предмета думки, для називання ознаки –

чи то постійної, узвичаєної, що часто повторюється і відома мовцям, чи то особливої, оригінальної, яку помітив тільки автор, яка пов'язана з конкретним текстом, з індивідуальним авторським стилем. Друге, вужче, розуміння епітета охоплює лише художні, емоційно-образні означення, яким властива оригінальність, нечасте вживання, індивідуальне змістове наповнення. Межа між цими двома епітетами-означеннями досить умовна: нерідко звичайне, широковживане означення набуває в художньому контексті нових асоціацій, нового естетичного змісту, перетворюючись на оригінальний словесний образ.

Один з важливих засобів репрезентації, що широко використовується в авторському дискурсі є епітет. Епітет – це лексико-синтаксичний троп, оскільки він виконує функцію визначення (a silvery laugh) або обставини (to smile cuttingly) або звертання (my sweet!), виражається не обов'язково переносним характером слова і обов'язково наявністю в ньому емоційних або експресивних і інших конотацій, завдяки яким виражається відношення автора до предмета [Братусь, 2001]. У широкому розумінні епітет – це будь-яке означення, що вживається для вирізнення предмета думки, для називання ознаки – чи то постійної, узвичаєної, що часто повторюється і відома мовцям, чи то особливої, оригінальної, яку помітив тільки автор, яка пов'язана з конкретним текстом, з індивідуальним авторським стилем. Друге, вужче розуміння епітета охоплює лише художні, емоційно-образні означення, що відзначаються оригінальністю, нечастим вживанням, індивідуальним змістовим наповненням. Межа між цими двома епітетами-означеннями досить умовна: нерідко звичайне широковживане означення набуває в авторському дискурсі нових асоціацій, нового естетичного змісту, перетворюючись на яскравий образ.

Проблемі епітета присвячені досить багато досліджень, але в цій проблематиці багато малодосліджених аспектів. Зокрема недостатньо

вивчено емоційно-оцінююче значення прикметників, що утворюють епітет. Співвідношення емоції, експресії уявлення і поняття дійсно залишається невирішеним у наш час.

Аналіз композиційної структури епітетів і їх морфологічно-синтаксичного вираження дозволяє виділити і описати низку моделей структури епітета, притаманних сучасній англійській мові [Корунець, 2001].

Як свідчить аналіз спеціальної літератури, досить поширеною є модель, в якій епітет виражений прикметникам в препозиції. Прикметник може бути простим, наприклад, *mysterious river* (таємнича річка), *pearly beauty* (перлинна краса), і складним *flat-cheeked visage* (обличчя з плоскими щоками), *owl-like eyes* (совині очі), *heart-burning sigh* (обпалююче серце зітхання), *golden-haired baby* (дитина з золотим волоссям) [Онопрієнко, 2002].

Прикметник як епітет може вживатися в порівнянні, наприклад, *a faint and bitter smile* - слабка і гірка посмішка. Проте частіше у функції епітета вживаються прикметники в найвищому ступені, наприклад, *the sweetest little moustache* (невеликі милі вуса). Епітети, виражені складними прикметниками, зазвичай називають складними епітетами [Онопрієнко, 2001].

На думку низки дослідників, складні прикметники з суфіксом - **ed**, наприклад, *flat-cheeked, mild-eyed* найбільш поширені в англійській мові і зустрічаються в різних пластах словникового складу і часто входять до складу фразеологізмів наприклад: *The luminary was a golden-haired, beaming, mild-eyed, God-like creature* (Світло було золотоволосим, сяючим (променистим), богоподібним творінням з лагідними очима). Складні прикметники, у складі яких є притник *like*, передають ідею подібності, наприклад, *ribbon-like snake* (схожа на стрічку змія), *a small bird-like head* (маленька, схожа на пташину, голова). Є також складні

прикметники, порівняння в яких виражене без допомоги формальних показників, наприклад, *see-deep grave* (глибока, як море могила). У цьому словосполученні глибина могили порівнюється з глибиною моря.

Другою за поширеністю така структура, в якій епітет виражений дієприкметником:

- дієприкметником теперішнього часу, наприклад, *crackling fire* – потріскуючий вогонь; *sleeping, yawning world* – сплячий позіхаючий світ;

- дієприкметник минулого часу, наприклад, *choked, miserable voice* – жалюгідний голос, що задихається; *a screwed - up smile* – крива посмішка.

В ролі епітета може виступати іменник, вживаний у функції визначення. Епітет може бути виражений власними іменниками:

- у загальному відмінку, наприклад, *hedgehog Sophia* – Софія колюча як їжак; *gypsy wife* – дружина, схожа на циганку або циганська дружина; *a giant tree* – велетенське дерево;

- у присвійному відмінку, наприклад, *clown's smile* – клоунська посмішка; *lizard tongue* – мова схожа на мову ящірки;

- іменники в of-phrase, наприклад, *a shadow of a smile* – тінь посмішки; *a man of courage* – мужня людина.

Як зазначає І.В. Корунець, що фразові епітети майже завжди є мовленнєвими, створеними спеціально для цього контексту. Насправді, у письменника виникає необхідність створити фразовий епітет, коли являється потреба точно визначити ознаку, для позначення якого в мові немає окремого слова [Корунець, 2001].

На відміну від простих і складних епітетів, виражених простими і складними прикметниками, а також епітетів, виражених дієприкметником, які можуть вживатися як в пропозиції, так і в постпозиції відносно визначуваного слова, наприклад, *eyes luminous, secretive* – очі блискучі, потайні, – фразові епітети завжди вживаються перед тим іменником, до

якого вони відносяться. Наведемо приклад пропозиції, що функціонує як фразовий епітет.

Ще однією моделлю епітета, характерної для сучасної англійської мови, є епітет, виражений прислівником при прикметнику, наприклад: *her eyebrows were boldly black* – її брови були нахабно темними, *a hellish dull empty room* – диявольська нудна порожня кімната .

З точки зору семантики епітети розділяють на асоційовані і неасоційовані [Єфімов, 2004].

Асоційованими називаються епітети, що вказують на такі ознаки предмета , які властиві за самою його природою, наприклад : *dark forest* - темний ліс, *dreary midnight* - похмура північ, *careful attention* - чуйна увага. Вживаючи той або інший асоційований епітет, письменник вибирає з багатьох ознак, властивих предмету або явищу, той один, який представляється йому найбільш суттєвим, і висуває його на перший план, залучаючи до нього увагу читача і відбиваючи в самому виборі тієї або іншої ознаки своє суб'єктивне відношення до предмета: *unwearying research* - наполегливе дослідження , *indefatigable assiduity* - невпинна (невтомна) завзятість.

Неасоційовані епітети характеризують предмет, додаючи йому схожість , яка може бути властиво йому тільки в даних, змальованих в тексті обставинах. Ця схожість може здатися дивною, незвичайною або навіть несподіваною *sullen earth* – похмура земля, *voiceless sands* – безмовні піски.

Так, щоб зрозуміти зміст епітета *unfriendly* в тому, що виходить з роману У . Голдінга «Повелитель мух», потрібно знати сюжет роману , ситуацію, що склалася на острові, при якій два ворожі угруповання хлопчиків живуть на різних схилах гори:

Beneath them, on the unfriendly side of the mountain, the drum - roll continued.

Єфімов Л. П. дає таку класифікацію епітетів [Єфімов, 2004]:

1) асоціативні епітети , що вказують на типові особливості об'єктів, які вони описують:

if forest, then – dark;

if attention, then – careful;

if seas, then – salty;

if tears, then – bitter

2) неасоціативні епітети . Вони приписують предметам такі якості, які їм властиві:

voiceless sands;

helpless loneliss;

thirsty deserts;

blank face

3) компоновані епітети, які виражаються через складні прикметники:

mischief-making pupil;

curly-headed boy;

heart-burning desire

4) фразові епітети, виражені через словосполучення:

do-it-yourself command;

go-to-devil request;

head-to-toe beauty

Також епітети, що виражені цілими реченнями, які мають специфічне написання через дефіс , як складені слова:

I-don't-want-to-do-it feeling;

I-did-it-myself statement.

Проблематика метафори та процесу метафоризації, її перекладу залишаються актуальними і у наші дні.

Поняття метафори можна охарактеризувати як художній засіб (троп)

для якого характерним є перенесення властивостей з одного предмета, явища на інші. Саме метафоризація полягає у розумовому процесі, що об'єднує декілька сфер та дозволяє їм обмінюватися поміж собою різними характеристиками.

Серед метафор розрізняють **стерті (мертві), індивідуально-авторські, персоніфіковані, образні**.

Стерті – це ті, що вийшли з активного вживання: *немов пересунув пішака з однієї клітки на іншу*.

Індивідуально -авторські – це ті, що притаманні конкретному автору та висвітлюють його індивідуальний стиль, самотність, оригінальність : *у її голосі відчувався дзвін грошей*.

Образні – це ті, що містять у собі конкретні форму і зміст, емоційно наповнені: *час летить*.

Персоніфіковані – це ті, що уособлюють собою певний суб'єкт/об'єкт, створюють ефект олюднення: *лисичка говорить* .

Метафори утворюються формою (*круглий стіл*), функцією (*двірник у машині*), місцезнаходженням (*хвіст потягу*), кольором (*жовта преса*).

У процесі метафоризації метафоричний образ слів може як співпадати, так і ні. Наприклад, у випадку метафоричного вживання слів «чорний» в українській мові та «**black**» в англійській.

чорна діра бюджету – the black hole of budget

чорна смерть(про чуму) – Black Death

чорна магія – black art, delivery, diablerie, diabolism, necromancy, witchcraft

Методи перекладу український метафор англійською мовою:

1) Словниковим відповідником з тим же образом: чорний список – *black book, blacklist*, чорний ринок – *black market*.

2) Метафоричним словом з іншим образом: *тіньова економіка – black economy*, *живий розум – agile mind*, *занепалий*

духом – *heartsick*, зелений юнак – *unlicked cub*, сріблястий сміх – *ripple of laughter*, сережка (на вербі) – *pussy*.

3) Неметафоричним словом із втратою образності: чорна робота – *menial work, unskilled labo(u)r, common labo(u)r*.

Слід мати на увазі, що при перекладі на англійську мову метафоричні слова можуть трансформуватися на україномовні неметафоричні варіанти. Наприклад, мороз без інею – *black frost*; боягуз – *rabbit*; трудівник – *son of toil*; отрута – *black bottle*; сум, нудьга – *black dog*. Тому при перекладі українських лексичних елементів в якості засобу стилістичної компенсації (тобто вживання одних стилістичних елементів замість інших в іншому місці тексту перекладу) можна вживати метафоричні слова замість українських неметафоричних слів.

У випадку мовних (неавторських) метафор для надійного перекладу використовуються словники. Переклад даного типу метафор є складнішим оскільки передбачає гарне відчуття мови, розуміння при перекладі метафора-відповідник є можливою в оригіналі з тим чи іншим образом.

Метафори, взяті у словосполученнях моделі метафоричний іменник + а не + іменник або не + іменник, а + метафоричний іменник звичайно перекладаються of-фразами:

не машина, а мрія – *a dream of a car*

диво, а не дитина – *a duck of child*

не дівчинка, а лялечка – *a doll of girl*

орхідея, а не дівчина – *an orchid of a girl*.

Так само іноді можуть перекладатися метафори-універби (однослівні метафори):

Володимир не сяє у розмовах; ми так ненавидимо «чоловіків-сорок»
- *Volodymyr does not shine in conversation; how we hate a magpie of a man.*

Як можна побачити, при метафоричному позначенні людей в якості

другого іменника у таких словосполученнях нерідко вживаються слова man або girl чи woman. Головне при перекладі метафоричного слова – це бути впевненим у тому, чи є метафоричний відповідник у мові перекладу, чи його немає, а також те, чи може певне слово мови перекладу як відповідник українського метафоричного слова вживатися метафорично і мати значення, тотожне українському [Карабан, 2003].

Порівняння – це художній засіб, що виявляється безпосередньо у порівнянні кількох явищ. Від інших метафор порівняння відрізняються тим що у зв'язку між кількома явищами використовуються такі слова як *like, as, so, then* та деякі інші. У той самий час метафори утворюють неявне порівняння, тобто щось просто має ознаки чогось іншого. Це очевидно з самої етимології слів. **Порівняння латинською *similis* – подібний**. Тоді як грецьке слово **metaphor** це – **перенесення** [Oxford Reference, Merriam-Webster, 2002].

Прикладом використання порівняння в англійській літературі є твори "A Red, Red Rose" Роберта Бернса, де яскравим порівнянням є "O My Luve's like a red, red rose."

Порівняння широко використовуються в британській комедії, особливо в епоху фарса 1960-х і 1970-х років. У комедії порівняння часто використовується в негативному стилі: «він був дурний, як кисть» – «*he was as daft as a brush*» [Ross Murfin, 2003].

Порівняння не порушує логічну композицію і це не впливає на стилістичне значення. Речення *John can run as fast as Jack* зберігає чітку конфронтацію між двома об'єктами. Деякі інші приклади порівняння:

John is older than Sam.

John behaves like his father.

John is not so heavy as Sam.

Словом Яринка стала панночкою, як її приятельки, сусідки з інших сіл.

Іван Захарович знає це краще, ніж будь-хто.

Порівняння можуть бути виражені структурно наступними варіантами:

1. Через слова **like** чи **as**: *Rosa is as beautiful as a flower. Paula is like a fairy.*

2. Дієприслівниковими реченнями (сполучниками as, as if, as though): *Robin looked at Sibil as a mouse might lool a cat.*

Viola behaves as if she were child.

3. Прикметники у порівняльному ступені: *Roy behaved worse than a cutthroat.*

4. Дієприслівникові словосполучення, що містять прийменникові атрибути: *With the quickness of a cat, Samuel climbed up the tree.*

5. Коли порівняння не явне, бо немає формальних ознак: *Odette had a strange resemblance to a captive bird.*

Комунікативною функцією порівнянь є те, що це широко вживаний та ефективний метод виразності мови. І чим більш неочікуване порівняння двох предметів чи явищ тим троп більш багатий у художньому плані [Єфімов, 2004].

Проводячи аналіз спеціальної літератури можна зробити такі висновки щодо порівнянь :

- Порівняння вимагає не такої сильної фантазії як метафора. Так як порівняння лише стверджує, що два предмети подібні. А метафора у свою чергу припускає, що один предмет або явище має ознаки іншого.

- Порівняння є одним з компонентів образу. Це процес пробудження ідей, місць, почуттів та різних інших зв'язків яскравим та ефективним способом.

- Образи використовуються як у письмовій, так і в усній комунікації в багатьох різних формах, від реклами до віршів та від чату і

до живого спілкування.

- Порівняння, метафора і символ є основними тропами, і в результаті спілкування набуває творчої та життєвої якості, яка таким чином інакше впливає з істотного акту порівняння.

- Таким чином у процесі порівняння крапля дощу може стати кристалом, страх – прірвою, а ревності – чудовиськом.

- Використовуючи образи, інтерпретуються матеріальний світ і використовується мова для передачі художнього бачення.

Порівняння – це словесний вираз зіставлення двох подібних за певними характеристиками предметів або явищ із метою визначення певних рис одного з них через порівняння з іншим. Існує декілька видів порівняння:

1) просте – в такому порівнянні один предмет чи явище зіставляється з

щонайменше однією однорідною ознакою (*Paul is as old as Richard*);

2) поширене використовується, коли певний предмет чи явище

зіставляється з декількома ознаками одночасно (*This film is less exciting than the other we saw*);

3) приєднальне порівняння, образ якого надається вже після предмету (*The longer he talked, the more inspired they became. The warmer the weather, the better I feel*);

4) заперечувальне – в центрі такого порівняння стоїть протиставлення

двох об'єктів (*rance is a little (a little bit, slightly) bigger than Spain*)

[Коваль, 1987].

Гіпербола – це навмисне перебільшення певної якості предмета чи явища. Цей троп може бути виражений різними частинами мови. Так, наприклад, іменником (all, every, everybody, everything), числівниками (a million, a thousand), через прислівники (ever, never). Гіпербола посилює

виразність мовлення [Єфімов , 2004].

Художнє перебільшення може бути фінальним ефектом інших художніх засобів: метафори, порівняння, іронії [Корунець , 2002].

Mary was scared to death.

Sam would give the world to see Dave again.

А сома... сома мені самому доводилося бачити такого завбільшки, як комбайн!Тільки трохи довшого.

Я вас чекав цілу вічність. Ви завжди забуваєте про час і ніколи не поспішаєте . Вас лише за смертю посилати.

Тато ж тебе сто разів просив не робити з мухи слона, а ти все життяусе перебільшуєш.

Дуже часто гіпербола використовується як засіб створення комічного ефекту в художньому тексті, що допомагає розкрити багатство асоціативних відтінків поетичного мовлення , посилює та увиразнює його емоційне та оцінне забарвлення, вказує на домінуючі ознаки авторського стилю . Щодо видів гіперболи, то цей стилістичний прийом , як і інші тропи, буває загальномовним та індивідуально-авторським. Загальномовні гіперболи перейшли у розряд інтенсивів завдяки підвищеній частотності їх використання та набули яскраво вираженого номінативного характеру. Варто зазначити , що механізми створення індивідуально-авторських гіпербол та загальномовних доволі схожі і стимулюються однаковими процесами [Халимон, 2011].

Гіперболу досліджують ще з давніх часів, тому що вона є важливим елементом поезики. Існує багато точок зору з приводу лінгвістичного статусу гіперболи. Її розглядають як:

- 1) поетичну фігуру;
- 2) троп;
- 3) особливу властивість тропа;
- 4) стилістичний прийом.

Найчастіше гіперболу розглядають як різновид зворотів, в яких слова вживаються в переносному значенні і використовуються з метою підсилення емоційності та виразності мови.

Гіперболу як троп Арістотель розумів, називаючи її метафорою. Він стверджував, що при створенні гіперболи необхідно врахувати глибинне значення явища.

Проте гіперболу не можна плутати з простим перебільшенням, яке може виражати емоційний стан мовця. Наприклад, *I've told you fifty times* не є гіперболою, тобто стилістичним прийомом перебільшення, а лише таким перебільшенням, яке виражає емоційний стан мовця. У розмовній мові, яка завжди емоційно прикрашена, такі перебільшення є досить поширеним явищем: *I beg a thousand pardons; scared to death; tremendously angry; immensely obliged; I'll give the world to see him* [Dent, 1966]. Їх іноді називають розмовними гіперболами. Такі гіперболи є надбанням мови. Перебільшення тут оснований, як правило, на взаємодії двох типів лексичних значень слів. Предметно-логічне значення слів *thousand, tremendously* набувають емоційного відтінку. Хоча гіперболи як стилістичний прийом та як виражальний засіб мови створюються за однією семантичною моделлю, все-таки вони відрізняються за змістом та функціями, які виконують. Гіпербола є наслідком процесів, які відбуваються у свідомості індивіда. Оскільки мова не володіє адекватними засобами вираження всього спектру духовних переживань людини, гіпербола допомагає проаналізувати навіть несвідомі на перший погляд вчинки. Таким чином, проявляється відношення індивіда до світу. Це особливо стосується писемного тексту і тут можна говорити про особливу мовну картину світу письменника. Але використання гіперболи у художньому творі в більшій мірі залежить від таких факторів як літературний напрям, жанр та інше. І тут вже проявляється ідіолект окремого автора, який буде характеризуватися різною частотністю

вживання стилістичного прийому гіперболи у художніх творах.

Гіпербола як стилістичний прийом виконує такі функції:

- 1) посилення виразності мови;
- 2) підкреслення сказаної думки;
- 3) посилення емоційного впливу на читача;
- 4) яскраве виділення певної сторони зображуваного явища.

До семантичного поля гіперболи може входити лексика із суміжних тематичних груп, експресивні синоніми та синоніми, що виражають інтенсифікацію. Крім того, опорними словами для створення гіперболи можуть виступати нейтральні слова.

Щодо синкретизму гіперболи з іншими тропами, то цей стилістичний прийом тісно взаємодіє з порівнянням та метафорою. Порівняння та метафора можуть виконувати функції перебільшення, гіпербола ж приймає форму метафори чи порівняння. Взаємодія гіперболи з іншими тропами базується на співставленні несумісних у кількісному відношенні предметів та їх ознак. Основою такої взаємодії є використання семантичного механізму порівняння, що лежить в основі метафори та гіперболи, двох понять, котрі мають певні спільні ознаки та при цьому перебільшуються [Корунець, 2003].

Мейозис це – протилежний за значенням до гіперболи троп. Тобто це – художнє зменшення, пестливість. Також **мейозис** може використовуватися у розмовному варіанті мови. Ціль використання **мейозису** це – придати більше виразності художньому мовленню. **Мейозис** може характеризувати предмет чи явище у його розмірі, гучності, відстані, часі, гостроті та ін. [Єфімов, 2004].

Приклади мейозису:

There was a drop of water left in the bucket.

It was a cat-size pony.

August can do the job in a second.

Cary and Jane's house is one minute from here.

The guy is so disgusting! He is a real microbe.

Можна ще крапельку суну?

Зачекайте хвилинку. Він пару секунд тому побіг до друга, що живе у трьох кроках звідси, і зараз повертається.

Мейозис є логічною та психологічною протилежністю гіперболи. Його сутність полягає у навмисному применшенні властивостей об'єкта мови (**мужичок з нігтик, Tom Tomb**). Проте психологічна структура мейозису більш складна та витончена. Той, хто говорить, довіряє здатності слухачів зрозуміти навмисно скромну стриманість оцінок і врахувати невідповідність між тим, що говорити про предмет і що цей предмет є насправді. Наприклад, коли хтось скаже про майбутні великі витрати, що **«справа влетить у копійчку» («collect some bills»)**, то тут використано мейозис.

Мейозис можуть плутати з гіперболою. Але мейозисом є зменшення нормального або більшого ніж нормальне. Назвати хороше чи відмінне терпимим, отже значить вжити мейозис. Якщо ж об'єкт справді невеликий, незначний, незадовільний, то його мовна характеристика посилює і підкреслює цю незначність гіперболою. Наприклад, коли мовець хоче сказати, що відстань невелика, він використовує вираз *«рукою подати» («straight shot»)*, то він вживає гіперболу.

Різновидністю мейозису є літота. Мейозис може бути виражений будь-якими мовними засобами. А от літота є специфічним різновид мейозису, що має строго певну логіко-граматичну форму. В основі літоти лежить логічна операція подвійного заперечення: непотрібний, немає приводу. Відповідно до логічного тлумачення, подвійне заперечення дорівнює твердженню, проте очевидно, що вирази-літоти мають слабше значення порівняно із твердженнями. До літоти відносять і випадки, коли заперечення додається до слова, що має небажані, з погляду того, хто

говорить, ознаки (**bad – not bad**), а також при заміні будь-якого висловлювання на протилежне, до якого додають заперечення, наприклад замість «**agreed**» (згоден) можна сказати «**don't mind**» (не заперечую).

Це – своєрідна синтаксична структура, яка характеризується негативною часткою **not** у поєднанні з негативним значенням чи префіксом, що вказує на заперечення. *Але така комбінація має позитивний сенс: not bad means good, not unkind means kind etc*

Літота використовується в усіх стилях мови. Комунікативною функцією літоти є послаблення позитивних якостей предметів чи явищ. Це робить заяви та судження делікатними та дипломатичними. Це також виражає іронію [Єфімов, 2004].

After the brawl Julia was not dissatisfied with herself.

Martin is not without sense of humour.

The decision was not unreasonable.

Він не якийсь там жалюгідний жебрак і не просить вас зробити неможливе.

Бачу, що ви обурені, і не без причини.

Отже, щоб зобразити у більшій виразності мови кількість використовуються такі художні засоби (тропи) як: літота, мейозис та гіпербола. Тобто мейозис – це художнє зменшення, пестливість. Літота у свою чергу – різновид мейозису та зображає за допомогою негативної частки **not** у поєднанні з негативним значенням чи префіксом, що вказує на заперечення. Але така комбінація має позитивний сенс. А гіпербола це – художнє перебільшення.

Метонімія (грец. «перейменування») – слово, значення якого переноситься на найменування іншого предмета, пов'язаного з властивим для цього слова предметом за своєю природою. *Синекдоха* та *металепсис* розглядаються як типи метонімії. Багатозначність лексичної одиниці, може бути результатом метонімії. Вона разом з метафорою дають

можливість замінити одні поняття іншими. Метонімія часто ототожнюється з метафорою, або розглядається як її різновид. Проте, якщо в метафорі заміна певних слів та словосполучень відбувається за пошуком відповідників, метонімія визначається через асоціації.

Як правило метонімія виражається іменниками, рідше – числівниками. Тому синтаксичні функції та позиція метонімічних слів виражається підметом, присудком та предикативом.

За походженням метонімія буває **лексичною** та **контекстуальною**. *Лексична метонімія* є джерелом створення нових слів або значень.

Table's leg, teapot's nose, a hand (замість a worker), the press(замість people writing for newspapers), grave (death), the cradle (infancy).

Такі метонімічні значення містяться в словниках. Очевидно, що лексичні метонімії не містять стилістичної інформації [Карабан В.І., Мейс Дж., 2003].

Контекстуальна метонімія є результатом неочікуваного поєднання двох явищ, що в результаті показує незвичайну експресію.

This pair of whiskers is a convinced scoundrel.

Метонімію можна розглядати як специфічний вид символізму, за допомогою якого абстрагується найважливіший компонент суб'єкта для його представлення. Цей компонент діє як єдиний символ для чогось більшого і зазвичай більш складного. Так наприклад корона символізує владу, монархію. У свою чергу ж сцена є компонентом професійної діяльності. Ця метонімія також вказує на якийсь динамічний абстрактний процес. Так слово «**духовенство**» твердо асоціюється з релігією, а слово «**адвокатура**» відображає вид роботи у сфері юриспруденції. Обидва абстрактних поняття говорять про ідеї професії. Таке твердження як «**Шекспір зображує монархів як людей**». Тобто даний вираз показує, що людям з монархічних династій властиві доброта, переживання, взлети та

падіння як і у людей з народу .

У фразі «**Whitehall announced today...**» у своєму прагматичному значенні має великий сильний політичний сенс , так як Whitehall це – соціальний ЗМІ у Сполученому Королівстві.

Синекдоха

Варіацією метонімії є синекдоха , що *може реалізовуватися двома шляхами.*

Перший шлях це – вираження цілого поняття його складовими.

Caroline lives with Jack under the same roof (under the same roof =in the same house). тобто словом **roof** – **дах** у складі цієї фрази зображується образно цілий **будинок**.

Другий варіант реалізації синекдохи – вираження ряду понять загальним словом для них, що об'єднує їх.

The hall applauded (the hall =the people inside). Тобто можна зробити такий висновок: словом «**зал**» зображуються *всі люди, що знаходяться у концертному приміщенні та аплодують.*

It's October now. Rummer's rose no more.

Словом, він був надзвичайно розумною талановитою людиною.

Його кров вас покарає.(покарають **інші люди**, можливо близькі, через помсту).

Він мав свій куток, свій шматок хліба.(інакше кажучи **він мав власну оселю та сам заробляв собі гроші на харчування**).

Уночі палало село. (горіли будинки у селі).

Профспілки звикли до масовості, для них зайвий чоловік поряд – нормально! У цьому прикладі образно зображується масовість людей у профспілках та те що у буквально будь хто з представників конкретної професії може вступити туди [Єфімов, 2004].

Корунець подає такі приклади синекдохи:

All hands on deck!(слово *hands* вказують на всіх моряків).

У Манчестері є дві футбольні команди. **Манчестер Юнайтед** та **Манчестер Сіті**. Тому для фанатів клубу важливо мати певну мовну особливість, щоб відрізнити команди між собою. **Manchester** та **Football Club** відповідно є такими поняттями, і це буде зрозумілим для мовців [Корунець, 2003].

При перекладі епітетів повстає проблема вибору методу художнього перекладу. Це зумовлено невідповідностями в структурі різних мов, що і призводять до труднощів, пов'язаних зі збереженням і передачею значень слів при їх перекладі іншою мовою. При аналізі робіт І. В. Корунця та Л.П. Єфімова, а також перекладах Миколи Лукаша можна зробити висновок, щодо найбільш поширених методів при перекладі поезії належать:

Транскрибування і транслітерація (калькування) (способи перекладу шляхом відтворення її форми слова буквами мови перекладу. При транскрибуванні відтворюється звукова форма іншомовного слова, а при транслітерації - його графічна форма (буквений склад) [Корунець, 2001].

Лексико-граматичні трансформації:

1. Диференціація (використання не словникового відповідника, в залежності від його актуальності у контексті) та уподібнення (використання лексично-граматичного відповідника);

2. Конкретизація (трансформація, внаслідок якої слово більш широкого значення в оригіналі замінюється словом вузької семантики при перекладі);

3. Генералізація (процес протилежний до конкретизації);

4. Смысловий розвиток (прийомом контекстуальної заміни, коли в перекладі використовується слово, значення якого є логічним розвитком значення слова, що перекладається);

5. Антонімічний переклад (форма слова або словосполучення замінюється на протилежну (позитивна на негативну і

навпаки), а змістодиниці, що перекладається, залишається в основному подібним);

6. Цілісна перебудова (являє собою різновид семантичного розвитку, але у випадку цілісної перебудови до уваги беруться не елементи, а ціла форма (речення або навіть текст));

7. Компенсація втрат у процесі перекладу (пошук аналогій у мові перекладу, які відсутні у мові оригіналу (метод граматичної заміни)).

Асоціативний переклад (метод перекладу, що характеризується асоціативним мисленням при перекладі, фантазуванням, поетизацією).

Перекладацький аналіз відтворення англомовних художніх засобів в україномовних перекладах Миколи Лукаша (самостійне дослідження)

У ході дослідження було проведено перекладацький аналіз лексичних одиниць методом суцільної вибірки на основі поезії Роберта Бернса та перекладах його творів українського перекладача та мовознавця Миколи Лукаша.

Так для дослідження були взяті такі вірші Роберта Бернса як «Handsome Nelly», «Montgomerie's Peggy», «Duncan Gray», «John Anderson», а також «Eppie Ader», «Epitaph on My Father», «Impromptu, on Mrs. Riddel's Birthday, in November», « I Burn, I Burn».

Епітет *handsome* Микола Лукаш переклав методом уподібнення як *моя люба*. А *complete reputation* як *душевна краса*. Епітет *dinner sleep* було перекладено як не «... сні по ситому обіді», що є результатом граматичної перекладацької трансформації методом асоціативно-смісловим. Фразовий епітет *an old man in a dry month* було перекладено як «старий у місяці сухому». Цей переклад є результатом методу уподібнення.

Деякі інші переклади лексичних одиниць методом уподібнення:

gentle air – *легке повітря*

gaudy dress – *пишний одяг*

---

surgly storm – сніжний вітер
slighted love – любов, що зщезає
canty day – розкішне життя
generous friend – нелицемірний друг
piteous case – нещасний випадок
poor Duncan – нещасний Дункан .

Порівняння *red red roses* Микола Лукаш переклав як *рожевий квіт*, що є результатом уподібнення при перекладі. Подібний метод перекладач застосував і у наступних випадках:

У порівнянні *melody* – *веселий спів*
У метафорах: *in yon muir* – *десь на болотах*
the heather, in my plaidie – *на моховім коверці*
beat surly storms – *сніжний вітер лютував.*
And winter nights were dark and rainy – *І брала ніч морозом кріпко .*
I'd seek some dell, and in my arms – *З яким би щастям розділив.*

Методом граматичної заміни були перекладені наступні художні засоби :

canty baith як *домограй*
frosty pow – *іній*
bonnie brew – *чорний чуб*
dauntless heart – *він не боявся лорда самого*
virtue's side – *чеснота .*

But Nelly's looks are blythe and sweet – Та не траплялося стрічать такої, як вона

У фразі *with his frosty beard* епітет було перекладено як в день морозний

Для епітета *brilliant gift* було взято граматичну заміну *і згине зло*
forbidden fields – *у ту межу.*

Епітет *sic things* було перекладано як *отрута*

Bosom wrings – рана в грудях.

She reigns without control – За це я серце їй віддав одній навек-віків.

Meg was deaf as Ailsa Craig – Але Меггі мов глуха.

...the lion's wings – левині крила. У данному випадку при перекладі використано метод калькування .

Як і у наступних випадках:

the trees ... dry and leafless – А дерева ... Хай будуть голі та сухі.

a cavernous waste shore – дуластий берег, Загублений...

a meagre, blue-nailed, phthisic hand – худу, блідушу руку. Дослівно мізерна , блакитна, фтизична рука. Перекладач дійшов такого поетичного перекладу за рахунок асоціативного перекладу.

Епітет *wet* у контексті речення: *Clutch and sink into the wet bank*. Перекладено як: *В підмоклій глині берега втонули*.

Інші результати асоціативного перекладу у наступних випадках:

Time and chance are but a tide – Все проходить, все мина .

Duncan fleech'd, and Duncan pray'd – Дункан мучиться , зітха.

Ha, ha, the wooin o't! – Ех і женихання!

Висновки. Під час дослідження був проведений аналіз етимології та класифікації тропів (художніх засобів): метафори, порівняння, гіперболи, метонімії, літоти, мейозис, синекдоха. Поняття метафори можна охарактеризувати як художній засіб (троп) для якого характерним є перенесення властивостей з одного предмета, явища на інші. Саме метафоризація полягає у розумовому процесі, що об'єднує декілька сфер та дозволяє їм обмінюватися поміж собою різними характеристиками.

Порівняння – це художній засіб, що виявляється безпосередньо у порівнянні кількох явищ. Від інших метафор порівняння відрізняються тим що у зв'язку між кількома явищами використовуються такі слова як *like, as, so, then* та деякі інші. У той самий час метафори утворюють неявне порівняння, тобто і щось просто має ознаки чогось іншого.

Гіпербола – це навмисне перебільшення певної якості предмета чи явища. Цей троп може бути виражений різними частинами мови. Так, наприклад, іменником (all, every, everybody, everything), числівниками (a million, a thousand), через прислівники (ever, never). Гіпербола посилює виразність мовлення. Художнє перебільшення може бути фінальним ефектом інших художніх засобів: метафори, порівняння, іронії. Мейозис може характеризувати предмет чи явище у його розмірі, гучності, відстані, часі, гостроті та ін. Різновидністю мейозису є літота. Мейозис може бути виражений будь-якими мовними засобами. А от літота є специфічним різновид мейозису, що має строго певну логіко-граматичну форму. Перший шлях це – вираження цілого поняття його складовими.

Другий варіант реалізації синекдохи – вираження ряду понять загальним словом для них, що об'єднує їх. Дотруднощів, пов'язаних із береженням і передачею значень слів при їх перекладі іншою мовою. До найпоширеніших методів перекладу відносять: транслітерацію і транскрибування, лексико-граматичні трансформації та асоціативний переклад. Під час дослідження було проведено перекладацький аналіз на матеріалі поезії Роберта Бернса та перекладах його творів українського перекладача та мовознавця Миколи Лукаша. Саме метод граматичної заміни є найбільш поширеним у перекладах Миколи Лукаша.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. К. Академія. 2004.
2. Братусь М. Колористичний епітет як ознака тоталітарної доби (За творами Івана Багряного). Дивослово. 2001. №5.
3. Від Бокаччо до Аполлінера. Переклади. К. Дніпро. 1990.
4. Волковинський О. Алітераційний епітет (із поезики символізму). Слово і час. 2006. №12.
5. Галган Н.М. Епітети в урбаністичній прозі 30-х років ХХ століття (на матеріалі новели «Зустріч» Б. Нижанківського). Актуальні проблеми

-
-
- філології та перекладознавства: Збірник наукових праць. Ч. II: Вип. 3. Ред. кол. В.В. Левицький, Л.І. Белєхова, та інш. Х. 2007.
6. Еліот Т.С. Вибране. Київ: Дніпро. 1990.
  7. Ємець О.В. Семантика, синтактика та прагматика тропів в аспекті поетизації художньої прози (на матеріалі оповідань Ділана Томаса). К. 2000.
  8. Єфімов Л. П., Ясінецька О. А. Стилїстика англійської мови. Вінниця. Нова Книга. 2004.
  9. Карабан В.І., МейсДж. Переклад з української мови на англійську мову. Вінниця. Нова Книга, 2003.
  10. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства: Навч. посібник. Вінниця. Нова Книга. 2008.
  11. Кухаренко В.А. Практикум з стилїстики англійської мови (англ. мовою). Вінниця. Нова Книга. 2000.
  12. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови. Вища школа. 2003.
  13. Онопрієнко Т. Епітет у системі тропів сучасної англійської мови (Семантика. Структура. Прагматика). Харків. 2002.
  14. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2009. №1.
  15. Пономаренко А.Ю. Експресивний компонент у безеквівалентних фразеологічних одиницях. ЧІТІ. 2000. Число 4.
  16. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектура, варіативність (на матеріалі сучасної газетної публіцистики). К. 2002.
  17. Ужченко В.Д., Авксєнтьєв Л.Г. Українська фразеологія. Х. Основа. 1990.
  18. Фразеологія перекладів М. Лукаша. К. Довіра. 2003.
  19. Філологічні науки. Випуск 2 (86). Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Т.А. Палей. Лексико-граматичні особливості перекладу англійських епітетів. Ж. 2017.

-
-
20. Green, Mitchell. Speech Acts. In Zalta, Edward (ed.). Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2020.
  21. Hudson, David L., Jr. Rhetorical Hyperbole. Middle Tennessee State University. The First Amendment Encyclopedia. 2020.
  22. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago. University of Chicago Press. 2003.
  23. Lessa, Iara. Discursive Struggles within Social Welfare: Restaging Teen Motherhood. The British Journal of Social Work. February 2006.
  24. Oxford Reference. Merriam-Webster. 2002.
  25. Pagin, Peter. Assertion. In Zalta, Edward (ed.). Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2016.
  26. Rastier, Francois, ed. A Little Glossary of Semantics. 2001.
  27. Schryer, Catherine F., Philippa Spoel. Genre theory, health-care discourse, and professional identity formation. 2005.
  28. Sinnott, Alica M. The Personification of Wisdom. Taylor & Francis. 2017.
  29. Spangeberg K.L (ed). Six Centuries of Master Prints. Cincinnati Art Museum. 1993. No 5.
  30. T.S. Eliot Poems. 1920.
  31. T.S. Eliot. The Waste Land. 1922.
  32. Traube, Ludwig. Vorlesungen und Abhandlungen. 1965.
  33. Van Dijk, Teun A. What is Political Discourse Analysis? 1981.
  34. Zoltán Kövecses. Metaphor: a practical introduction. 2002.

Олеся РАДИШЕВСЬКА,
д-р юрид. наук, доцент кафедри службового та медичного права
Навчально-науковий інститут Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
суддя Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти (1 курс) спеціальності «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права
Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ В УМОВАХ НАБУТТЯ УКРАЇНОЮ СТАТУСУ КАНДИДАТА НА ЧЛЕНСТВО В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ПОГЛЯД ЮРИСТА-ПРАКТИКА

Вступ. З набуттям України статусу кандидата на членство в Європейському Союзі (далі – ЄС), в умовах повномасштабного вторгнення на територію України країни-агресора, динамічного міжнародного співробітництва у сфері безпеки та гуманітарної політики між структурами європейських організацій (зокрема ЄС, Ради Європи, ОБСЄ), їхніми державами-членами, утвердження норм-принципів глобального і європейського (наднаціонального) права, залучення до євроінтеграційних процесів третіх країн, у яких Україна є активним суб'єктом, бурхливої вітчизняної законотворчої діяльності, розвитку порівняльного правознавства і юридичної лінгвістики, оновлення аксіологічного виміру окремих галузевих наук і запровадження європейських стандартів у сфері юридичної освіти в центрі уваги не лише філологів, але й правознавців постали питання здійснення юридичного перекладу з європейських мов на українську і діяльності національних перекладачів².

---

²Неодноразово питання підготовки перекладачів та особливості здійснення юридичного перекладу з офіційних мов держав-членів ЄС на українську мову були у фокусі досліджень автора. Див. більше:

Означені об'єктивні й суб'єктивні фактори впливають на зростання ролі та значення перекладознавства, а в його рамках – здійснення юридичного перекладу положень європейського права. Діяльність перекладачів, що здійснюють переклад з англійської мови, особливо активізувалася: спочатку у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС 2014 р. та імплементацією її положень, а потім – з набуттям у 24 червня 2022 року Україною статусу кандидата на членство в ЄС, що сколихнуло нову «євроінтеграційну» хвилю перекладознавства, яка передбачає процеси імплементації норм права ЄС у національне законодавство, приведення правової системи України відповідно до *acquis* ЄС у різних сферах життя, окремих галузях вітчизняного права, зокрема й адміністративного.

В умовах інтенсивної європейської інтеграції та глобалізації, що є різного рівня складовими елементами європеїзації права, особливої актуальності набувають теоретичні та прикладні розробки щодо юридичного перекладу міжнародних актів – джерел національного права.

Радишевська Олеся. Адміністративне право України в умовах європеїзації : монографія. Київ : Талком, 2020. 720 с. (зокрема, с. 24-34, 54-57, 123-140, 424-444, 445-477, 517-525 та ін); Radyszewska O. Вплив термінології європейського адміністративного права на оновлення понятійно-термінологічного апарату адміністративного права України: філологічно-правовий аспект. *Civitas et Ius*. 2020. № 3(27). С. 55–67; Радишевська О. Р. Юридичний переклад як інструмент європеїзації адміністративного права України. *Право і державне управління*. 2020. № 1, т. 1. С. 110–119; Радишевська О. Р. Особливості перекладу права ЄС на українську мову: нові процедурні реалії. *Теорія та практика адаптації банківського законодавства України до вимог ЄС* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 03.11.2017) / за ред. Р. С. Мельника, відпов. ред. О. А. Музики-Стефанчук. Єреван : EurasianSocialScienceAssociation, 2018. С. 80–83; Радишевська О. Р. Особливості фахової підготовки юристів: міждисциплінарний та міжгалузевий підходи : *Європеїзація української юридичної освіти: німецько-український досвід*. Die Europaisierung der Ukrainischen juristischen ausbildung: deutsch-ukrainische Erfahrungen : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21–22.11.2014) / Федерал. Мін. освіти і науки ФРН, Ун-т ім. Г.А.М. Геттінгена; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; Центр нім. права ; Нім.-укр. правознав. діалог. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2014. С. 98–99; Радишевська О. Р. До питання етимології та перекладу терміну «public administration» (публічна адміністрація) : *Публічне адміністрування в умовах змін та перетворень: проблеми організації та правового забезпечення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12–13.04.2018) / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Серія «Сектор безпеки України». Вип. 24 ; редкол. Ю. П. Битяка. Харків, 2018. С. 49–52; Радишевська О. Р. Польсько-український юридичний дискурс: проблеми перекладу: *День науки юридичного факультету : Актуальні питання державотворення* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20.05.2016) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; редкол.: І. С. Гриценка (голова), І. С. Сахарук (відп. ред.) та ін. У 3–х т. Т. 3. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2016. С. 300–302; Радишевська О. Р. Правопис української мови 1928 року та польський юридичний дискурс у праці Ю. Панейка «Наука адміністрації й адміністративне право» : *Історія вітчизняного та європейського адміністративного права і процесу* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 06.10.2016 ; м. Львів, 11.11.2016) / за ред. В. М. Бевзенка. Харків : ФОП Панов А. М., 2017. С. 237–242 та ін.

Якщо окреслені питання викликають жваву дискусію у вітчизняних і зарубіжних філологів і перекладачів (Н. Артикуца, Л. Бель, О. Зарума-Панських, В. Карабан, І. Курунець, М. Кронін, І. Кочан, О. Лукашук, О. Тертичний, С. Саєнко, О. Чередніченко, А. Чеботарьова, Л. Чорнуватий, А. Цавоскі та ін.), то наукових розвідок з об'єктом дослідження перекладу правової термінології в умовах європейської інтеграції – обмаль (Д. Касяненко, О. Колюшева, К. Трихліб, В. Резнік, О. Шаблій, Б. Шлоер та ін.). Певною мірою цей стан можна пояснити обмеженим колом учених із знанням фахової іноземної мови, з одного боку, та з іншого – обмеженим доступом до перекладів актів європейського права, відсутністю фахівців подвійних професій (правознавство + іноземна філологія (перекладознавство). Усе це суттєво ускладнює обґрунтування національної концепції розвитку вітчизняного права в умовах європеїзації і глобалізації.

Викладення основного матеріалу дослідження. «Правильно і чітко визначте значення слів – і цим Ви позбавите людство від половини його помилок і непорозумінь» [1, с. 156]: з цим висловом французького філософа Р. Декарта (*R. Descartes*) важко не погодитися, адже єдиним засобом фіксації права є мова і чіткість формулювань основних правових категорій є невід'ємною умовою ефективної реалізації особами їхніх прав, свобод і законних інтересів, дотримання принципів верховенства права, законності, юридичної визначеності. В усіх демократичних правових системах, до яких належить й українська, створення правових текстів – це складний суспільний процес, під час якого законодавець спілкується з адресатами правових норм (суб'єктами права), використовуючи юридичну термінологію та інші засоби юридичної лінгвістики.

Як наслідок, мова нормативно-правових актів повинна характеризуватися функціональністю, комунікативністю, формальністю, стислістю, адекватністю, чіткістю, повнотою визначень, а юридичний

текст – правильно та чітко передавати ідею національного (наднаціонального) правотворця. Такими формальними вимогами повинні керуватися й перекладачі юридичних текстів. Під час здійснення юридичного перекладу перекладач має справу з певним жанром мови спеціальної сфери людського буття, який функціонує в конкретній галузі права, має особливе соціальне призначення, вирізняється специфічними композиційними, стилістичними та лексико-семантичними ознаками і є різновидом фахової мови.

Так, під фаховою мовою німецький мовознавець Л. Хоффманн (*L. Hoffmann*) розуміє сукупність усіх мовних засобів, які використовуються у фахово-обмеженій сфері комунікації для досягнення порозуміння між фахівцями у цій сфері [2, с. 77]. Водночас суддя Верховного Суду однієї із земель Німеччини Б. Рютерс (*B. Rüthers*) у фундаментальному дослідженні «Теорія права» розвинув концепцію взаємозв'язку права та мови, указавши, що «поза мовою право не існує...право можливо виразити, передати, пояснити, вдосконалити лише завдяки інструментарію мов» [3, с. 106]. І далі вчений робить узагальнювальний висновок: «Разом із європеїзацією національних правових систем і глобалізацією економічних відносин у багатьох галузях юридичної практики постають нові проблеми, пов'язані з іноземними мовами»[3, с. 107].

Сьогодні з упевненістю можемо констатувати, що комунікація між фахівцями в галузі національного права вийшла за межі однієї держави, міжнародної організації чи навіть одного континенту. У глобалізаційних та інтеграційних умовах розвитку національних правових систем гостро постає проблема «чистоти» фахової (юридичної) мови, однакового наповнення змістом основних правових категорій, що існують у ній, стійкості форм мовних засобів. Тому правильний вибір методів і засобів здійснення юридичного перекладу європейського права впливає на

ефективність процесу адаптації національного законодавства до європейських стандартів, сформованих ЄС; на швидкість імплементації положень Угоди про асоціацію з ЄС 2014 р. і виконання вимог на членство в ЄС, відповідність національної судової практики при вирішенні публічно-правових спорів практиці міжнародних судових установ, зокрема Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), через призму застосування принципу верховенства права. І як результат – європеїзувати національне право.

Офіційними мовами більшості міжнародних організацій, зокрема Ради Безпеки ООН, НАТО і Ради Європи, є англійська та французька, а ЄС – 24 мови держав-членів. Поряд з офіційними мовами в установах і органах ЄС функціонують також мови зі статусом «робочої»: англійська, французька та німецька [4]. Для реалізації такої політики багатомовності ЄС задіяно понад 4000 перекладачів. Указана ситуація полілінгвістичності ускладнюється ще й тим, що у ЄС розвивається явище правового «євролекту» (англ. Europeak, Eurojargon, Eurolanguage, Eurolect, EUese, Euro-Legalese, Unionlegalese, Eurofog, Euro-English) – підтипу юридичного перекладу, фахової мови документації ЄС, основною характеристикою якого є дотримання принципу «KISS» (англ. «Keep it short and simple» – «Роби коротко і просто») [5, с. 216].

Об'єктивність існування «євролекту», що спрямована, у першу чергу, на досягнення «політичного консенсусу» в мові актів ЄС, вимагає від держав-членів і держав-кандидатів до ЄС підготовки як класичних перекладачів, так і фахівців вузької спеціалізації – перекладів текстів «євролекту». Так, у Польщі у 2015–2019 рр. відбувалася реалізація проєкту «Євролект»: варіант польської мови в ЄС та його вплив на адміністративну польську мову», метою якого було дослідження польського «євролекту», нової гібридної форми польської мови, у чотирьох площинах – адміністративне законодавство, судові рішення, звіти та вебсайти ЄС [6].

Результатом досліджень експертів стало видання праці «Втрачені в Єврофоні. Текстовий відповідник права у перекладах» [7].

Отже, можемо стверджувати про існування європеїзації як фахової мови документів ЄС (через англ. *Euro-English* – «євролект»), так і мов держав-членів (кандидатів) ЄС (через визнання англійської мови *linguafranca*). На нашу думку, створення актів ЄС не носіями англійської мови (а їх більшість у комітетах і робочих групах інституцій ЄС) може принести нові виклики для України: збільшення негативних наслідків неоднозначного розуміння і тлумачення текстів, складених штучною мовою («євролектом»), і, як наслідок, не виконання міжнародних зобов'язань.

Проте *acquis* ЄС є наднаціональним правом, що спрямоване на розвиток як ЄС, так і національного права його держав-членів, тому нова терміносистема повинна бути основою наднаціональної правової концепції, яку необхідно враховувати в правотворчій діяльності України.

Цікавим є те, що в мовній політиці ЄС спостерігається два шляхи її розвитку: один – необхідність гарантувати мовну рівність і мовне розмаїття, що приводить до зростання ролі юридичного перекладу, а з іншої – прагнення до економії фінансових витрат на переклад супроводжується зростанням впливу глобальної мови (англійської) та необхідності заохочення громадян та публічних службовців інституцій ЄС й третіх країн до вивчення декількох мов, що може призвести до скорочення перекладацької діяльності [8, с. 29].

Так, зокрема, в Україні відбувалася реалізація проєкту «Англійська мова для державних службовців» (2012-2016), організована Британською Радою в Україні, яку спрямовано на підвищення рівня знання англійської мови представників Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Адміністрації Президента України, Міністерства закордонних справ і Дипломатичної академії, Міністерства юстиції України, Міністерства

освіти і науки України, Державної фіскальної служби України, Міністерства культури України, Державної служби фінансового моніторингу, Міністерства молоді і спорту України, Національної академії прокуратури України [9]. Окрім того, Національним агентством з державної служби України восени 2022 року анонсовано напрацювання законопроекту про обов'язкові умовипроходження служби певними категоріями державних службовців – знання на високому рівні англійської мови, права ЄС та основ діяльності установ та інституцій ЄС.

Проте із виходом Великобританії із ЄС постає також питання дотримання принципу «офіційна мова держави-члена ЄС – офіційна мова ЄС»: англійська мова з 1973 року була офіційною мовою ЄС, через членство у ньому Великобританії. З його припиненням мав би і змінитися статус англійської як офіційної та робочої мови, однак нині він є незмінним через те, що вона є другою державною мовою у Ірландії та на Мальті – інших державах-членах ЄС. Англійська мова була і залишається мовою міжнародного спілкування – глобальною мовою, яка є офіційною для 400 млн людей, для інших 400 млн – другою державною, для ще інших 600–700 млн – іноземною мовою для професійного спрямування [10, с. 420]. У таких умовах активно розвивається англійська лінгвістика, яка серед мов для спеціальних цілей (англ. *English for Special Purposes*) виділяє і юридичну англійську (англ. *Legal English*) [11, с. 262]. Отже, переклад на українську мову актів ЄС, пов'язаний, у першу чергу, з перекладом з англійської юридичної мови («євролекту»), що вимагає від України наявності фахівців-перекладачів та «англомовних» юристів у вузьких сферах секторального співробітництва, розгалуженої системи органів і встановленої адміністративної процедури, що будуть забезпечувати цей процес, створення електронних інформаційних ресурсів тощо.

Недарма О. Шаблій пропонує виділити переклади юридичних текстів в окремий вид фахового перекладу експертного типу [12, с. 238]. Це пов'язано з низкою чинників:

по-перше, метою офіційного юридичного перекладу є відтворення правової дії тексту перекладу у правовій системі-реципієнті; завдяки відповідним юридичним процедурам офіційний юридичний переклад стає джерелом права або правовою підставою, тому для того, щоб адекватно передати волю інституційного автора (законодавця, державного органу тощо) необхідно використовувати спеціальні методи юридичного тлумачення та методи порівняльного правознавства;

по-друге, результат юридичного перекладу виконує ще й вторинні функції – слугує матеріалом для наукових досліджень і джерелом нормативних міжкультурних термінологічних еквівалентів; неофіційний юридичний переклад (переклад наукової правничої літератури) виконується не лише з метою інформування адресата перекладу про юридичну теорію і практику іноземної правової культури, він стає складовою національної правничої думки (міжкультурного правничого дискурсу);

по-третє, правові системи залежні від систем відповідних національних (державних) мов (правові поняття та норми побудовані за законами конкретної мови, з урахуванням національних традицій правничої терміносистеми), є частиною національних культур (мораль, традиції, звичаї, політично-ідеологічні чинники, сучасні тенденції відображаються у чинному праві та правовій культурі; правові поняття та норми сформульовані за правилами національної нормотворчої техніки тощо), тому кожна перекладна комбінація потребує окремих теоретичних і методичних розробок.

Зауважимо, що європейські фахівці не вважають мову актів *acquis* ЄС окремою категорією, а розуміють її як функціональний і стилістичний

варіант офіційного стилю на межі з науковим. Тому не можна сприймати юридичну англійську мову так само як англійську мову взагалі, адже вона хоч і не має властивої виключно для себе граматики, але існує характерна термінологія та засоби притаманні для неї зворотів [13, с. 61].

Однак слушно може виникнути запитання: «Хто має взяти на себе відповідальність перекладати численні законодавчі акти, європейські директиви та стандарти, а також коментарі та підручники з європейського права?» [14, с. 304]. Зрозуміло, що коли питання чіткості та еквівалентності перекладу текстів з європейського права та його порівняння з національним постають, зокрема, у межах компаративістичних досліджень і є зацікавленістю окремих осіб, то їхнє вирішення є індивідуальною справою кожного. Проте якщо переклад юридичних документів іноземного права може істотно вплинути на подальший розвиток національної правової системи (її складових), то такий процес повинен знайти своє чітке правове відображення в національному законодавстві. Тому разом з «мовними» питаннями діяльності перекладачів, що здійснюють юридичний переклад, постають виклики і правового характеру. Адже для того, щоб норма іноземного права набула загальнообов'язкового характеру на території України (як *hard law*), вона повинна пройти певний процес «визнання» – набуття текстом статуту офіційного перекладу і вже потім – надання згоди Верховної Ради України на його обов'язковість. В іншому випадку: мати важіль опосередкованого впливу (як *soft law*) на національне праворозуміння та правозастосування.

Окреслений процес набирає особливої ваги в умовах виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо забезпечення поступового приведення (адаптації) чинного та майбутнього законодавства у певних сферах відповідно до положень *acquis* ЄС для досягнення повної сумісності (набуття членства в ЄС).

Сторони визнають важливість наближення чинного законодавства України до права ЄС (ст. 114, 124, 133, 153 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами (далі – Угода про асоціацію з ЄС 2014 р.) [15]. Зазначається, що належна увага повинна надаватися відповідному прецедентному праву Суду ЄС та імплементаційним заходам Європейської комісії, а якщо в цьому виникне необхідність, будь-яким змінам в *acquis* ЄС.

Отже, із 2022 року перед Україною постають нові виклики у сфері гармонізації національного адміністративного законодавства, забезпечення виконання зобов'язань у цій сфері, у першу чергу, шляхом надання суб'єктам публічного права офіційних перекладів текстів, що містять такі вимоги. Мова йде не тільки про еквівалентний переклад самої Угоди про асоціацію з ЄС 2014 р. чи установчих актів ЄС, але й консолідованих версій основних джерел вторинного права ЄС – регламентів, директив, рекомендацій, висновків, рішень, актів Європейської комісії, а також рішень Суду ЄС.

Таким чином, гармонізацію законодавства України до стандартів ЄС необхідно розглядати не тільки як процес правової інтеграції, але і через призму наближення вітчизняної загальноправової термінології до термінології європейського права, що є послідовним процесом узгодження основних понять, підходів і концепцій розвитку національного законодавства України на основі загальноєвропейських цінностей, стандартів і принципів права. Важливою складовою наближення загальноправової термінології виступає лексична гармонізація, спрямована на забезпечення узгодженої системи понять і термінів на національному і міжнародному рівнях [16, с. 12].

Юридичний переклад, зокрема актів європейського права, може бути імпліцитним або експліцитним. Імпліцитний підхід до перекладу

пояснюється тим, що особа працює з юридичними текстами в оригіналі, досконало володіє як його мовою, так і українською, тобто такий свідомий переклад особи має суто прагматичне значення, інформаційне спрямування і, як правило, особистісну мотивацію. Перевагами такого перекладу є глибоке, всебічне розуміння з можливістю співставляти, порівнювати, аналізувати, виокремлювати головне, але він вимагає високого рівня володіння мовами (більше ніж двома). Проте такий переклад має характерні ознаки суб'єктивного сприйняття і не може гарантувати очевидного, розгорнутого, доступного зовнішньому спостереженню розуміння юридичного документа.

Щодо експліцитного перекладу, що здійснюється шляхом утворення україномовної версії нормативного акта європейського права, то в цьому випадку новостворений текст є окремим об'єктивованим документом, що вимагає функціонування відповідної бази перекладів джерел права для суб'єктів права, котрі зобов'язані використовувати встановлену уніфіковану термінологію [17, с. 61]. Отож експліцитний переклад притаманний юридичному перекладу положень законодавства, що передбачає дотримання затверджених процедур і порядку перекладу (офіційний), а імпліцитний – для перекладу неофіційних (інтерпретаційних) текстів.

Необхідно не забувати, що право як автономна галузь наукової і практичної діяльності характеризується певною системою взаємопов'язаних і взаємозалежних мовних елементів. Як й інші терміносистеми, її можна охарактеризувати як структурно-організоване ціле, що має «ядро» – терміни, які виражають основні поняття права, і «периферію» – поняття суміжних галузей права та інших галузей науки. Термін у мові права ми розуміємо як слово чи словосполучення, яке є точним офіційним позначенням правового поняття, яке, у свою чергу,

---

застосовується у процесі пізнання та засвоєння явищ дійсності з точки зору права [18, с. 44].

Такі ж характеристики притаманні й для термінів публічного права України, які є спільними не тільки для усіх сфер публічного адміністрування, але й часто застосовуються в конституційному, цивільному, кримінальному, трудовому праві тощо, а також в інших галузевих науках – державному управлінні, політології, соціології, економіці, інформатиці, медицині тощо.

Вплив на національне право можна прослідкувати під час дослідження особливостей здійснення перекладу міжнародних джерел права (міжнародних договорів); практики ЄСПЛ під час вирішення публічно-правових спорів; актів *acquis* ЄС, пов'язаних з виконанням зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, що стосуються правових відносин.

Розглянемо їх детальніше. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції України). Відповідно до положень ст. 3 Закону України «Про міжнародні договори» від 29.06.2014 [19] від імені України укладаються міжнародні договори, зокрема політичні, мирні, територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України; стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина тощо. Від імені Уряду укладаються міжнародні договори з економічних, торговельних, науково-технічних, гуманітарних та інших питань, віднесених до його відання. Міжвідомчими є міжнародні договори з питань, що належать до повноважень міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та державних колегіальних органів. Отож усі види міжнародних договорів – міждержавні, міжурядові,

---

міжвідомчі – сфера регулювання норм права України, прямого впливу на поведінку суб'єктів правових відносин.

Юридичний переклад міжнародних договорів здійснює Міністерство закордонних справ України згідно з положеннями Порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.03.2006 № 3534 [20]. Такому перекладу надається статус офіційного, під ним розуміють автентичний виклад українською мовою тексту багатостороннього міжнародного договору України, складеного мовою, іншою, ніж українська. До організації та здійснення таких перекладів долучають фахівців міністерств або інших центральних органів виконавчої влади, відповідальних за укладення такого договору, які здійснюють попередній його переклад, що надійшов з Міністерства закордонних справ України. Отож переклад міжнародних договорів, наприклад зі сфери використання територій і природних ресурсів буде проходити термінологічну експертизу в Міністерстві енергетики та захисту довкілля, Державній службі геології та надр України або Державній службі України з питань геодезії, картографії та кадастру тощо.

Зауважимо, що лексика міжнародних договорів кількісно обмежена, тобто спостерігається тенденція до замкнутості, використання уніфікованого набору лексем, фраз і структур, для яких характерні обмежені можливості сполучуваності, що є проявом консервативності стилю. Серед ознак мови міжнародних договорів, що підлягають перекладу, можемо виділити низку характеристик: нетипове вживання неологізмів; обмежене використання синонімів, оскільки вони можуть створити ефект двозначності; використання емоційно не забарвлених ділових стандартів, які відносяться до нейтральної лексики; стандартизація в текстах клішованого характеру і творення спеціальної фраземіки міжнародних документів; інтенсивне застосування спеціальної лексики,

---

зокрема назв організацій, закладів, органів, процедур, посадових осіб, посад, документів, їх частин, а також т.зв. «ситуативної лексики» [21, с. 14]. Саме такі стандарти є характерними і для лексики стилю міжнародної документації в правовій сфері.

Без сумніву, на шляху до членства в ЄС необхідно здійснити заходи стосовно імплементації в національне законодавство, судову практику судів загальної юрисдикції, адміністративну діяльність суб'єктів публічної адміністрації європейських стандартів щодо захисту прав і свобод людини в публічно-правовій сфері, під час чого важливе значення має, як якісний переклад актів Європейської комісії і практики Суду справедливості ЄС та ЄСПЛ, так і доведення їх до відома всіх суб'єктів права. Нормативними вимогами до здійснення перекладу означених актів є виконання Україною положень Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [22], Указу Президента України «Про План заходів з виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи» [23], розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи» [24], Плану дій Ради Європи для України на 2023–2026 рр. [25], Порядку здійснення перекладу на українську мову актів *ЄСacquis communautaire*, пов'язаних з виконанням зобов'язань України у сфері європейської інтеграції від 31.05.2017 [35] тощо.

Ключові зобов'язання держав щодо перекладу та поширення рішень ЄСПЛ було сформульовано в Рекомендаціях R(2002)13 Кабінету Міністрів Ради Європи державам-членам Ради Європи щодо опублікування та розповсюдження в державах-членах Ради Європи тексту Європейської конвенції з прав людини 1950 р. і рішень та ухвал ЄСПЛ у державах-членах [26]: держави-члени зобов'язані забезпечувати з ініціативи держави чи приватних осіб негайне і широке опублікування рішень та ухвал Суду,

---

які становлять відповідні напрацювання в прецедентній практиці або вимагають від них як від держав-відповідачів спеціальних заходів з їхнього виконання, повністю або принаймні у стислому викладі чи у формі витягів (з відповідними посиланнями на оригінальні тексти) мовою (мовами) країни, зокрема в офіційних виданнях, інформаційних бюлетенях відповідних міністерств, правових журналах та інших засобах масової інформації, якими зазвичай користується правнича громадськість, включаючи, коли це доречно, сторінки в мережі Інтернет.

Отже, на Міністерство юстиції України покладається обов'язок забезпечення перекладу, засвідчення його автентичності, опублікування повних текстів рішень щодо України в спеціалізованому виданні, а на Державну судову адміністрацію України – поширення і забезпечення суддів необхідною кількістю примірників.

Зважаючи на той факт, що відповідно до ст. 6–7 Кодексу адміністративного судочинства України [27], ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [28], і Європейська конвенція з прав людини, і практика ЄСПЛ є джерелами національного адміністративного права, що застосовують у діяльності вітчизняні адміністративні суди, то гостро постає питання перекладу їхніх текстів. Адже законодавець окреслив вузьке коло судових рішень, що підлягають офіційному перекладу та оприлюдненню: лише остаточні рішення ЄСПЛ у справах проти України, якими визнано порушення Конвенції; щодо справедливої сатисфакції; щодо дружнього врегулювання; про схвалення умов односторонньої декларації. Невизначеною залишається проблема відсутності перекладів рішень, стороною якої є інша держава-член Ради Європи, а також рішень Суду справедливості ЄС.

Окрім цього, національним судам необхідно враховувати приписи ст. 10 Конституції України від 28.06.1996, ст. 14 Закону України «Про

міжнародні договори» від 29.06.2014 [19], ст. 18 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 23.02.2006 [28]. Адаже для цілей посилання на рішення ЄСПЛ суди використовують переклади текстів, надруковані в офіційному виданні, а у випадку відсутності перекладу – суд користується оригінальним текстом. У разі виявлення мовної розбіжності між перекладом та оригінальним текстом суд користується оригінальним текстом. А у випадку виявлення мовної розбіжності між оригінальними текстами та/або в разі потреби мовного тлумачення оригінального тексту використовується практика Суду.

Отже, законодавцем передбачений складний механізм застосування текстів рішень ЄСПЛ національними суддями в частині перекладів, що вимагає від них не тільки професійної компетенції у сфері права, але й додаткових навичок знання іноземних мов. Подолати окреслені проблеми, на нашу думку, можливо шляхом установлення мінімального рівня знання фахової іноземної мови для суддівського корпусу (B2) із систематичним його підвищенням, а також розповсюдженням довідкової літератури (двомовних глосаріїв юридичних термінів), зокрема Глосарію з Європейської конвенції з прав людини (English-Ukrainian, Англійська-Українська (2015) [29], Глосарій термінів політики, що базується на доказах (англ. *Glossary of terms on Evidencebased Public Policy*)[30] тощо.

Зрозуміло, що можуть виникати складнощі з організацією перекладу текстів практики ЄСПЛ і Суду справедливості ЄС, однак постає питання, коли органи судової влади посилаються на такі рішення, які офіційно не перекладені та не оприлюднені. Чи можливе у такому випадку порушення Конституції України? Ми критично оцінюємо позицію О. Веніамінова про те, що оскільки прецедентне право ЄСПЛ є тлумаченням норм Конвенції та Протоколів до неї та одночасно визначає права й обов'язки громадян, можна стверджувати, що застосування рішень, які офіційно не перекладені

державною мовою та не доведені до відома населення у встановленому законом порядку, є прямим порушенням конституційних прав громадян [31].

Уважаємо, що перелік прав і основоположних свобод людини, визначені самою Конвенцією, офіційний переклад якої здійснено й опубліковано на офіційному вебсайті Верховної Ради України, а рішення ЄСПЛ лише тлумачать ці права і свободи, не вводячи нові чи змінюючи їхній зміст. Проте констатуємо виклик у поширенні текстів перекладів рішень міжнародних судових інстанцій серед представників професійного юридичного середовища – це проблема. Так, більше 10 років тому Вищий адміністративний суд України звертався до Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України з проханням розпочати їх поширення серед судів, однак це питання і досі є «застиглим у повітрі» [32, с. 81].

Про особливості інтерпретації українського адміністративного права в світлі застосування рішень ЄСПЛ писав англійський учений Д. Вілкінсон (*D. Wilkinson*), який зазначав, що однією з причин незастосування практики ЄСПЛ українськими суддями є помилкове переконання в тому, що судова практика не може застосовуватись у правових системах, що дотримуються цивільно-правової традиції, проблеми з перекладом термінів «англ. *case law*» та «англ. *jurisprudence*», і занадто мала кількість перекладів рішень ЄСПЛ і звітів міжнародних організацій у сфері прав людини [33, с. 225]. Хоч автор помилково стверджує повну відсутність перекладів рішень ЄСПЛ, але слушно пропонує долучити до цього процесу неурядові організації, відомих фахівців, представництва міжнародних організацій в Україні. Так, на шпальтах Всеукраїнського журналу «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі» Українською правничою фундацією готуються випуски єдиного системного спеціалізованого видання, що забезпечує суддів, адвокатів, науковців і

практиків права україномовною інформацією щодо діяльності ЄСПЛ, а передовсім – текстами перекладів судових рішень [34].

Адміністративна процедура здійснення юридичного перекладу *acquis* ЄС на українську мову дещо відрізняється від перекладу міжнародних договорів та практики ЄСПЛ. Після довгих років неврегульованості сфери здійснення перекладу актів ЄС автором, разом з перекладачами Проєкту ЄС «*Association 4U*» і працівниками Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України (далі – Урядовий офіс), було підготовлено нову адміністративну процедуру здійснення юридичного перекладу, закріплену в постанові Кабінету Міністрів України від 31.05.2017 № 512 «Порядок здійснення перекладу на українську мову актів ЄС *acquis communautaire*, пов’язаних з виконанням зобов’язань України у сфері європейської інтеграції» [35].

Підготовка відповідей опитувальника держави-кандидата на членство в ЄС [36] та переклад актів ЄС, пов’язаних з імплементацією Угоди про асоціацію і виконанням інших міжнародних зобов’язань України, здійснюється Відділом з питань донорської допомоги, комунікації та перекладів актів права ЄС Урядового офісу, а фактично – перекладачами Проєкту ЄС «*Association 4U*» (2016-2023 рр.).

Указаним порядком передбачено, що переклад консолідованої версії актів *acquis* ЄС за рахунок коштів Державного бюджету України та/або коштів міжнародної технічної допомоги здійснюється філологами-перекладачами, а їхню термінологічну перевірку в розумний строк – ініціатор, який подав запит на здійснення такого перекладу та є відповідальним за виконання зобов’язань України. Як правило, це центральні органи виконавчої влади. Після завершення розгляду пропозицій щодо внесення редакційних змін за результатами термінологічної перевірки та редагування перекладу акта *acquis* ЄС

Урядовий офіс передає тексти на затвердження Урядовому комітету, до компетенції якого належать питання європейської та євроатлантичної інтеграції. Переклад тексту протягом 15 робочих днів з дати затвердження публікується на Єдиному вебпорталі органів виконавчої влади, надсилається ініціатору здійснення перекладу в електронному вигляді з позначкою «Переклад затверджений».

Хоча робота над формуванням нового порядку перекладу на українську мову *acquis* ЄС була інтенсивною та кропіткою, з великою кількістю позитивних аспектів, що передбачала врахування інтересів усіх зацікавлених суб'єктів – Кабінету Міністрів України, ініціаторів перекладу, філологів-перекладачів та юристів-практиків, проте не вдалося оминати і певної неузгодженості. Наприклад, у Порядку застосовується низка різних за своїм змістом термінів, які мали б визначити предмет перекладу, а саме: «акти Європейського Союзу *acquis communautaire*» (у назві документу) та «акти Європейського Союзу», «*acquis communautaire*», «акти *acquis* ЄС» (у тексті документу). Але це не єдиний випадок недотримання вимог юридичної техніки при складанні нормативно-правових актів – однозначності формулювань.

Так, у Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 [37] також було вжито низку термінів для визначення єдиного предмету правового регулювання: законодавство Європейського Союзу (ЄС), *acquis communautaire*, *acquis*, *acquis* Європейського Союзу, акти *acquis communautaire*, європейське право, правова система Європейського Союзу, право Європейського Союзу, документація Європейського Союзу тощо. Також в Угоді про асоціацію з ЄС 2014 р. зустрічаємо: *acquis* ЄС (преамбула, ст. 56), законодавство ЄС (ст. 16, 64), стандарти ЄС (ст. 57), закони ЄС (ст. 59), право ЄС (ст. 124, 114), акти законодавства ЄС (ст. 64), положення законодавства ЄС (ст. 278), європейські стандарти (ст. 56),

---

керівні принципи ЄС (ст. 76), правові акти ЄС (ст. 96), елементи *acquis* ЄС (ст. 114), право ЄС (ст. 149), правила ЄС (ст. 262) тощо.

У цілому, загальний відсоток питомої української правової термінології значно менший, аніж англomовної, що безумовно пов'язано з впливом російської мови на українську, а також здійсненням юридичних перекладів текстів міжнародних договорів саме з російської, а не мови оригіналу. Так, офіційний переклад тексту Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (англ. *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) у редакції від 01.01.1990 здійснювався з російської мови (рос. *Конвенция о защите прав человека и основных свобод*) і, як результат, назву було передано як «Конвенція про захист прав людини і основних свобод». Указане, на нашу думку, не відтворює адекватно зміст міжнародного нормативно-правового акту і могло суттєво звужити перелік прав, що підлягають захисту.

Інший приклад: так само здійснювався переклад Загальної декларації з прав людини 1948 року (англ. *The Universal Declaration of Human Rights*) з тексту російською мовою (рос. *Всеобщая декларация прав человека*), що українською, вважаємо, мало б звучати як «Всесвітня декларація прав людини».

Ще інший: на вебпорталі Верховної Ради України «Законодавство» відсутній текст перекладу на українську мову Хартії основоположних прав ЄС (англ. *Charter of Fundamental Rights of the European Union*), однак розміщений текст російською (рос. *Хартия основных прав Европейского Союза*), що не відповідає змісту акту.

Непоодинокі неточності перекладу зустрічаємо і в Угоді про асоціацію з ЄС 2014 р., зокрема у ст. 14 Розділу III «Юстиція, свобода та безпека», основоположному приписі, що визначає співробітництво Сторін у сфері дотримання принципів належного врядування і поваги до прав людини: «...Сторони надають особливого значення утвердженню

верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом і правоохоронних і судових органів зокрема (англ. «*the Parties Shall Attach Particular Importance the consolidation of the rule of law and the reinforcement of institutions at all levels in the areas of administration in general and law enforcement and the administration of justice in particular*»). Такий переклад, на нашу думку, є неточним і неадекватним, що може призвести до хибного тлумачення норми ЄС, адже мова йде про укріплення саме інституцій ЄС на всіх рівнях у сфері адміністрування (а не тільки управління) і правозастосування (а не у сфері правоохоронних органів), і адміністрування судових органів. Проте пояснення такого перекладу можемо знати у російськомовній версії проекту Угоди про асоціацію з ЄС 2012 р., яка «мабуть» лягла в основу україномовної версії[38].

Іншим прикладом може слугувати переклад однієї з ключових правових категорій національного права – «орган публічної влади», що вживається у європейському та вітчизняному праві. Зокрема у Директиві Європейського Парламенту і Ради 2007/2/ЄС від 14.03.2007 про створення Інфраструктури просторової інформації у Європейському Співтоваристві (INSPIRE) вживається термін «англ. *public authority*» – орган публічної влади, що означає: (а) будь-який державний орган або інший орган публічної адміністрації, в тому числі публічні дорадчі органи, на національному, регіональному чи місцевому рівні; (b) будь-яку фізичну чи юридичну особу, що виконує публічні адміністративні функції згідно з національним законодавством, включаючи конкретні обов'язки, види діяльності чи послуги, що стосуються довкілля; та (c) будь-яку фізичну чи юридичну особу, що має публічні повноваження чи функції, або надає публічні послуги, що стосуються довкілля, під контролем органу чи особи, вказаним у пункті (a) або (b) [39].

Поданий переклад терміна був запропонований у Глосарії термінів *acquis* ЄС, що систематично оновлюється Урядовим офісом координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Отже, вжита термінологія має статус затвердженої, що формується спеціальним органом виконавчої влади, який функціонує у сфері євроінтеграції, і, серед іншого, забезпечує здійснення перекладів актів *acquis* ЄС на українську мову, оновлення Глосарія термінів *acquis* ЄС, організовує роботу з підготовки орієнтовного плану перекладу актів *acquis* ЄС з урахуванням зобов'язань України у сфері європейської інтеграції і права ЄС та забезпечує його подання на розгляд Кабінету Міністрів України.

Аналогічний переклад з англійської мови на українську мову вихідних понять європейського права, зокрема англ. *public administration* («публічна адміністрація»), англ. *public authority* («орган публічної влади»), англ. *public service* («публічні послуги»), англ. *public interest* («публічний інтерес»), англ. *public servant* («публічний службовець»), запропоновано нами під час роботи над перекладом посібника Ради Європи «Адміністрування та Ви. Посібник. Принципи адміністративного права у відносинах між особами та органами публічної влади» (англ. «*Administration and You. A handbook Principles of administrative law concerning relations between individuals and public authorities*»)[40].

Підкреслимо, що, на нашу думку, лише залучення фахівця з права із знанням декількох юридичних мов до процесу перекладу низки Рекомендацій Ради Європи та посібника у цілому, дало можливість виправити прикру ситуацію з першим виданням цього посібника «Управління та Ви. Посібник. Принципи адміністративного права у відносинах між особами та суб'єктами владних повноважень», презентація україномовної версії якого відбулася 30.10.2019.

Указана зустріч є прикладом «м'якої європеїзації» –співробітництва органів Ради Європи в їхніх державах-членах, зокрема й Україні, із

зацікавленими особами – представниками суб’єктів владних повноважень, судів, органів місцевого самоврядування, широких професійних кіл – адвокатів, викладачів, науковців. Така співпраця може проходити й в інших формах, таких як: обмін інформацією і результатами проектних досліджень із професійної сфери; виїзні зустрічі фахівців, як тих, хто організовує діяльність, так і самих виконавців; обмін досвідом серед фахівців на конференціях і семінарах тощо.

Так, питанням якісного юридичного перекладу європейського права була присвячена перша профільна Міжнародна конференція з питань юридичного перекладу для забезпечення якісного законодавчого наближення «*EU Translated – Towards Better Quality Legal Translation For Better Implementation of the EU-Ukraine Association Agreement*», що проводив Проєкт ЄС «Association4U» спільно з Генеральним Директоратом з питань перекладу Європейської Комісії та Урядовим офісом з координації європейської та євроатлантичної інтеграції 16-17.01.2019 [41].

«Якісні юридичні переклади – це основа професійного наближення українського законодавства до права ЄС, а отже, запорука реформування країни в рамках імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» – відзначив экс-Посол ЄС в Україні Х. Мінгареллі (*H. Mingarelli*) [41]. Окремо для представників академічної спільноти в рамках конференції було проведено круглий стіл щодо проблем включення до навчальних програм питань юридичного перекладу в контексті євроінтеграційних процесів.

Необхідно підкреслити, що не тільки в Україні виникають проблеми з перекладами текстів права ЄС. Ці виклики стояли і стоять перед усіма державами-членами ЄС, зокрема і «нової хвилі», у яких офіційними мовами не є робочі мови ЄС (англійська, французька, німецька). Так, ще у Щорічному звіті за 2009 рік Вищий адміністративний суд Польщі указує

на проблеми, які виникають у його діяльності під час застосування права ЄС, з актами, що містять помилки. Текст правового акту, що офіційно був перекладений на польську мову та опублікований, для судді є обов'язковим джерелом права навіть якщо він досконало знає мову тексту оригіналу і в нього виникають сумніви в правильності перекладу. Перші помилки у перекладах судом було виявлено під час розгляду митних справ (наприклад «справа про ожини»), податкових, банківських, інвестиційних питань, стосовно річних і зведених рахунків банків та інших фінансових установ. Як стверджують польські експерти, існує потреба в новому перекладі тексту Директиви ЄС про страхове посередництво, Договору про подвійне оподаткування між Польщею та Ірландією, Директиви ЄС про оподаткування капіталу малих підприємств тощо. У випадках, коли суб'єкти правовідносин виявляють неузгодженості польськомовної версії акта з актом, складеним іншою робочою мовою ЄС, то вони посилаються саме на останні. Тоді в суддів виникають питання правозастосування національного законодавства, його співвідношення з правом ЄС, однакового тлумачення на усьому європейському правовому просторі понять, що мають автономне значення в *acquis* ЄС [42].

Розглянемо тепер особливості впливу юридичного перекладу на реформування вітчизняної науки та підготовки молодих фахівців, що прослідковуються під час дослідження особливостей здійснення неофіційного перекладу надбань європейської правової доктрини і викладання основ перекладознавства (правознавства) у профільних закладах вищої освіти. Якщо під час перекладу формалізованих джерел вітчизняного права діяльність перекладача характеризується функціональним стилем – феноменом еквівалентності, а головним завданням є відтворення змісту оригіналу на різних рівнях еквівалентності, то під час перекладу вторинної літератури (інтерпретативної, наукової,

---

довідкової, навчальної) – феноменом адекватності з використанням імпліцитного методу.

Стосовно перекладу правової термінології, під якою О. Колюшева розуміє «сукупність адміністративно-правових термінів (слів і словосполучень), що позначають поняття у галузі адміністративного права, мають адміністративно-правову направленість, суміжну спрямованість понять та змістовність діяльності органів публічної адміністрації, а також призначені забезпечувати специфічні потреби у цій галузі [44, с. 43], то слід зазначити, що вони, як правило, вживаються тільки в одному, специфічному для певної галузі права значенні, і саме в тому, яке не викликає подвійного тлумачення.

Під час перекладу такої термінології застосовуються принципи перекладознавства: збереження єдності форми та змісту, а також контекстності. Метою першого принципу є точна передача форми понять та їхнього основного значення (змісту). Другий принцип передбачає збереження змісту, але переклад терміна безпосередньо залежить від контексту. Використовуючи обидва шляхи при відтворенні термінології, зберігається основний смисл слів, але їхній переклад при цьому варіюється залежно від контексту [45, с. 95]. У цьому процесі важливого значення набуває передача англійських термінів на українську мову, що вимагає знання тієї галузі, якої стосується переклад, розуміння змісту термінів англійською мовою і знання термінології рідною мовою, а при передачі науково-технічної та юридичної літератури з англійської мови на українську важливе значення має взаємодія терміна з контекстом, завдяки чому виявляється значення слова [46, с. 58].

Принцип контекстності вимагає від перекладача використання порівняльно-правового методу для досягнення функціональності юридичної лінгвістики, яку у своїх дослідженнях обґрунтовували дослідники К. Цвайгерт (*K. Zweigert*) і Г. Кьотц (*H. Kötz*) [47]. Адже

правова система будь-якого суспільства має спільні проблеми і вирішує їх у різний спосіб, але дуже часто з однаковими результатами. Тому на загальному рівні функціональне порівняльне право і юридичний переклад можуть частково тлумачитися як одне і теж саме. Тому для перекладача важливо розуміти контексти правничих мов інших держав, а для правників – знання іноземних мов є самим ефективним і коротким шляхом до досягнення їхнього розуміння [48, с. 97-98].

Юридичній термінології, як і будь якій історично сформованій термінологічній системі, притаманні як загальнолюдські, так і національно-специфічні мовні закономірності [49, с. 467]. Аналізуючи українську та іншу європейську (зокрема англійську і польську) адміністративно-правову термінологію, можемо стверджувати, що текстам українською та польською мовами притаманна більша конкретність, чіткість, визначеність, аніж англійською, тому перед перекладачем постає проблема балансування вмінь надання відповідності форми і змісту.

У випадку перекладу наукової юридичної літератури широко застосовується особливий прийом перекладу лексичних одиниць мови оригіналу, що адекватно передає його зміст, «недослівний» описовий переклад. Так, серед робіт європейських дослідників, що здійснили вагомий вплив на трансформацію вітчизняного публічного права, варто назвати переклад Г. Рижкова, І. Сойка А. Баканова, О. Сироїд праці німецького вченого Е. Шмідт-Ассманна (E. Schmidt-*Assmann*) «Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права» (нім. «*Das allgemeine Verwaltungsrecht als Ordnungsidee. Grundlagen und Aufgaben der verwaltungsrechtlichen Systembildung*»); переклад В. Ховхун праці французького вченого Ж. Зіллера (J. Ziller) «Політико адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз» (франц. «*Administrations comparées. Les systèmes politico-administratifs de l'Europe des Douze*»);

переклад С. Головатого Доповіді щодо правовладдя (CD-AD(2011)003rev) Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) та інші.

З точки зору перекладознавства цікавою є робота над працею Юрія Панейка «Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка)» [50], яка була написана за вимогами та стандартами українського правопису 1928 року. Для сучасного читача деякі положення цієї книги можуть здатися «недолугими» або і зовсім незрозумілими. Для цього упорядниками (серед яких і автором) було сформовано словник старовживаних та іншомовних слів: близько 1000 термінів у сфері вітчизняного права, запропонований переклад термінів на українську мову з польської, чеської, англійської, німецької, французької та латинської мов.

Повертаючись до предмету нашого дослідження, зробимо проміжні висновки щодо викликів здійснення юридичного перекладу, з якими може зустрітися перекладач під час роботи з текстом, а саме:

досягнення рівнозначності (адекватності) тексту оригіналу та самого перекладу;

існування у професійній лексиці термінології, елементи якої не завжди можна перекласти іншою мовою;

існування єдиних термінів, але зовсім із різними значенням;

лексико-термінологічна недосконалість національного законодавства;

впорядкування та унормування термінології, яка використовується у законодавстві;

побудова неоднозначних і неточних юридичних текстів;

особливості перекладу складних термінів і словосполучень, абревіатур;

існування особливостей мови-оригіналу і мови-перекладу тощо.

На допомогу подолання указаних проблем буде допоміжною фахова юридична література, електронні інформаційні ресурси ЄСПЛ, Ради Європи та ЄС і їхніх держав-членів, зокрема *Eur Lex*, *Globa Lex*, *HUDOC*, *AGROVOC*, *EUROVOC*, *IATE*, *TARIC*, *Euro Docs*, *Eurotermbank*, *TermCoord*, *Abbey Lingvo*, *Reverso Context*, *Cambridge Dictionary* тощо.

На жаль, українською мовою друкованих видань довідників і словників дуже мало, як за спрямуванням (юридичні), так і за певною галуззю права. Водночас вітчизняним здобутком є Англійсько-французько-німецько-український словник термінології ЄС [51], який значно полегшив переклад термінів міждисциплінарної спрямованості. Він був результатом термінологічної роботи фахівців із європейського права, спільних політик ЄС, міжнародної політики, світової економіки та міжнародних освітніх програм, а також філологів, перекладачів проєкту «Лабораторія наукового перекладу». Проте юристів «галузевиків» не було долучено до проведення його фахової термінологічної експертизи. Прикрим, на наш погляд, є пропозиція перекладу з англійської мови основних категорій адміністративного права, зокрема «англ. *public service*» як «суспільна послуга», «суспільне обслуговування», «англ. : *right to good administration*» як «право на добре управління», «англ. *public policy*» як «суспільний порядок» тощо.

Варте уваги також видання Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права [52]. Однак, знову, відсутність юристів серед кола укладачів призвела до перекладу термінів «англ. *public administration*» як «державне управління», а «англ. *public interest*» як «державний інтерес». І ці приклади не є поодинокими.

Якщо мова йде про юридичний переклад текстів з інших європейських мов, зокрема польської, то корисним буде Українсько-польський, польсько-український термінологічний словник: право, фінанси, економіка, торгівля: близько 45 тис. слів (уклад. І. Яценко (2016);

Польсько-українсько-російський словник юридичної термінології: близько 30 тис. слів (уклад. І. Яценко (2007); Великий польсько-український українсько-польський словник із розширеною термінологією сучасного бізнесу: 200 тис. слів (уклад. С. Домагальський (2010)). Проте, на жаль, фахових двомовних (багатомовних) словників з англійської або інших європейських мов (офіційних мов ЄС), предметом яких є адміністративно-правова термінологія, в Україні обмаль. Одним із таких є Німецько-українсько-російський коментований словник з адміністративного права за загальною редакцією Б. Шлоера та Ю. Зайцева.

Під час перекладу такого роду термінології необхідно враховувати особливості цієї сфери, а також відмінності правових систем країн континентальної та англосаксонської правових сімей. Адже у країнах континентальної правової сім'ї домінуюче значення має нормативноправовий акт, існує велика кількість запозичених термінів з римського права, а також поширена кодифікація нормативно-правових актів. Водночас у країнах англосаксонської правової сім'ї основним джерелом права є правовий прецедент, відсутність кодифікації, зокрема й адміністративного права, наявна велика кількість синонімічних виразів, що можуть бути перекладені або зрозумілі некоректно, якщо не враховується контекст їх вживання [44, с. 11]. Адже перекладацькому трансферу певного поняття повинен передувати аналіз мережі системних зв'язків, у які воно вплетене, а саме: поняттєво-термінологічної парадигматики на мікроконтекстному рівні (рівні юридичного тексту певного типу) та на подальших макроконтекстних рівнях (в інституті, в галузі права, на загальноправовому та міжнародно-правовому рівнях) [12, с. 65].

Варто підкреслити, що крізь усі євроінтеграційні реформи червоною ниткою проходить європеїзація як українського законодавства, так і юридичної освіти. Цей підхід засновано на необхідності повномасштабного розуміння стану і шляхів європеїзації, відчуття

елементів його голістичного бачення. Проте мовний бар'єр ускладнює не тільки процес європеїзації вітчизняного права України в частині впливу норм європейського права на вітчизняне законодавство й вітчизняне судочинство, але і юридичну освіту і викладання навчальних дисциплін у закладах вищої освіти.

Суттєвим кроком для його подолання є підготовка перекладачів-фахівців з європейських мов (здебільшого з англійської та «євролексу») і права держав-членів ЄС, а також здійснення перекладу текстів наукових розвідок представників європейської правової доктрини. Так, на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (до 06.2020) функціонували декілька центрів іноземного права, зокрема Центр польського права, Центр німецького права, Центр романського права, Американський центр загального права, Центр проблем імплементації європейського соціального права, а також Центр юридичного перекладу, Центр міжкультурної фахової комунікації та гармонізації термінології при Науковому парку «Київський університет імені Тараса Шевченка». Зокрема у Центрі польського права (директором якого була автор 2015-2019 рр.) здійснюються як самі юридичні переклади нормативно-правових актів Польщі, так і підготовка фахівців-юристів з перекладу з польської мови на українську положень польської правової доктрини, а у межах діяльності Школи польського права – вивчення польської мови юридичного спрямування та окремих галузей права Польщі [43, с. 5].

Отже, проблеми юридичного перекладу правничої мови безпосередньо стосуються як мовознавства, так і правознавства. Дослідження та вирішення питань, що виникають під час перекладу актів європейського права з європейських мов на українську, вимагають від перекладача одночасно лінгвістичного, юридичного, політологічного, а

часом й історичного аналізу. Для підготовки висококваліфікованих фахівців вбачаємо за необхідне здійснити кроки в таких напрямках:

– запровадити спецкурс «Юридичний переклад» на філологічних факультетах, які містили б елементи правознавства, що дало б можливість майбутнім перекладачам самостійно досліджувати систему українського й іноземного права, і як результат – виконувати безпомилкові переклади іншомовних текстів навіть за відсутності наукових посібників, якими є словники юридичних термінів;

– запровадити спецкурс «Юридичний переклад» на юридичних факультетах у межах діяльності кафедр іноземних мов, а також розробити курси зі спеціалізованої іноземної мови (не обмежуючись виключно до англійської) для кожної спеціалізації ОКР «Магістр»;

– залучати до робочих груп із питань опрацювання довідників, словників, глосаріїв термінів ЄС юристів-практиків і теоретиків, представників окремих галузевих правничих наук для опрацювання проблемних питань укладення двомовних юридичних словників та довідників із мов держав-членів ЄС та Ради Європи, а також до проведення термінологічної експертизи законопроектів із основних напрямків співробітництва у правових сферах;

– здійснення тренінгів, майстер-класів, конференцій, публікації в доступних на вітчизняному ринку журналах для перекладачів та юристів методології та особливостей здійснення юридичного перекладу європейського права та положень європейської правничої думки тощо.

Таким чином, у сучасних умовах перекладач юридичних текстів відіграє важливу роль у процесі тлумачення і застосування положень європейського права на національному рівні, і цю роль не потрібно применшувати: вони є своєрідними «посередниками» між правотворцем європейського права та адресатами таких приписів [53, с. 223]. Так, перекладачі стають «невидимими» законотворцями, адже під впливом

їхніх перекладів єдине європейське право набуває характеристик національного.

Висновки. У підсумку можемо сформулювати декілька висновків, які стосуються здійснення перекладу правової термінології та організації цього процесу, але вказують на процеси європеїзації як фахової мови документів ЄС (через запровадження «євролекту») і мов держав-членів(кандидатів) ЄС (через визнання англійської мови *lingua franca*), так вітчизняного права в цілому.

По-перше, юридичний переклад є складовою фахової правничої української мови, що здійснюється у сфері адміністративного права і потребує нагальної переоцінки об'єктивних і суб'єктивних факторів, які визначають порядок і методологію його здійснення.

По-друге, більшість текстів джерел європейського права створені англійською мовою, яка була і залишається офіційною і робочою мовою діяльності більшості європейських регіональних організацій.

По-третє, від перекладача як суб'єкта праворозуміння правових явищ у сфері адміністративного права вимагається, крім досконалого знання європейської мови (а краще – декількох), наявності правничої компетентності, знань у конкретній галузі права, що дозволить дотримуватися принципів відповідності змісту і форми, контекстності.

По-четверте, здійснення перекладу у сфері вітчизняного права є діяльністю, у якій надзвичайно високою є можливість появи помилок, які потім можуть суттєво вплинути на зміст правовідносин, змінити обсяг прав і обов'язків, підстави відповідальності учасників таких правовідносин, а отже, викликати настання для особи негативних юридичних наслідків. У сукупності все це може ускладнити процес європеїзації адміністративного права України та погіршити становище її суб'єктів.

По-п'яте, особливістю юридичного перекладу є те, що існує формальна модель мови, яка позбавлена будь-якої двозначності та неточностей. Тому правильна інтерпретація та переклад юридичного тексту – це багаторівневий процес, що повинен включати в себе лексичний, граматичний, логіко-семантичний та інші аспекти.

По-шосте, за допомогою такого інструменту європеїзації як юридичний переклад здійснюється прямий вплив на джерельну базу права України, нормотворчу діяльність законодавчого органу, процес правозастосування органів виконавчої влади, правозахисну діяльність національних адміністративних судів, а також непрямий (опосередкований) – на реформування юридичної освіти, оновлення доктрини права, напрямків викладання навчальних дисциплін і наукових розвідок представників науки вітчизняного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Декарт Р. Сочинения в 2 т. / пер. с лат. и фр. сост., ред. и примеч. В. В. Соколова. Москва : Мысль, 1989. Т. 2. 633 с.
2. Клингберг Л. Проблемы теории обучения / пер. с нем. В. Семенихин. Москва : Педагогика, 1984. 256 с.
3. Rüthers B., Fischer Chr. Rechtstheorie: Begriff, Geltung, Anwendung. 5. überarb. Aufl. München : C. H. Beck, 2010. 640 p.
4. EU languages. Official website of the EU. URL: https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-languages_en (accessed: 01.12.2022).
5. Sosoni V. Law and language in the EU Insights from the Greek Eurolect. Language and Nation: Crossroads and Connections / ed. G. E. Barstad, A. Hjelde, S. Kvam, A. Parianou, J. Todd. Manchester : New York : Waxmann Verlag GmbH, 2016. 320 p.
6. Polish Europect. Official website of Eurolect. URL: <https://eurolect.ils.uw.edu.pl/> (accessed: 01.12.2022).

-
-
7. Biel L. Lost in the Eurofog: The Textual Fit of Translated Law. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2014. 347 p.
  8. Бабюк В. Переклад та мовна політика ЄС. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Лінгвістика : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2011. С. 29-32.
  9. Англійська мова для державних службовців. *Британська Рада в Україні: офіційна вебсторінка. Новини*. URL: <https://www.britishcouncil.org.ua/teach/projects/english-civil-servants>(дата звернення: 01.12.2022)
  10. Crystal D. Englishworldwide. A history of the English Language / ed. I. R. Hogg, D. Denison. Cambridge : CambridgeUniversityPress, 2006. P. 420–439.
  11. Nagy I. K. English for specialpurposes: specializedlanguages and problems of terminology. ActaUniversitatisSapientiae. *Philologica*. 2014. Vol. 6, iss. 2. P . 261–273.
  12. Шаблій О. А. Німецько-український юридичний переклад: методи, проблеми, перспективи : монографія. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2012. 320 с.
  13. Cavoski A. Interaction of law and language in the EU. Challenges of Translating in MultilingualEnvironment. *The Journal of SpecialisedTranslation*. 2017. Vol. 27. P. 58–74.
  14. Шаблій О. Юридичний переклад у сучасній юридичній діяльності. *Актуальні питання державотворення в Україні* : матер. Міжнар. наук.-практич. конф. (м. Київ, 20.05.2016): У 3 т. / ред. І. Гриценко, І. Сахарук (відп. ред.) та ін. Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2016. Т. 3. С. 304-305.
  15. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнар. док. від 27.06.2014.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 01.12.2022).

16. Трихліб К. Гармонізація законодавства України і законодавства ЄС : наближення загальноправової термінології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2014. 20 с.

17. Янчук І. А. Переклад на українську мову *acquis communautaire* в процесі реалізації інтеграційних зобов'язань України. *Приватне право і підприємництво*. 2019. № 19. С. 59-63.

18. Резнік В. Г. Німецька термінологія права як особлива терміносистема (на матеріалі термінів адміністративного права Німеччини). *Лінгвістика*. 2013. № 1 (28). С. 42-50.

19. Про міжнародні договори : Закон України від 29.06.2014. № 113-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення: 01.12.2022).

20. Порядок здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.03.2006 № 353. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/353-2006-%D0%BF> (дата звернення 01.12.2022).

21. Зарума-Панських О. Р. Англійська лексика міжнародних договорів: структурні, семантичні та дискурсні особливості : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2001. 19 с.

22. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006. № 3477-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

23. Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи : Указ Президента України від

12.01.2011. № 24/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24/2011> (дата звернення: 01.12.2022).

24. Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2008. № 1002-р. Офіційний вебсайт Кабінету Міністрів України / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/147529849> (дата звернення: 01.12.2022).

25. План дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки Кабінету Міністрів Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/preparation-of-the-council-of-europe-action-plan-for-ukraine-2023-2026-begins>(дата звернення: 01.12.2022).

26. Щодо опублікування та розповсюдження в державах-членах Ради Європи тексту Європейської конвенції з прав людини і практики Європейського суду з прав людини в державах-членах : Рекомендація R(2002)13 Кабінету Міністрів Ради Європидержавам-членам. URL:http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_717(дата звернення: 01.12.2022).

27. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20170803> (дата звернення: 01.12.2022).

28. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006. № 3477-VI (дата звернення: 01.12.2022).

29. Глосарій з Європейської конвенції з прав людини. English-Ukrainian, Англійська-Українська / Рада Європи. Страсбург, 2015. URL: <https://rm.coe.int/16806f0ddf> (дата звернення: 01.12.2022).

30. Глосарій термінів політики, що базується на доказах = Glossary of termsonEvidencebased Public Policy : глосарій. ред. Л. Гонюкова,

---

О. Кілієвич, М. ван ден Муйзенберг, М. Чулаєвська ; роб. група :
Радишевська О. Р. [та ін.]. Київ : Проєкт ЄС «Підтримка впровадження
Угоди про асоціацію між Україною та ЄС», 2018. 28 с.

31. Веніамінов О. Оманливий прецедент. URL.:
https://zib.com.ua/ua/127555-posilannya_vsu_na_rishennya_espl_yaki_ofitsiyno_ne_perekladen.html (дата звернення: 01.12.2022).

32. Пасенюк О. Урахування практики Європейського суду з прав
людини у публічному адмініструванні та судочинстві: від ідеї до втілення.
Право України. 2011. №7. С. 80-82.

33. Wilkinson D. Interpreting Ukrainian legislation in light of international
law and jurisprudence. *Наукові записки НАУКМА*. Ч. 2. Суспільні науки.
2003. Т. 22. С. 223-225.

34. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі :
Всеукраїнський журнал. Офіц. сторінка Української правничої фундації.
URL. <http://eurocourt.in.ua/AboutJournal.asp> (дата звернення: 01.12.2022).

35. Порядок здійснення перекладу на українську мову актів
ЄС *acquis communautaire*, пов'язаних з виконанням зобов'язань України у
сфері європейської інтеграції : постанова Кабінету Міністрів України від
31.05.2017 № 512. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/512-2017-%D0%BF> (дата звернення: 01.12.2022).

36. Опитувальник ЄС та відповіді на нього для набуття Україною
статусу кандидата в ЄС. *Євроінтеграційний портал*. URL. <https://eu-ua.kmu.gov.ua/istorii-uspikhu/opytuvalnyk-yes-ta-vidpovidi-na-nogo-dlya-nabuttya-ukrayinoyu-statusu-kandydata-v> (дата звернення: 01.12.2022).

37. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до
законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004
№ 1629-IV (дата звернення: 01.12.2022).

38. Соглашение об ассоциации между Украиной, с одной стороны,
и Европейским Союзом, Европейским Сообществом

по атомной энергии и их государствами-членами, с другой стороны. URL: <https://europa.com/association/> (дата обращения: 01.12.2022).

39. Глосарій термінів *acquis* ЄС : затверджений розпорядженням Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України. URL: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1UaFmClhRwE_g10nGyHT4SQXJI1OJ3uofvzRaIhb8XSs/edit#gid=1467795730 (дата звернення: 01.12.2022).

40. Адміністрування та Ви. Принципи адміністративного права у відносинах між особами і органами публічної влади : посібник ; наук. ред. О. Радишевська ; Рада Європи. Київ, 2020. 90 с.

41. Проєкт ЄС Association4U. Офіц. сторінка A4U. URL: <https://association4u.com.ua/270-mizhnarodna-konferentsiia-z-pytan-iurydychnoho-perekladu-dlia-zabezpechennia-iakisnoho-zakonodavchoho-nablyzhennia-v-konteksti-ievrointehra.html> (дата звернення: 01.12.2022).

42. W sprawie tłumaczenia na język polski aktów prawa unijnego. *Interpelacja*. 2010. № 16529. URL: <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/59D53C43> (datadostępu: 01.12.2022).

43. Радишевська О. Р. Підсумок дворічної співпраці між Факультетом права та адміністрації Варшавського університету і юридичним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка / red. nauk. O. Radyszewskiej ; Uniwersytet Warszawski ; Kijowski Uniwersytet Narodowyimienia Tarasa Szewczenki ; Centrum Prawa Polskiego ; Centrum Promocji Polskich Nauk Prawnych. Warszawa–Kijów, 2019. 65 s.

44. Колюшева О., Галуцько В. Англійська правова термінологія: адміністративно-правовий аспект : монографія / НДІ публ. права. Київ : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 192 с.

45. Шугаєв А. В. Особливості перекладу документів міжнародного права. *Littera Scripta Manet*. 2015. № 1. С. 95-110.

-
-
46. Багмут Й. А. Проблеми перекладу суспільно-політичної літератури українською мовою : монографія. Київ : НД, 2005. 201 с.
47. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфер частного права : В 2-х т. Т. I : Основы / пер. с нем. Москва : Междунар. отношения, 2000. 480 с.
48. Максимов С. И. Сравнительное право и юридическая лингвистика: перспектива взаимодействия. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку* : зб. наук. праць / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. П. Тихого, М. М. Цимбалюка, І. С. Гриценка ; упор. О. В. Кресін, І. М. Ситар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 97–98.
49. Артикуца Н. В., Усенко І. Б. Юридична термінологія. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Т. 6 : Т-Я. Київ : Укр. енцикл., 2004. С. 476-478.
50. Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укл. : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. Київ : ВД «Дакор», 2016. 464 с.
51. Англійсько-французько-німецько-український словник термінології ЄС / гол. ред. В. Єрмоленко. Київ : Вид-во «К.І.С.», 2007. 226 с.
52. Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права: близ. 7 тис. термінів / упорядн. В. І. Муравйов [та ін] ; за ред. В. І. Муравйова, Л. І. Шевченко. Київ : Арії, 2010. 608 с.
53. Karbownik K. Tłumacz – anonimowy prawodawca? Wokół wykładni i stosowania aktów prawa europejskiego. *Międzynowoczesnością a ponowoczesnością* / red. A. Samonek. Wyd. I. Kraków : Wyd. UJ. 2013. S. 223-231.

Наталія РЯБОКІНЬ,
к.ф.н., доцент, доцент, завідувач кафедри філології та
соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавського інституту економіки і права,
Університету «Україна»

НАВЧАННЯ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ, ЯК МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА

Сьогодні в закладах освіти навчання монологічного мовлення не завжди приділяється достатньо уваги. Така позиція є помилковою, оскільки саме цей аспект навчання дисциплінує мислення, навчає логічно мислити і відповідно будувати своє висловлювання таким чином, щоб довести свої думки до слухача [1, с. 22].

Комунікація в усній формі, оволодіння якою є одним з основних завдань навчання іноземної мови з практичною метою, здійснюється за допомогою аудіювання і говоріння. Той, хто передає інформацію іншим, виконує дію говоріння, а усі, хто слухає його, – аудіювання.

Усна комунікація, яка здійснюється при однобічно спрямованому говорінні, коли одна особа виступає з розгорнутим висловлюванням, а інша (частіше, інші) – тільки сприймає його мовлення, то таке усне мовлення набуває монологічної форми.

Монологічна форма мовлення виступає в чистому вигляді лише в певних видах діяльності, наприклад: розповідь викладача на занятті, промова доповідача, виступ диктора по радіо чи телебаченню та ін.

Розгорнуті висловлювання під час монологічного мовлення будуються на внутрішній логіці розвитку думок мовця і на контексті усього висловлювання з урахуванням ситуації спілкування.

Монологічне мовлення тісно пов'язане з діалогічним. Найчастіше монолог є окремим випадком діалогічного мовлення, коли висловлювання

одного із співрозмовників подається у розгорнутому вигляді як закінчене повідомлення. Тому під час навчання говоріння монологічна форма є подальшим розвитком розгорнутих висловлювань у системі діалогічного мовлення.

До опрацювання розгорнутих висловлювань здобувачі приступають тільки тоді, коли засвоять у діалогічних вправах мовний матеріал в обсязі, потрібному для організації монологічних висловлювань, побудованих на різних граматичних структурах. Монологічні висловлювання, більші за обсягом, слухачі засвоюють на просунутому етапі, коли для цього вже нагромаджено значний мовний матеріал і вони уміють вільно користуватися ним в усній формі. Це дозволяє приділити всю увагу логічній послідовності фраз під час висловлювання своєї думки англійською мовою [15, с. 87 -88].

Одним із основних завдань навчання монологічного мовлення є розвиток навичок усної мови.

Уміння розуміти усну мову та висловлювати нею свої думки є необхідним для багатьох людей; це зумовлюється дедалі ширшими політичними, економічними, культурними зв'язками між нашою країною та багатьма країнами світу.

Проте справа не тільки в цьому. Коли б мова йшла тільки про практичні потреби усного висловлювання, то можна було б узяти під сумнів, чи потрібно всім здобувачам отримувати ці навички, адже мало кому з випускників доводиться користуватися усною іноземною мовою. До того ж навички усної мови набувати нелегко, а втрачаються вони досить швидко, якщо немає постійного тренування.

Механізм мовної діяльності, як відомо, формується в людини так: спочатку вона засвоює мову в її звуковій формі, сприймає слухові образи слів, асоціюючи їх із відповідними значеннями, і набуває відповідних мовно-рухових навичок. Далі сформований механізм усного мовлення

стає основою, на якій розвиваються навички читання та письма.

Слід згадати, що розвиток мови в історичному становленні людського суспільства проходив шлях від усної мови до писемної. Це не могло не мати впливу на формування нервово-фізіологічної основи мовних процесів у сучасної людини. Звідси особлива роль механізму усного мовлення в оволодінні читанням та письмом.

Слід також відзначити, що належне ставлення до навчання усної мови з самого початку курсу іноземної мови робить можливим широко використовувати іноземну мову як засіб спілкування на заняттях, зокрема в процесі пояснення і закріплення нового лексичного та граматичного матеріалу.

Треба відзначити, що в навчально-виховному процесі, який здійснює викладачем іноземної мови, виникає безперервний потік ситуацій спілкування, які можуть і повинні бути використані для комунікації за допомогою іноземної мови [5, с. 93-94].

Оволодіння монологічним мовленням, як відомо, викликає певні труднощі, які існують і в рідній мові – це одночасне здійснення змістової та мовної програми. Для того, щоб той, хто говорить, міг чітко і зв'язно будувати своє висловлювання, щоб це мовлення цілком вимовлялося без руйнування процесу комунікації, зупинок між реченнями, одночасно з вимовою речення повинно бути випередження наступного [6, с. 23].

Формувати таке висловлювання не просто ще й з інших причин. Це обмежений об'єм програмового матеріалу, обмежені часові можливості спілкування на іноземній мові, індивідуальні особливості здобувачів освіти та викладача, їх лінгвістичний досвід на рідній та іноземній мовах.

Монологічне мовлення, якому навчають у закладах освіти, – це поширене висловлювання, яке має свою тему та ідею.

Монологічне мовлення характеризується певними комунікативними, психологічними і мовними особливостями, які вчитель має враховувати у

процесі навчання цього виду мовленнєвої діяльності [2, с. 167].

Ізлінгвістичного погляду монологічне мовлення характеризується структурною завершеністю речень, відносною повнотою висловлювання, розгорнутістю та різноструктурністю фраз. Крім того монологічному мовленню властиві досить складний синтаксис, а також зв'язність, що передбачає володіння мовними засобами міжфразового зв'язку. Такими засобами виступають лексичні та займенникові повтори, сполучники та сполучникові прислівники, прислівники або сполучення іменника з прикметником у ролі обставини місця та часу, артиклі тощо. Наприклад, обставини часу та послідовності:

later, then, afterthat;

обставини причини та наслідку:

why, that's why, so, at first, firstly, in the second place, secondly, so that, though.

Мовлення здобувачів стає більш природним і невимушеним, якщо вони користуються зворотами, які виражають їхнє власне ставлення до предмета розмови.

Як сполучні засоби в монологі вживаються усно мовленнєві формули, які допомагають розпочати, продовжити чи закінчити висловлювання. Наприклад:

а) вступні формули:

- to begin with, well, I'd like to tell you this, my story is about, I'd like to comment on, I'm going to say;

б) формули, які поєднують окремі речення у зв'язне висловлювання:

- the matter is that, by the way, the thing is that, let's leave it at that, that reminds me, speaking of;

в) формули, які виражають власну думку, показують ставлення до висловлювання того, хто говорить:

- to my mind, as for me, as far as I know, there is no doubt, it's quite

---

---

clear, I'm fond of, I'm interested in, I'm not sure, people say, therefore, that's why, because of that, in short;

г) формули, які закінчують усну розповідь:

- after all, to sum it up, next time I'll tell you, that's how it all ended [2, 171-172]. Щодо комунікативних особливостей, то монологічне мовлення виконує такі функції:

інформативну – повідомлення інформації про предмети чи події навколишнього середовища, опис явищ, дій, стану;

впливову – спонукання до дії чи попередження небажаної дії, переконання щодо справедливості чи несправедливості тих чи інших поглядів, думок, дій, переконань;

експресивну (емоційно-виразну) – використання мовленнєвого спілкування для опису стану, в якому знаходиться той, хто говорить, для зняття емоційної напруженості;

розважальну – виступ людини на сцені чи серед друзів для розваги слухачів;

ритуально-культову – висловлювання під час будь-якого ритуального обряду (виступ на ювілеї).

Кожна з цих функцій має свої особливі мовні засоби вираження думки, відповідні психологічні стимули та мету висловлювання (наприклад, нейтральне в стилістичному плані повідомлення, прагнення переконати слухача або якимось іншим чином вплинути на нього [2, с. 167-168]).

Змістом навчання говорінню є також психологічний компонент, тобто оволодіння навичками й уміннями експресивного мовлення. Воно пов'язано із здійсненням таких операцій як:

репродукція, що передбачає імітацію почутого від вчителя чи диктора;

часткова репродукція, тобто операція на підстановку елемента;

трансформація (зміни у граматичному оформленні) ;
розширення та комбінування мовних і мовленнєви засобів для вираження думок .

Монологічне мовлення – це мовлення однієї особи, яке складається з логічних послідовно зв'язаних між собою речень, інтонаційно об'єднаних єдиним змістом і метою висловлювання.

Отже, на середньому ступені навчання англійської мови викладач повинен поставити перед собою такі завдання:

приділяти достатню увагу оволодінню здобувачами монологічним мовленням;

великими темпами розширювати лексичний їх словник (із метою побудови монологічного висловлювання на наступних ступенях навчання);

вчити будувати висловлювання використовуючи активний словник слухачів;

завчасно попереджувати труднощі в оволодінні монологічним мовленням;

здійснювати підхід до навчання монологічного мовлення як до вміння зв'язно і логічно викладати свої думки і таким чином вносити свій вклад в розвиток особистості здобувача;

правильно організовувати навчання монологічного мовлення, пам'ятати, що воно є компонентом діалогічного мовлення (якщо учень вміє самостійно зв'язно будувати своє власне висловлювання, то йому буде легше будувати висловлювання в діалозі).

Основними питаннями , які підлягають визначенню під час навчання усного монологічного мовлення, є вибір одиниці навчання, відбір додаткового мовленнєвого матеріалу для вправ, спрямованих на формування і розвиток навичок та вмінь мовлення . Як матеріал доцільно використовувати письмові чи усні тексти.

Текст – витвір мовленнєвого процесу, який характеризується завершеністю і складається із заголовка та особливих одиниць (понадфразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичних, граматичних, логічних, стилістичних зв'язків, що мають певну цілеспрямованість і прагматичну установку. Тому навчальний текст повинен служити основою усного монологічного мовленнєвого висловлювання .

Виділяють шість найбільш уживаних видів професійно спрямованого монологу: опис, розповідь, повідомлення, оцінка, роздум і доказ, які відрізняються структурою організації.

Найпростішим із погляду структурної побудови є опис, розповідь, повідомлення . Під структурою монологічного висловлювання розуміємо побудову всього тематичного висловлювання, враховуючи послідовність його частин і тип смислового зв'язку між компонентами. У вступній частині використовуються фрази, спрямовані на привернення уваги , вказують на предмет і ціль висловлювання. Основна частина ретельно розкриває тему і складається з однієї або кількох понадфразових єдностей. Цілісність досягається завдяки засобам зв'язку як між фразами, так і між єдностями. Матеріал в основній частині викладається за певною логічною основою. Так в описі логічною основою буде не тільки порядок розташування предметів чи ознак у просторі, а й ступінь їх важливості. У розповіді логічною основою буде хронологічна послідовність подій. Підсумок – це короткий висновок із сказаного в основній частині .

Згідно з принципом посильності й доступності, навчання монологічного мовлення необхідно починати з найлегшого виду – опису. Наступним за складністю є розповідь та повідомлення: біографії відомих письменників, перекладачів, спортсменів, математиків, біологів, медиків та ін., розповідь про участь в олімпіадах, конференціях або науково-дослідницьких конкурсах, повідомлення про здобутки в дослідницькій

роботі. Щодо більш складних за структурно-композиційним оформленням видів діалогу (роздум, оцінка, доказ), то вони доцільні на другому етапі навчання через їх структурну складність і високі вимоги до володіння мовним та мовленнєвим матеріалом.

Щоб знайти засоби навчання з різним рівнем обізнаності, необхідно виділити рівні монологічного мовлення, характерні для конкретного етапу розвитку мовленнєвого вміння.

Найбільш доцільним для індивідуалізованого навчання є розподіл монологічних висловлювань за критерієм обсягу і складності на елементарне висловлювання, складне висловлювання та повідомлення з теми.

Елементарне висловлювання складається з кількох речень, об'єднаних однією комунікативною метою і пов'язаних предметно-логічним планом. Це висловлювання не має певних меж і кількість речень залежить від індивідуального досвіду того, хто говорить, та ступеня складності об'єкта.

Складне висловлювання є продуктом двох або більше елементарних висловлювань, пов'язаних між собою логічним і синтаксичними зв'язками.

Повідомлення з теми є повноцінним висловлюванням, яке складається з поєднаних елементарних і складних висловлювань на основі загального плану повідомлення і теми.

Можна визначити три етапи роботи з розвитку монологічного мовлення.

Перший етап – рівень елементарного висловлювання. Мета – оволодіння здобувачами вмінням висловлювати одну завершену думку про предмет або явище. Елементарне висловлювання виступає мінімальною оперативною навчальною одиницею. Контекстовою одиницею виступає понадфразова єдність.

Другий етап – рівень складного висловлювання. Мета – навчити здобувачів логічно поєднувати елементарні висловлювання, оформлювати думки про кілька явищ або предметів, вносити в мовлення елементи аргументації, тобто будувати висловлювання надфразового рівня.

Третій етап – рівень повідомлення з теми. Мета – навчити здобувачів будувати висловлювання за прочитаним текстом, але в зв'язку з новою ситуацією, тобто будувати висловлювання текстового рівня.

Навчання монологічного мовлення тісно пов'язане з проблемою класифікації навчальних умінь, необхідних для побудови висловлювань цього виду мовлення.

1. Композиційні вміння.

1) Визначення структури майбутнього монологічного висловлювання .

2) Розгорнення і завершення висловлювання.

3) Забезпечення композиційної гармонійності висловлювання, перехід від однієї частини до іншої.

4) Забезпечення зв'язності висловлювання в послідовному порядку.

2. Уміння осмислення:

1) Усвідомлення предмета висловлювання.

2) Усвідомлення предмета думки.

3) Організація висловлювання мікротеми.

4) Оформлення головної думки мікротеми.

5) Побудова програми розвитку мікросюжету.

6) Інтеграція думок і послідовне їх викладення.

7) Мобілізація особистого досвіду згідно з темою.

8) Бачення в кожній думці можливості її розкриття .

Виділяються такі загальні вміння:

чітке і точне передавання інформації;

перенесення і інтеграція інформації в нову ситуацію з метою збагачення самостійного висловлювання;

відокремлення головного від другорядного, акцентування уваги на головних ідеях або фактах висловлювання;

визначення найбільш прийнятого порядку викладення фактів, пунктів або ідей;

де необхідно, наведення конкретних прикладів для пояснення;

аналіз та оформлення логічних висновків;

аргументація свого погляду;

доведення тез за аналогією, від супротивного, дедуктивним, індуктивним шляхом;

розмежування фактів і суджень ;

визначення альтернативи вирішення проблеми;

Монолог-опис

1. Зацікавити описуваним об'єктом.
2. Мобілізувати увесь свій життєвий досвід, пов'язаний з об'єктом, який описують .
3. Послідовно описувати об'єкт від загального до часткового.
4. Давати у оцінку властивостям описуваного об'єкта.
5. Робити опис більш цікавим, використовуючи різноманітні структури.
6. Робити висновок.

Монолог-розповідь

1. Привернути увагу до своєї розповіді.
2. Спланувати розповідь і почати її.
3. Розповідати історію у хронологічному порядку.
4. Розповісти оповідання в нехронологічній послідовності, щоб надати розповіді таємничого характеру .
5. Прикрасити розповідь, зробити її більш яскравою .

---

6. Висловити свій погляд і дати оцінку подіям, які відбуваються.

7. Завершити розповідь.

Монолог-повідомлення

1. Надавати висловлюванню вагомості.

2. Виділяти головну інформацію.

3. Давати резюме і коротко викладати зміст.

4. Послідовно і чітко розповідати про місце, час і умови в повідомленні .

5. Відрізняти факти від суджень.

6. Завершити повідомлення.

Монолог-оцінка

1. Констатувати факт, який необхідно оцінити.

2. Виділити основу для оцінки : факти, докази.

3. Аналізувати факти.

4. Чітко , логічно і послідовно організувати, викладати і пояснювати факти.

5. Висловлювати ставлення до проблеми з опорою на подані факти.

6. Відбирати найбільш важливі аргументи.

7. Викладати інші погляди на проблему і критично їх оцінювати.

8. Робити заключення-оцінку, базовану на викладених аргументах.

Монолог-доказ і монолог-роздум.

1. Викласти думку , яку необхідно довести.

2. Аргументувати свою точку зору, тобто викладати думки, істинність яких уже доведена, або факти чи дані про об'єкт .

3. Доводити тезу за аналогією, від супротивного , дедуктивним, індуктивним методами.

4. Робити висновки, базовані на очевидних фактах.

5. Робити логічні висновки .

6. Викладати різні погляди.

---

7. Аналізувати причини .

8. Визначати альтернативні варіанти вирішення проблемного питання .

9. Робити висновки про істинність або хибність думки, тези.

Щоб здійснити акт мовлення, “реалізувати ” свій задум, мовець має дібрати засоби мови (лексику, граматичні форми, синтаксичні варіанти), які відповідають умовам, змістові та меті спілкування. Важливе значення має правильний вибір типу та стилю мовлення [7, с. 22].

Специфіка навчання монологічного мовлення на середньому ступені засвоєння.

Як відомо , програма з іноземної мови визначає монологічне усне мовлення як одне із основних завдань навчання , тому визначення і оцінка її сформованості є особливо важливими як для викладача, так і для здобувача. Від об’єктивного контролю залежить рівень навченості слухачів. Оволодіння таким складним видом мовленнєвої діяльності передбачає знання результатів навчання, які можуть бути забезпечені при умові постійного обліку і порівняння отриманих даних з еталонами, які є вимогами держаної програми з іноземної мови [6 , с. 33].

Потрібно відмітити, що створено необхідні передумови для успішного здійснення підсумкового результативного контролю мовлення здобувачів: у них знаходяться зразки контрольних завдань , за аналогією з якими викладач може скласти свої, підбираючи відповідні мовні і мовленнєві матеріали . Викладачі контролюють підсумок, результат навченості, але цього не достатньо для того, щоб забезпечити володіння монологічним усним мовленням в об’ємі , визначеному програмою . Підсумковий контроль, включає лише визначення і оцінку кінцевих результатів і не може повністю гарантувати досягнення намічених цілей навчання. Це пояснюється тим , що кінцева відповідь неоднозначно пов’язана із змістом діяльності, яка привела до цієї відповіді. Правильна

відповідь може бути отримана раціональним і нераціональним методами. Тому необхідно мати проміжні, постійні відомості про процес оволодіння діяльністю. Таким вимогам відповідає поопераційний контроль, який дає викладачу відомості про правильність навчальних та дій здобувачів на протязі всього процесу навчання монологічного мовлення [8, с. 24 -30].

Монологічне усне мовлення як вид вербального спілкування людей є багатогранне явище. Втакому складному виді мовленнєвої діяльності поєднання лінгвістичних, психологічних і методичних характеристик дуже важко визначити об'єкти вимірювання .

Для визначення об'єктів контролю потрібно розглянути реальне монологічне мовлення для того, щоб виділити можливі рівні наближення до неї в умовах навчання.

Аналіз характеристик монологічного мовлення (організованості, невимушеності і розгорнутості) дозволяє виділити вміння (загального і особистого характеру), які є об'єктами поопераційного контролю .

Наявність фіксованої з допомогою “Карти успішності” інформації про процес оволодіння монологічним мовленням дозволяє викладачу , по-перше, дати чітку, аргументовану характеристику досягнень здобувачів і правильно їх оцінити; по-друге , підібрати відповідні вправи для контролю і корекції “хибних” кроків засвоєння і, по-третє, об'єктивно оцінити свою роботу і роботу слухачів. Наприклад , “Карта успішності” показує, що здобувач не вміє прогнозувати композиційну структуру висловлювання, особливо навчального опису . Викладачу необхідно загострити його увагу на трьох частинах опису (початок, основна частина і кінцівка), а потім запропонувати йому виконати одне із контрольних вправ типу: Які частини можна умовно виділити під час опису картини (зовнішності людини , будь-якої події)? або Begin with:

“There are many beautiful cities in our country, but Lviv (Kyiv) is the most beautiful”

Для контролю вмінь оформляти головну думку висловлювання можна рекомендувати таку контрольну вправу : *I'd like you to say if your school is the best in your town. Say why you think so. But first write down the words and word combinations you need.*

Якщо здобувач відповідно до рівня своєї підготовки не справляється з даним завданням , викладач рекомендує більш просту контрольну вправу, яка містить підказку, типу:

I'd like you to tell us if your school is the best in your town. Use the following words and expressions: a big building, a beautiful garden, ... stories, on the first (...) floor, there is/are..., take part in ... i m.ð.

Інакше кажучи, якщо слухачу важко виконати завдання, викладачу потрібно збільшити кількість опор, забезпечивши тим самим посильне спілкування. На перший час в якості тимчасової зорової опори можна запропонувати картки. Наведемо приклад таких карток.

Монолог-опис

1. Початок	2. Основна частина	3. Кінцівка
Look at the picture. In this picture you can see... There are different kinds of... We speak about ... every day. Before we begin...	if, which, where, but, then, far, (not far), there, here, straight, often, usually, on the left (on the right), to the left (to the right), in the middle of...	Now you can see that... At the end of...

Монолог-повідомлення (розповідь)

1 . Вступ	2. Основна частина	3. Узагальнення
Today (yesterday)... On the first (second...)	and, but, or, that, then, because, when, ago, already, early, often,	Then he said "Good bye".

day of...	soon, since, sometimes, still,	At the end of the...
Last winter...	suddenly, usually, yet,	was not only... but
A few days (weeks...) ago...	yesterday, today, in the morning, later, after that	also...
Next Sunday (...) we...		So ended...
It was the day before...		

Монолог-роздум

1. Початковий тезис	2. Аргументуюча частина	3. Висновок
... is a great... The building of... is changing the face of...	here, there, which, where, what, that's why, therefore, in short, it's quite clear	That's why I'm glad to tell... I like that because... It proves that... I must say that...

Ці картки надають допомогу здобувачам у побудові монологічних висловлювань у відповідності з правильною композиційною структурою, забезпечують зв'язність мовлення і, більш того, стимулюють їх, різних за рівнем знань (Калмикова З.І.), до монологічного спілкування, викликаючи в них впевненість та можливість такого спілкування.

Кожний викладач знає, як важко слухачам будувати зв'язне монологічне висловлювання. Прогнозуючи помилки у зв'язності монологічного мовлення, викладач також може використати запропоновані картки або дати список елементів зв'язки (*and, too, last, in the middle of, then, in the evening; because, if, early, why, first, only, already, just, yet, ago, soon, next, sometimes, tomorrow etc.*).

Реєстрація успіхів здобувачів в оволодінні монологічним мовленням у "Картці успішності" дає можливість викладачу зробити об'єктивні висновки про стан їх навченості в даному виді мовленнєвої діяльності,

---

про якість сформованих загальних та індивідуальних монологічних умінь як об'єктів поопераційного контролю [10, с. 33-38].

Адекватному виміру та оцінці потрібні спеціальні градуйовані вправи, які повинні по можливості включати різного виду завдання: це і проблемні ситуації, які, на думку дослідників, в одній із своїх функцій можуть виконувати функцію контролю (Матюшкін А.М.); ігрові завдання, які знімають напруження контрольних вправ; і тести. Поєднання різних видів завдань в контрольних вправах забезпечують стабільність інтересу слухачів під час їх виконання. Такими вправами є контрольні-навчальні вправи. Під контрольні-навчальними вправами розуміють умовно-мовленнєві вправи з контролюючою функцією, направлені на виявлення успішності навчання та оволодіння монологічним мовленням та їх наступну корекцію на основі отриманої інформації. Так як контроль та навчання вступають в складні відносини (які контролюють дії вчителя, ведуться на тих же етапах навчального процесу, що і навчальні), контрольні-навчальні і навчальні важко диференціювати. Однак, контроль має особливу установку, йому передують особливі завдання, яке відрізняє контрольні-навчальні та навчальні завдання.

Виділяють три типи контрольні-навчальних вправ по три види в кожному із них, що має підставою рівневу характеристику монологічного мовлення в умовах оволодіння ним в загальноосвітній школі.

I тип – контрольні-навчальні вправи, які направлені на діагностику та корекцію рівня сформованості репродуктивних монологічних умінь.

Перший вид – контрольні-навчальні вправи, які направлені на контроль і корекцію репродуктивного елементарного монологічного висловлювання.

Другий вид – контрольні-навчальні вправи, які направлені на контроль і корекцію репродуктивного мінімального монологічного висловлювання. Третій вид – контрольні-навчальні вправи, які направлені

на контроль і корекцію репродуктивного розгорнутого монологічного висловлювання.

II тип – контроль-навчальні вправи, які направлені на діагностику і корекцію продуктивно-репродуктивних умінь.

Перший вид – контроль-навчальні вправи, які направлені на контроль і корекцію змішаного елементарного монологічного висловлювання.

Другий вид – контроль-навчальні вправи, які направлені на контроль і корекцію змішаного мінімального монологічного висловлювання.

Третій вид – контроль-навчальні вправи, які направлені на контроль та корекцію змішаного розгорнутого монологічного висловлювання.

III тип – контроль-навчальні вправи, які направлені на діагностику і корекцію продуктивних монологічних умінь.

Перший вид – контроль-навчальні вправи, направлені на контроль і корекцію продуктивних елементарних монологічних висловлювань.

Другий вид – контроль-навчальні вправи, які направлені на контроль і корекцію продуктивних мінімальних монологічних висловлювань .

Третій вид – контроль-навчальні вправи, які направлені на контроль і корекцію продуктивного розгорнутого монологічного висловлювання. [11, с. 69-72].

Отже, об'єкти поопераційного контролю у вигляді загальних та часткових монологічних умінь, мінімізований набір кількісних і якісних показників , контроль-навчальні вправи як основний прийом даного виду контролю – це той “контролюючий інструментарій”, який необхідний викладачу іноземної мови для розв'язання проблеми

адекватного вимірювання та оцінки як одного із резервів підвищення якості навчання монологічного мовлення на середньому ступені.

За даними ЮНЕСКО , коли людина слухає, вона запам'ятовує 15% мовної інформації, коли дивиться – 25% видимої інформації, коли бачить і слухає – 65% одержуваної інформації. Необхідність застосування технічних засобів навчання (далі: ТЗН), які у функції аудіовізуальних засобів можуть впливати на різні органи чуття, безсумнівна . Використання технічних засобів відбору, передачі, перетворення і відображення інформації дозволяє механізувати й автоматизувати такі інтелектуальні процеси, які завжди були прерогативами людини , – управління, проектування, дослідження тощо. Необхідність ТЗН обумовлена значним ускладненням об'єктів навчання: неможливо продемонструвати складний технічний пристрій, мікросхему або технологічний процес тільки вербальними засобами і за допомогою крейди і дошки. ТЗН дозволяють вийти за межі навчальної аудиторії; зробити видимим те, що неможливо побачити неозброєним оком, імітувати будь-які ситуації [10, с.8].

Багато сучасних технічних засобів аж до персональних комп'ютерів стали або стають звичними в повсякденному побуті здобувачів. Розвиток техніки вніс свої зміни в усі аспекти життя людини, і в процес навчання загалом. Кілька десятиліть тому електронно-обчислювальні машини (далі: ЕОМ) займали цілі поверхи величезних будівель. Для їх обслуговування була необхідна велика кількість персоналу. Лише обмежене коло фахівців мало доступ до роботи з такими ЕОМ. Сьогодні в нашому суспільстві роль інформаційних технологій надзвичайно важлива, вони займають центральне місце в процесі розвитку суспільства, його системи освіти і культури. Широке використання інформаційних технологій у різних сферах діяльності людини диктує доцільність якнайшвидшого ознайомлення з ними, починаючи з ранніх етапів навчання і пізнання.

Система освіти і науки є одним з об'єктів процесу інформатизації суспільства.

До традиційних, добре відомих засобів навчання все ширше залучаються нові засоби зорової та слухової наочності, такі як магнітофон, диктофон, навчальне кіно, відео, телебачення та комп'ютер. Зараз у розпорядженні викладачів іноземної мови знаходиться цілий арсенал ТЗН – складна технічна система, управління якої вимагає спеціальної підготовки .

Технічні засоби навчання – це сукупність технічних пристроїв із дидактичним забезпеченням, які застосовуються в навчально-виховному процесі для пред'явлення і обробки інформації з метою її оптимізації. ТЗН поєднують два поняття: технічні пристрої (апаратура) та дидактичні засоби навчання (носії інформації), які за допомогою цих пристроїв відтворюються [10]. В англійських джерелах ТЗН називають аудіовізуальними засобами, які діляться на жорсткі (hardware) і м'які (software). До жорстких відносяться магнітофони, проектори, телевізори, комп'ютери, до м'яких – носії інформації: магнітні та оптичні диски, слайди, кінофільми.

Загальноприйнятою є класифікація ТЗН, згідно з якою, усі технічні засоби навчання розділяють за функціональним призначенням на три основні класи: інформаційні, контролюючі та навчальні. Незважаючи на це, у зазначений період погляди вчених змінювались , удосконалювались самі технічні засоби, постійно розширювались межі їх застосування в навчально-виховному процесі, що позначалось на їх класифікації. Так, за дослідженням учених Г.В. Карпова та В.А . Романіна, вже з 1966 р. у навчально-виховному процесі використовувалось навчальне кіно, звукотехнічні засоби, фотографія , телебачення, навчальні машини. Що, у свою чергу , сприяло підвищенню наочності в навчанні, доступності матеріалу для сприйняття; дало змогу точніше та повніше інформувати

про досліджуване явище або предмет: розширило можливості вчителя щодо складання нових і вдосконалення старих форм передачі знань [9].

Науковці розглядають класифікацію ТЗН у межах наочних засобів навчання та підкреслюють, що наочні методи слід використовувати відповідно до їх призначення, дидактичної цінності, а також типу та мети занять. До ТЗН належать статистичні екранні посібники (діапозитиви, діафільми, епіпроекції), вони, по-перше, мають перевагу перед кінофільмом,

оскільки володіють можливістю довгострокового демонстрування, а по-друге, надають змогу вчителю демонструвати кожен кадр окремо і в такій послідовності, в якій вважає необхідним учитель. Такі статистичні ілюстрації використовували на заняттях з метою підкріплення слів учителя зоровими образами або для того, щоб розкрити зміст понять, що вивчаються [9].

Дослідники того часу надають ще одну класифікацію, згідно з якою всі ТЗН поділяють на екранно-звукові, екранні, звукові [11]. До екранно-звукових належать звукові кінофільми, озвучені діапозитиви й діафільми, навчальні телепередачі. Ці засоби називають аудіовізуальними (слухозорові). До екранних засобів відносять німі кінофільми, діафільми та діапозитиви. До звукових – магнітні записи, грампластинки, радіопередачі.

Сьогодні педагогічній літературі не існує єдиної загально-прийнятої класифікації ТЗН. Це пояснюється, перш за все, складністю завдання та застосування різних підходів до класифікації, які відрізняються між собою змістом принципів, покладених в основу класифікації. Наприклад:

- за характером повідомлення навчальної інформації;
- за призначенням;
- за навчальними предметами;
- за характером побудови змісту інформаційного фонду [4].

Точне визначення кожного елемента комплексу ТЗН – це перший крок до оптимізації процесу побудови ефективної методики їх використання на заняттях. Саме класифікація дає вчителю важливу інформацію про форми подачі навчальної інформації, їх співвідношення, що допоможе викладачу визначити комплекс необхідних методів та прийомів організації пізнавальної діяльності здобувачів на заняттях, для одержання очікуваних педагогічних наслідків.

Класифікаційну схему ТЗН можна представити у вигляді табл. 1.1

Таблиця 1.1. Класифікаційна схема ТЗН

ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ		
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ФОНД	АПАРАТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	СПОСІБ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ
Діапозитиви	Діапроектор	Наочна, семантична
Діафільми	Діапроектор універсальний	
Транспаранти	Графопроектор	
Епіоб'єкти	Епіпроектор	
Механічні Фонозаписи	Електрофон	Звукова
Магнітні фонозаписи	Магнітофон	
Радіопередачі	Радіоприймач , радіовузол	
Кінокільцівки	Кінопроектор, кіноустановка	Наочна, семантична, звукова .
Кінофільми		
Кінофрагменти		
Телепередачі	Телевізор	
Відеозаписи	Відеомагнітофон, відеопроектор	
Дискети, компакт- диски, картки пам'яті	Комп'ютерна техніка	

О.П. Буйницька пропонує дещо відмінну класифікацію технічних засобів, зокрема: за призначенням – широкого (використовуються незалежно від віку, у різних галузях знань, на всіх видах занять, не лише з метою подання певних відомостей, а й для контролю за їх засвоєнням) і спеціального (пристрої, які подають відомості про динамічну суть процесів, будову механізмів і взаємодію їхніх елементів); виконуваними функціями (засоби подання даних і засоби контролю знань); способом впливу (візуальні – вплив лише на органи зору, адитивні – вплив лише на слухові органи та аудіовізуальні — одночасний вплив на органи зору і слуху) [2, с. 98].

Новими ТЗН для кінця ХХ - поч. ХХІ ст. є: оптичні диски, музичні центри (аудіосистеми), програвачі, плазмові панелі, персональні комп'ютери з різними модифікаціями, мультимедійні дошки. З'являється нова група ТЗН – допоміжні: рухомі стрічкові класні дошки, пристрої для переміщення карт, плакатів, пристрої дистанційного управління комплексами ТЗН і затемнення предметних кабінетів; радіомікрофони, підсилювачі. Це свідчить про швидкий розвиток ТЗН.

Отже, технічні засоби навчання включають:

дидактичну техніку (кінопроектори, діапроектори, телевізори, відеомагнітофони, ПК, мультимедійні дошки);

аудіовізуальні засоби:

екранні посібники статичної проекції (діафільми, діапозитиви, транспаранти, дидактичні матеріали для епіпроекції);

посібники динамічної проекції (кінофільми, кінофрагменти, кінокільцівки);

фонопосібники (аудіозаписи і магнітофонні записи);

відеозаписи (телевізійні передачі, художні фільми, відеоролики різної тематики).

Комплексне використання аудіовізуальних засобів навчання

на заняттях повинно відповідати таким вимогам:

врахування пізнавальних закономірностей навчальної діяльності здобувачів, їх підготовленість до сприймання і засвоєння навчального змісту аудіовізуальними засобами ;

забезпечення органічного поєднання їх зі словами викладача , а також з іншими засобами навчання;

відповідність змісту і навчально-виховним завданням заняття;

врахування можливості застосування різних методичних прийомів, спрямованих на розвиток пізнавальних інтересів слухачів і забезпечення міцності засвоєння знань.

Важливо продумати поєднання слова викладача з технічними засобами навчання, можливості використання методичних прийомів, наприклад:

пояснення, установка на сприймання перед демонструванням (прослідковуванням) окремих елементів комплексу чи комплексу в цілому, бесіда за їх змістом;

пояснення (бесіда) за змістом аудіовізуальних засобів;

демонстрування (прослуховування) окремих частин, фрагментів або кадрів, що чергується з розповіддю (поясненням);

демонстрування (прослуховування), що супроводжується поясненням (синхронним коментуванням).

При підготовці і проведенні заняття з використанням технічних засобів навчання необхідно :

детально проаналізувати зміст і мету заняття, зміст і логіку вивчення навчального матеріалу;

визначити обсяг і особливості знань, які повинні засвоїти здобувачі (уявлення, факти, закони, гіпотези), необхідність демонстрування предмета , явища або їх зображення;

відібрати і проаналізувати аудіовізуальні та інші дидактичні засоби,

---

встановити їх відповідність змісту і цілі заняття, можливе дидактичне призначення як окремих посібників, так комплексу в цілому;

встановити, на якому попередньому пізнавальному досвіді буде проходити вивчення кожного питання теми;

визначити методи і прийоми для забезпечення активної пізнавальної діяльності здобувачів, досягнення ними міцного засвоєння знань, умінь і навичок.

Практикують такі поєднання аудіовізуальних засобів:

- а) статичні екранні і звукові посібники ;
- б) динамічні і статичні екранні;
- в) динамічні екранні і звукові;
- г) динамічні і статичні, екранні, звукові.

Ефективному використанню засобів навчання сприяє кабінетна система. Позитивний її ефект полягає у сприянні швидкому "входженню" здобувачів у предмет, який вивчається; кращих можливостях для використання наочності, технічних засобів навчання і створення умов для цікавої організації позаурочної роботи з предмета.

ТЗН дають позитивні результати лише тоді, коли вони вміло й розумно використовуються в системі різноманітних методів і прийомів та в поєднанні з іншими засобами навчання. При визначенні доцільності використання ТЗН на заняттях слід враховувати численні фактори: педагогічну і наукову якість електронних посібників, інтерес і вік, зміст матеріалу, методичну зрілість педагога тощо. Для того, щоб використання ТЗН сприяло розвиткові й формуванню стійких пізнавальних інтересів слухачів, викладач повинен володіти відповідними педагогічними вміннями. Педагогічні вміння роботи з ТЗН — це здатність викладача на основі власних психолого-педагогічних, методичних, спеціальних (предметних) і технічних знань успішно реалізувати освітньо-виховну мету навчання.

Психолого-педагогічні засади використання технічних засобів у навчальному процесі.

Швидкий розвиток науки і техніки дав викладачам та здобувачам нові форми комунікації, нові типи вирішення абстрактних і конкретних завдань, нові методи впливу на потенціал слухачів. Майбутнє за системою навчання, що вкладалася б у схему «здобувач – ТЗН – викладач», за якої викладач перетворюється на педагога-методолога, технолога, а здобувач стає активним учасником процесу навчання. Педагогічна майстерність сучасного вчителя має розвиватися не через забезпечення його великою кількістю посібників і широке використання ним готових навчальних розробок. Йому потрібні передусім фундаментальні знання з базового предмета, висока загальна культура, ґрунтовна дидактична компетенція, а також інтенсифікація процесу навчання за допомогою сучасних технічних засобів.

Як стверджує педагогічна наука, під навчанням можна розуміти процес пізнання, що керується загальними принципами дидактики. Кінцева мета навчання полягає в отриманні освіти як системи знань, переконань, навичок та умінь, необхідних людині для певної подальшої діяльності.

Як і будь-якій сфері людської діяльності, навчання притаманні певні елементи. Як відомо, суб'єктом процесу пізнання виступає педагог, об'єктом його діяльності – слухач (студент, учень), а кінцевим результатом є рівень оволодіння ними знаннями, уміннями, навичками. Усі ці компоненти утворюють динамічну систему, у якій постійно відбувається процес змін особи, яка навчається, і самовдосконалення педагога. Інформаційні процеси, які лежать в основі навчання, багатогранні. Однак принципова схема будь-якого інформаційного впливу включає в себе обов'язкові елементи: джерело інформації, її приймача і канал зв'язку між ними.

Із філософського погляду, процес пізнання інтерпретується як відображення об'єктивної дійсності в нашій свідомості, без відображення пізнання не існує. Відображення людиною починається з відчуття, без якого неможливе формування в свідомості якихось образів, знань. Тому органи чуттів і створені на їх основі почуттєві методи пізнання – це канал, через який інформація від об'єкта пізнання прямує до свідомості. Почуттєве пізнання закінчується сприйняттям відображення об'єкта, тобто введенням його органами чуттів у свідомість людини [12].

Органи чуттів людини мають різну здатність до сприйняття та запам'ятовування інформації: найбільший відсоток у сприйнятті інформації має зір (83%). Це пояснюється тим, що з 4 млн. нервових закінчень, які передають інформацію в людському організмі, близько 2 млн. припадає на зір і лише 69 тис. – на слух. Застосування будь-яких засобів пізнання (приладів, обладнання, технічних засобів тощо) тільки розширює можливості наших органів чуттів. Наприклад, використання мікроскопа дозволяє бачити невидиме. Технічні засоби взагалі і навчання зокрема в пізнавальному процесі виконують роль знарядь праці викладача і студента, вони служать продовженням органів чуттів.

Основними каналами прийому інформації в навчальному процесі є зоровий та слуховий. Відповідно основними формами представлення інформації є вербальна та візуальна. Основа вербальної форми представлення інформації – мова, слово, із допомогою яких викладач кодує інформацію і передає її слухачу. Це одна з головних форм, оскільки мова служить основним засобом спілкування. Однак це не найпродуктивніша форма подачі навчального матеріалу. Абсолютно очевидно, що візуальна форма представлення інформації є набагато продуктивнішою, оскільки пропускна здатність зорового каналу сприйняття інформації є набагато вищою за пропускну здатність слухового каналу (приблизно в 7,5 разів).

Однак найбільш ефективно сприйняття інформації забезпечує оптимальне поєднання вербальної та візуальної форми подачі. Це також особливо важливо з огляду на потребу періодично переключати увагу аудиторії для стимуляції процесу запам'ятовування навчального матеріалу. Адже півторагодинні лекції стомлюють слухачів, а психофізіологічні особливості людини не дозволяють їй концентрувати увагу більше 15-20 хвилин. Ігнорування цих обставин у результаті призводить до суттєвого зниження уваги і, як наслідок, зниження рівня сприйняття навчальної інформації, особливо в другій половині уроку. Досвідчені вчителі легко вловлюють ознаки послаблення уваги аудиторії і використовують різні методичні прийоми для переключення уваги: розповідають цікавий випадок, наводять приклади з практики тощо. Але найбільш ефективним є переключення уваги за допомогою технічних засобів навчання.

Вищенаведені показники сприйняття та запам'ятовування навчальної інформації не враховують суб'єктивних факторів викладання. Зокрема, В.Н. Ісаєв і Е.В. Високович стверджують: якщо прийняти весь багаж знань і навичок викладача за 100%, то правильно викласти він зможе тільки близько 80% з огляду на час і особливості аудиторії. Слухач, у свою чергу, сприйме 50-60% – яким би розумним він не був, адже предмет вивчення для нього новий. Тільки близько 30% він правильно інтерпретує, а 10% запам'ятає і буде свідомо використовувати в подальшому [5]. Таким чином, 90% інформації проходить повз слухача, можливо, і відкладаючись десь у підсвідомості. Отже, коефіцієнт корисної дії вербальної форми подачі навчальної інформації реально понижується до 10%. Ось чому для навчального процесу так необхідна наочність, візуалізація, схеми, графіки – все те, що є концентрацією інформації, а не її словесним виразом.

ТЗН можна розглядати як комплекс техніко-технологічних

пристроїв, які покликані з допомогою відповідних методик інтенсифікувати та оптимізувати процес пізнання шляхом активізації, перш за все, візуальної форми подачі навчального матеріалу.

Вплив ТЗН на процес пізнання залежить від обраної моделі навчання та методичного підходу до викладу матеріалу. Ізпогляду інформаційного впливу викладача на слухача, можна виділити наступні моделі навчання:

- викладач- слухач (консультація);
- викладач-слухач (вербальна лекція);
- викладач-візуальні ТЗН-слухач (вербально -візуальна лекція).

Перші дві моделі є, певною мірою, класичними і широко застосовуються в сучасній практиці викладання. Продуктивність праці викладача і слухачів визначається в них лише вербальною формою подачі інформації і не може бути високою. Третя модель характеризується широким застосуванням ТЗН, які не об'єднуються в комплексну систему інформаційного впливу на слухача. Таку модель навчання також можна віднести до класичної. В ній роль викладача зводиться до традиційних функцій наставника.

Модель заняття з комплексним інформаційним впливом стала можливою з впровадженням у навчальний процес новітніх інформаційних технологій: мультимедійної проекції, інтерактивних дощок, комп'ютерно-програмних засобів інтенсивного вивчення предмета, комп'ютеризованих лінгафонних комплексів, перспективних технологій навчання через Інтернет (в т.ч. дистанційного навчання) тощо. Фактично мова йде про нову модель системи передачі-отримання знань, що ґрунтується, на відміну від систем традиційних, на зовсім інших психологічних і педагогічних аспектах. Викладач стає не наставником, а навігатором у світі інформації, що передбачає набагато більшу самостійність слухачів у пошуках і засвоєнні нових знань. Таким чином досягається високий рівень

інтенсифікації навчального процесу.

В умовах стрімкого зростання інформаційних потоків і збільшення дефіциту навчального часу аудіовізуальні засоби дозволяють за один і той же термін часу викласти і засвоїти значно більший обсяг навчальних знань. При цьому якість інформації, що засвоюється студентами, підвищується за рахунок її наочності, виділення в графіках, діаграмах, схемах, слайдах, відеороликах, головних структурних елементах процесів і явищ.

Використання ТЗН у викладанні навчальних дисциплін дозволяє збільшити обсяг інформації, яку необхідно запам'ятати, приблизно на 35% і підняти ефективність занять на 20%. Крім того, це дозволяє значно інтенсифікувати пізнавальну діяльність здобувачів, дає можливість доповнити навчальний процес додатковою інформацією.

Використання аудіоматеріалів на різних етапах навчання.

Діяльність кожної людини пов'язана з великою кількістю психологічних факторів. Психологи стверджують, що саме використання аудіоматеріалів у навчальному процесі значно покращує кінцеві результати і значно більше спонукає слухачів до комунікативної діяльності. Використовуючи фрагменти звукових записів ми спонукаємо до дії слухові центри людини, які в свою чергу, впливають на процес засвоєння та запам'ятовування матеріалу. У сучасних закладах освіти використання аудіозаписів на заняттях не тільки доречними, а й обов'язковими. Робота з такими матеріалами урізноманітнює види діяльності в процесі навчання іноземній мові. Аудіо- і відеоматеріали роблять заняття цікавим для всіх, підвищують рівень мотивації до вивчення іноземної мови, дають можливість працювати з автентичними зразками іноземної мови [3].

Звукові засоби навчання можна віднести до найбільш часто використовуваних технічних засобів навчання і сприйняття на практиці.

За допомогою звукових засобів удосконалюються вимовні навички, особливо ритміка, інтонаційне оформлення мови, розвивається фонематичний слух і збільшується обсяг слухової пам'яті. Крім того, вони сприяють створенню міцних звукомоторних образів слів, полегшують розвиток навичок і вмінь в аудиторії, розширюють його діапазон, що, у свою чергу, справляє позитивний вплив на розвиток читання і усного мовлення [6, с.254].

Для прослуховування записів магнітофон чи аудіосистему встановлюють так, щоб звучання запису було досить гучним і розбірливим. Застосування спеціальних програм (звукозаписів) для лінгафонних пристроїв та кабінетів з іноземної мови дає можливість із самого початку вивчення мови вправлятися в сприйнятті мови без зорової опори. Правильно складені програми і вміле використання можливостей лінгафонного комплексу забезпечують індивідуальний підхід у навчанні, активізують роботу над вимовою і розумінням мови на слух, розширюють мовну практику здобувачів.

Питання про місце звукозапису вирішується залежно від мети, яку передбачається досягти, враховуючи, що аудіозапис не може замінити пояснення програмного матеріалу, він є лише складовою частиною заняття.

Складаючи план заняття із використанням звукозаписів, викладач прослуховує їх, відбираючи ті, які прозвучать у класі; формулює запитання.

При плануванні виділяється місце звукозапису на занятті, яке визначається темою, специфікою досліджуваного матеріалу, характером запису і тією метою, яку ставить перед собою вчитель. Зміст, форма і кількість використовуваних звукозаписів залежать від рівня підготовленості здобувачів до сприйняття фонозапису. Перед прослуховуванням звукозапису доцільно поставити конкретні завдання.

Завдання ці повинні бути різноманітними, але посильними, враховувати рівень знань та розвитку, вік слухачів. Після прослуховування запису обов'язково потрібно дати деякий час на осмислення почутого, визначення свого ставлення до нього і тільки після цього проводити бесіду.

Ефективність використання звукових посібників залежить від того, як викладач підготував слухачів до прослуховування, націлив їх на певну діяльність, як організував подальшу роботу на матеріалі звукозапису. На всіх етапах роботи зі звукозаписом слово викладача займає провідне місце.

Робота зі звукозаписом є важливою ланкою заняття іноземної мови. Вона пронизує всі його етапи, є складовою частиною загальної діяльності, спрямована на формування мовних навичок та умінь [9].

Навчання іноземної мови включає 4 види діяльності: читання, говоріння, письмо та аудіювання. Цими видами діяльності здобувач повинен володіти в комплексі, і тоді можемо виявити його рівень володіння іноземною мовою. Але зараз пропоную зупинитись на одному з видів діяльності – аудіюванні. Щоб розвивати навички, необхідні для розуміння живої мови, треба знайомити з автентичними текстами. Це можуть бути фрагменти художніх фільмів, телепередач, діалоги тощо.

Основне завдання викладача – це правильно організувати подачу такого матеріалу і сформулювати бажання використовувати його якомога частіше. Є два способи подачі текстів для прослуховування: перший – коли подаємо незнайому лексику перед прослуховуванням; другий – коли прослуховують новий текст без попередньої підготовки.

Зрозуміло, що другий спосіб зовсім не підійде для початкової етапу оволодіння іноземною мовою, а от на середньому етапі навчання викладач може обирати той чи інший спосіб, враховуючи наступні фактори: рівень складності тексту для аудіювання, рівень підготовленості слухачів,

---

а також, які завдання ми ставимо перед собою, чого ми хочемо досягти від прослуховування. Перший спосіб полегшує роботу і призводить до більш пасивного сприйняття матеріалу. Цей спосіб краще застосовувати при низькому рівні розвитку навичок аудіювання, і коли хочемо досягти максимального розуміння тексту. Після прослуховування тексту здобувачі повинні бути запропоновані завдання, де б вони могли виявити свої уміння з аудіювання. Це можуть бути:

- розгорнуті відповіді на запитання по змісту тексту;
- доповнення речень із тексту;
- сказати, чи відповідає висловлена думка змісту тексту;
- переказ тексту;
- пояснення значення багатозначного слова в даному тексті, якщо таке є ;
- підборка синонімів до поданих нових слів.

Другий спосіб спрямований на активізацію розуміння мови на основі накопичених знань. Основною метою тут є загальне розуміння змісту тексту, без зосередження уваги на окремих незнайомих словах. Після перевірки розуміння тексту можна здійснити ще одне прослуховування тексту з метою виділення нових слів, які учні мають сприйняти на слух, записати і пояснити їх значення. Це, звичайно, нелегке завдання, проте цікаве і сприяє інтенсивності сприйняття та розуміння нових слів у контексті будь-якої однієї теми.

Прослуховування заздалегідь підготовлених текстів є дуже важливим на занятті, як спосіб розвитку навичок сприйняття і розуміння мови на слух.

Відеоматеріали як технічний засіб навчання.

Навчальний процес у закладах освіти поділяється на три ступені. Початковий етап виконує роль фундаменту в оволодінні іноземною мовою і є одночасно підготовчим етапом, в ході якого здобувачі

набувають комплекс необхідних мовних навичок і умінь. Але як сформувати стійку позитивну мотивацію слухачівм щодо іноземної мови, щоб досягти найбільш оптимального засвоєння його базового рівня.

Існує, безумовно, безліч нестандартних форм роботи викладача , які активізують увагу, а значить, й інтерес до іноземної мови. Однією з них є робота над фільмом. Це ефективна форма навчальної діяльності, яка не тільки активізує увагу, але й сприяє вдосконаленню їх навичок аудіювання і говоріння, так як зорова опора озвученого з екрану іншомовного звукового ряду допомагає більш повному й точному розумінню його сенсу [3].

Наявність відеоапаратури – одна з основних вимог щодо обладнання сучасного кабінету іноземної мови. Адже використання відеоє засобом активації навчальної і пізнавальної діяльності на занятті. Здобувачі з нетерпінням чекають таких занять, фз радістю працюють над навчальним матеріалом , відео уроки викликають у них надзвичайний інтерес .

Згідно з методикою щодо частоти проведення відео уроків, варто, щоб слухачі працювали з відеоматеріалами один раз на тиждень або хоча б раз на два тижні.

Залежно від теми, об'єкта навчального матеріалу, який вивчається на занятті, можна виділити різні цілі:

- активний перегляд , який передбачає залучення здобувачів до цього виду діяльності;

- робота над словником: слухачі працюють над збільшенням словникового запасу, нові слова подаються в словосполученнях та реченнях;

- робота над граматичним матеріалом ;

- робота над вимовою: здобувачі працюють над звуками , наголосом, інтонацією;

- аудіювання: залучення слухачів до обговорення пред'явленого

матеріалу, диспуту щодо вивчення предмета;

- навчання читання/письма;
- перевірка вивченого матеріалу в кінці теми, розділу.

Існує три етапи роботи з відеоматеріалом:

перед переглядом;

під час перегляду;

після перегляду.

Перший етап передбачає деякі граматичні вправи, вправи на вживання нової лексики, для того, щоб підготувати здобувачів до теми і ситуацій, які виникають далі. Викладач може підготувати запитання, на які учні повинні дати відповіді під час перегляду матеріалу. Але треба попередити їх, що вони мають запам'ятовувати, а не записувати відповіді на запитання, щоб не пропустити іншої інформації. Існує багато різноманітних вправ і видів діяльності, які можуть бути використані після відеоперегляду. Слухачі можуть обговорити основні або деякі питання, їм можна запропонувати написати в тезах почуте і побачене, написати листа персонажу з фільму, написати нарис із теми матеріалу.

Таким чином, відео дає можливість для стимулу до диспуту, письма, продуктивної діяльності на занятті. Краще пропонувати здобувачам матеріал, який триває недовго. Якщо відеофільм буде задовгим, вони можуть відволікатися, а також не досягнути всього запропонованого матеріалу. При відборі фрагментів автентичних відеофільмів для навчання лексики велике значення має визначення раціонального співвідношення зорової та звукової інформації у фрагментах. Роль та варіанти такого співвідношення завжди привертала увагу дослідників, які займалися проблемами навчального телебачення. Деякі дослідники вважають, що зоровий ряд є основним компонентом відеофонограми (Е. Г. Багіров, С. Л. Равич); інша група дослідників пропонує приділяти більше уваги звуковому ряду, мотивуючи це тим, що

«звуковий ряд набуває все більшої поліфонічності відносно зображення та самостійної змістової насиченості, що несе нове трактування зоровому ряду». Крім того, низка методистів (S.Cirder, R.Sherrington) висловлює думку про необхідність рівноправності двох компонентів (мовлення та зображення) у відеофонограмі, особливо при навчанні іноземної мови [1].

На деяких заняттях можна використовувати власні відеофільми для презентації улюбленого свята, місця, домашнього улюбленця, сім'ї. Цей вид діяльності дає можливість залучити слухачів до інсценування життєвих ситуацій.

Однією з навчальних задач, яку можна вирішувати за допомогою відео, є повторення лексики і розширення словникового запасу. Для цього годиться будь-який уривок від 30 секунд до 1 хвилини, в якому представлені предмети, дії або характеристики з відповідної лексичної теми. Бажано, щоб уривок супроводжувався музикою або англomовним текстом. До такого перегляду потрібно підготувати завдання. Здобувачі дивляться уривок, де представлена певна тема (професії, кольори, тварини). Потім обговорюють у групах побачене. При необхідності вони можуть користуватися словником або звертатися за допомогою до викладача. Наприклад: назвіть англійською мовою першу тварину, яку ви побачили; скажіть, що робить жираф; які зелені предмети ви побачили на екрані тощо. Потім здобувачі відповідають на запитання. При цьому вчитель попереджає, що вони подивляться уривок ще раз і повинні будуть перевірити, наскільки правильно група виконала своє завдання. Потім дивляться уривок вдруге і перевіряють правильність відповідей.

Відео можна використовувати і для введення нових лексичних одиниць або нової лексичної теми. Замість того щоб використовувати для введення назв тварин переклад або картинку, можна просто показати їх в зоопарку або на волі, що створить набагато яскравіше враження і буде сприяти кращому запам'ятовуванню. Як у цьому випадку, так і для

завдання „опишіть картинку”, можна використовувати функцію „пауза”, щоб у уздобувачів була можливість розгледіти всі деталі на екрані [14].

Іншим завданням, яке можна вирішити за допомогою відео на цьому етапі, є задача навчання розуміння мови на слух, яку багато викладачів в силу різних причин взагалі не ставлять перед собою. Слід зазначити, що використання відео для навчання аудіювання має свої позитивні і негативні сторони. З одного боку, відеозапис, в порівнянні з аудіозаписом, носить більш життєвий характер – ви не тільки чуєте, але і бачите їх міміку і жести, а також отримуєте інформацію при широкому контексті того, що відбувається – місці дії, віку учасників тощо. З іншого – всі ці фактори відволікають слухача від власне мови, і він може захопитися розгляданням картинки, замість того, щоб зосередитися на аудіюванні. Тому, особливо на початковому етапі, слухачі перед переглядом повинні отримати чітко сформульоване завдання, на виконанні якого вони повинні будуть зосередитися.

Перегляд відеофільмів при вивченні іноземних мов активно застосовується у вищій і середній школі впродовж кількох десятиліть. Відеотехніка за останні роки зазнала низки удосконалень і отримала широке поширення. У розпорядженні викладачів є DVD-програвачі, цифрові відеокамери, мультимедійні класи. З одного боку, це відкриває великі перспективи і можливості використання відео на практичних заняттях. Але необхідно розробити методику використання фрагментів художніх фільмів і додаткових матеріалів. Розглянемо можливі варіанти використання відеоматеріалів різного типу на заняттях з іноземної мови. Відеоматеріали можна розділити на наступні групи:

- постановочні навчальні ролики;
- музичні та рекламні відеокліпи;
- повнометражні художні фільми і телесеріали;
- додаткові матеріали, які супроводжують художні фільми на DVD,

---

у тому числі рекламні трейлери;

– відеозаписи різних виступів;

відеопрограми для вивчення окремих аспектів мови [3].

Однак, при використанні відеоматеріалу необхідно дотримуватися певних умов:

– застосований відеоматеріал повинен відповідати рівню знань здобувачів;

– наочність повинна використовуватися в міру і показувати її слід поступово і тільки у відповідний момент заняття;

– спостереження повинно бути організоване таким чином, щоб усі могли добре бачити демонстрований відеоматеріал;

– необхідно чітко виділяти головне, істотне;

– детально продумувати пояснення, що даються під час демонстрації відеоматеріалу;

– демонстрований відеоматеріал повинен бути точно узгоджений із досліджуваним навчальним матеріалом, відповідати тому, що вивчається [16, С.197].

Ефективність використання відео при навчанні мови залежить не тільки від точного визначення його місця в системі навчання, а й від того, наскільки раціонально організована структура відеозаняття, як погоджені навчальні можливості відео із завданнями навчання.

Проаналізувавши багато джерел, можна прийти до висновку, що навчання англійської мови за допомогою відео – це дуже ефективний метод. У даний момент він прогресує і доводить своє право на існування. Доведено, що практичні заняття з використанням відео дуже добре привертають увагу здобувачів, розвивають багато аспектів мовної діяльності, а також дають можливості творчого прояву особистості.

Дидактичні можливості використання сучасних мультимедійних технологій.

За останні 30 років рух медіаосвіти домогся значного визнання в навчальному процесі багатьох країн світу. Лідерами у цій галузі вважаються Канаду та Австралію, де медіаосвіта є частиною навчального плану кожної середньої школи. В Україні лідерами в області медіаосвіти є вищі навчальні заклади.

Отже, в англomовних країнах (і в США зокрема) медіаосвіта займає значне місце в курсі англійської мови (як рідної). На заняттях з англійської мови як іноземної медіа передусім виконують функцію технічних засобів навчання. Наприклад, на курсі інтенсивної англійської мови при Університеті Центральної Флориди широко використовують метод CALL-Computer Assisted Language Learning, який припускає самостійну роботу здобувача з програмою, у той час, як викладач може вивести на свій монітор те, над чим працює в даний момент кожен студент, відповісти на його питання, виправити або просто підкреслити допущену помилку.

Вивчення іноземної мови за допомогою комп'ютерних програмно-методичних комплексів має свої переваги і недоліки, отож з цього питання

дискусії не припиняються. З одного боку, навчання проходить автономно, учні працюють в той час і з тією швидкістю, яка їм підходить, навчальна атмосфера менш стресова, ніж у звичайній аудиторії. Одним із безперечних переваг більшості таких програм є те, що вони в досить простій формі (навіть для новачків у комп'ютерному світі) надають складний комплекс інформації: текст, звук і візуальний ряд. З другого боку, існують певні недоліки: помилки виправляються без пояснення, не вистачає різноманітних, цікавих видів роботи, розмовну мову краще освоювати з реальним, а не віртуальним викладачем.

Інші розповсюджені варіанти застосування комп'ютерних

технологій на заняттях англійської мови як іноземної аналогічні тим, що використовують у будь-яких предметних областях. Викладачі розміщують програму свого курсу, необхідні інформаційні ресурси тощо на Інтернет-сайті. Викладачі спільно зі слухачами проводять онлайн-форуми, обмін електронною поштою (щоденники, питання-відповіді, домашні завдання), студенти роблять індивідуальні або групові презентації в Power Point.

Отже, медіаосвіта, на наш погляд, має багато спільного з вивченням англійської мови, що стає особливо актуальним у сучасному світі. Джерелом переважної більшості інформації, з якої здобувачі черпають знання про іноземну мову та культуру, є медіа. Деякі студенти мають можливість регулярно відвідувати країну, мову якої вивчають. Здебільшого студенти подорожують віртуально, використовуючи телебачення, відео або комп'ютер. Очевидно, що, як і вищий навчальний заклад, так і засоби масової комунікації беруть участь у процесі навчання та розвитку особистості. Знання того, як функціонують медіа, як ми взаємодіємо з ними, і, що ми можемо використовувати їх з максимальною користю стає необхідним компонентом освіченості сучасної людини. До того ж, медіаосвітні завдання та форми роботи стимулюють тренування навичок читання, письма, аудіювання та розмовної мови. Зрештою, вони розвивають критичне мислення, творчі здібності слухачів і значно підвищують пізнавальний інтерес.

Невичерпним джерелом відеоматеріалів та інформації, що може бути адаптована до навчальних цілей, є Інтернет. В Інтернеті можна знайти велику кількість навчальних матеріалів. За допомогою Інтернету здобувачі початкового рівня мають можливість:

- у цікавій формі вивчити англійський алфавіт;
- тренувати правильне написання букв і слів;
- тренувати вимову;
- розвивати техніку читання;

навчитися розумінню аудіотексту;
вивчати лексичний матеріал;
вивчати граматику;
набувати соціокультурних знань і навичок;
формувати навички самооцінювання;
вивчати мову не лише на уроці;
формувати навички самостійної роботи.

Використання комп'ютерних технологій, зокрема Інтернету, є одним із компонентів підвищення пізнавального інтересу до вивчення іноземної мови. Особливе задоволення та емоційне піднесення приносить використання мультфільмів. Їх перегляд сприяє емоційному відгуку і швидкому запам'ятовуванню слів, збагаченню словникового запасу й надійному закріпленню іншомовних фраз.

У XXI столітті з'явився новий цікавий метод роботи на занятті іноземної мови – мобільне навчання. Термін «мобільне навчання» (mobilelearning) належить до використання мобільних і портативних ІТ-приладів, таких як кишенькові комп'ютери, мобільні телефони і планшетні ПК у процесах викладання та навчання. Мобільне навчання тісно пов'язане з електронним та дистанційним навчанням, відмінністю якого є використання мобільних приладів. Але, незважаючи на доступність мобільних телефонів серед студентів, мобільне навчання недостатньо використовується у процесі здобуття знань. Під час вивчення іноземної мови портативні та мобільні прилади використовують не лише для отримання та обробки інформації, а й для постійного навчання, наприклад, використання електронних словників, книг, надання аудіо- та відеопідтримки та інших засобів для вивчення мов. Наведемо деякі з основних переваг:

здобувачі можуть взаємодіяти один з одним та з викладачем, а не ховатися за великими моніторами;

кишенькові ПК та електронні книги легші і займають менше місця, ніж файли, папери, підручники;

мобільні прилади можуть бути використані в будь-якому місці, в будь-який час;

нові технічні прилади приваблюють молодь, яка, можливо, втратила інтерес до навчання.

Серед недоліків та проблем мобільного навчання є відносно короткий термін дії батареї, розмір екрана, можливості відстеження результатів і правильне використання інформації, технічна та методична підтримка.

Наведемо конкретні форми і методи впровадження мобільних технологій у навчальний процес [13]:

Мобільний прилад забезпечує доступ до Інтернету на сайти з інформацією навчального характеру – застосовують як одну із форм дистанційного навчання. Одним із найпоширеніших способів використання мобільного телефону в навчальному процесі є доступ до глобальної мережі.

Мобільний телефон – це засіб відтворення звукових, текстових, відео- та графічних файлів, які містять навчальну інформацію. Для навчання використовують спеціальні програми для платформ стільникових телефонів, що здатні відкривати файли офісних програм, таких як Office Word, PowerPoint, Excel.

Мобільний телефон і його функціональні можливості дозволяють організувати навчання з використанням адаптованих електронних підручників, навчальних курсів та файлів спеціалізованих типів з навчальною інформацією – навчальні посібники розробляють безпосередньо для платформ мобільних телефонів.

Наукові дослідження можливостей мобільних технологій та умов їх реалізації у системі освіти активно продовжуються, розробляються шляхи

та методи впровадження їх у систему освіти. Проте не всі учні технічно та психологічно готові до такого впровадження, тому використовувати мобільне навчання на у школі потрібно дуже обережно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. 252 с.
2. Богданова О.С. Логико-коммуникативные программы при обучении монологическому высказыванию. *Иностранные языки*. 1988, №5. с. 35–43.
3. Борисюк І.В. Роль тексту в розвитку мовлення учнів. *Мовознавство*. 1998. №1. С.56–59.
4. Донченко Т.К. Формування монологічного мовлення учнів на уроках української мови. Посібник для вчителів і студентів. К., 1997. 72 с.
5. Ітельсон Є.І. Методика навчання англійської мови в середній школі. Київ “Радянська школа”.1969. с. 93–112.
6. Калинина С.В. К концепции обучения монологическому высказыванию. *Иностранные языки*. 1991, №1. с. 22–26.
7. Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. Київ “Ленвіт”. 1999. с. 167–187.
8. Ніколаєва С.Ю., Шерстюк О.М. Рівні володіння іншомовним мовленням. *Іноземні мови*. 2000, №2. с. 69–72.
9. Панова Л.С. Обучение иностранному языку в школе. Киев “Радянська школа”.1989.с. 91.
10. Пасов Є.І. Вимоги до вправ для навчання говорінню. *Іноземні мови*. 1977, №2 . с. 24-30
11. Пасов Є.І. Комунікативний метод навчання іншомовному говорінню. Москва “Просвещение”. 1991. с. 6–25; 156–157.
12. Рябова Т.В. Вопросы порождения речи и обучения языку. Москва. 1967. с. 70–5.
13. Скалкін В.Л. Системність і типологія вправ для навчання говорінню. *Іноземні мови*. 1979, №2. с. 19–25.

-
-
14. Скалкін В.Л. Навчання монологічному висловлюванню. Київ “Радянська школа”. 1983. с. 120.
  15. Сухолуцька М.Є. методичні рекомендації по початковому навчанню англійської мови учнів молодших класів. Київ. 1990. с. 58.
  16. Басіна А. Методика викладання іноземної мови в початковій школі. Київ, “Шкільний світ”. 2007.

Наталія ТАРАСОВА,

канд. філол. наук, доцент,

доцент кафедри світової літератури

Полтавського національного педагогічного університету

імені В.Г. Короленка

Вікторія ЛЮЛЬКА,

канд. філол. наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін

Полтавського державного аграрного університету

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ІСПАНСЬКИХ ЛІРИЧНИХ ЖАНРІВ (ФЕДЕРІКО ГАРСІА ЛОРКА)

Вступ. Двадцяте століття стало «золотою добою» іспанської літератури. Після довгого сторічного застою знову народжувалася поезія: Мігель де Унамуно, Антоніо Мачадо, Рамон дель Вільє-Інклан. Сплеск поезії був викликаний подіями, що відбувалися в країні, адже лірика – це «голос душі», «голос серця», який швидко реагує й відповідає на потрясіння. Поразка в іспано-американській війні, врата заокеанських колоній у 1898 р. (рік народження Ф. Гарсія Лорки) призвели до осмислення трагедії Іспанії, до соціально-філософських та історичних проблем, які знайшли своє відображення в ліриці. На книгах Асоріна,

---

Бароку, Хіменеса, які розтривожили країну, росли молоді поети, серед яких і Ф. Гарсія Лорка. «Втечу» від жахливої реальності початку ХХ ст. західноєвропейські митці намагалися здійснити через нові художні способи її зображення: так виникають модерністські та авангардистські течії, що об'єднують у собі цілий ряд новаторських художніх систем, впливу яких не оминула й іспанська культура.

Ф. Гарсія Лорка виявився одним із найзнаковіших поетів іспанської літератури модерної доби. Твори письменника вже давно увійшли до скарбниці світової літератури, і не лише іспанці, а й дослідники всього світу намагаються доторкнутися до таємниці його творчості.

Творчий шлях Ф. Гарсія Лорки почався з прози (1918 р. – збірка подорожніх нотаток «Враження і пейзажі»), але в 1921 р. з'являється перша поетична збірка «Книга віршів» – одна із найбільших у спадщині поета. Тут він пробує свої сили в найрізноманітніших жанрах: елегія, балада, пісня, мадригал, вірші в прозі, пісні, романси, імпресіоністичні замальовки. Власний голос поета зазвучить у його наступних книгах: «Поємі канте-хондо» («Поємі глибокого співу») (1921 р.) і «Піснях» (1921-1924 рр.). Незвичайним тут є те, що поетичне самовизначення пришвидшила музика, яка увійшла в його життя з раннього дитинства; навіть вірші носять музичні назви: «Схематичний ноктюрн», «Серенада», «Прелюдія» і т.ін. Саме в цих збірках поглиблюється зв'язок поезії Ф.Г. Лорки з фольклором. Фольклор, за переконанням поета, не можна копіювати. Автор прагне досягнути світовідчуття, притаманне міфу, адже фольклор для Лорки – це традиція, спрямована в майбутнє, передумова безкінечного оновлення. Можливо тому лірика Ф. Гарсія Лорки дуже далека від фольклорних стилізацій, якими перенаситилася іспанська література початку ХХ ст. Ф.Г. Лорка водночас віддає належне своєму часу, послуговуючись відкриттями авангардизму задля розкриття обраних ним тем, але його унікальність в порівнянні з іншими представниками

модерної доби виявляється у зверненні перш за все до традицій народної творчості поряд із авангардистським запереченням традиції як такої. Можливо, передумовою цього стала загальна синкретичність мислення та творчої самореалізації, притаманна іспанському культурному простору.

Такий самобутній і складний феномен, яким є літературна спадщина Ф.Г. Лорки, передбачає можливість застосування різних шляхів інтерпретації. В українському літературознавстві найбільш ґрунтовно творчість Ф. Гарсія Лорки осмислюється в роботах О. Москаленко. Науковиця підкреслює, що майже в кожному дослідженні, що з'являється в Україні чи на пострадянській території, стверджується трагічність Ф.Г. Лорки, і перед читачем, який не володіє іспанською, постає песимістичний поет, на перший план виходять смерть і трагедія, а барвистість і життєрадісність його поетичого світу відходять на другий [10, с. 5]. Окрім того, увага вітчизняних вчених головним чином спрямована на п'єси Ф.Г. Лорки, при тому, що ґрунтовних досліджень, присвячених саме ліриці, майже немає.

Літературознавчі студії творчості Ф.Г. Лорки представлені розвідками Н. Маліновської, Г. Степанова, Ф. Кельїна, З. Плавскіна. Безпосередньо ліричні твори опиняються у фокусі лише дисертації О. Москаленко, котра розглядає способи реалізації в ліриці Ф.Г. Лорки міфологеми дитинства, мотивів зору та дзеркала тощо [12]. Бібліографія його українських перекладів представлена прізвищами І. Качуровського, М. Лукаша, Д. Дроздовського, І. Драча, Г. Латника, які на практиці відтворили і продовжують відтворювати «космічну єдність» лорківської поезії, поки науковці шукають засоби її теоретичного обґрунтування. Відтворення культурних кодів віршів Гарсія Лорки при перекладі українською привернуло увагу Г. Кочура, М. Москаленка, Н. Онищак, О. Пронкевич та багатьох інших.

Але, безумовно, українському літературознавству не вистачає досліджень лорківської поезії під різними кутами зору: отже потенціал поетичного доробку творця пропонує безліч можливостей. Зокрема нами не було знайдено праць, присвячених новаторству Ф.Г. Лорки у сфері ліричних жанрів, що й зумовило актуальність та вибір теми дослідження.

Метою роботи є з'ясування художніх особливостей іспанської лірики та проявів мистецького новаторства Ф.Г. Лорки у сфері ліричних жанрів.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити генезу ліричних жанрів в контексті іспанського модернізму;
- проаналізувати типологію ліричних жанрів у сучасному літературознавстві;
- визначити особливості розвитку ліричних жанрів іспанської літератури;
- дослідити іспанський модернізм у контексті мистецької стилістики кінця XIX – початку XX століть;
- проаналізувати творчу спадщину Ф.Г. Лорки як представника іспанської національної поетичної традиції;
- розглянути творчість Ф.Г. Лорки в українській та зарубіжній рецепції;
- визначити пісенність та синестезію в поезії Ф.Г. Лорки;
- дослідити типологію ліричних жанрів в поезії Ф.Г. Лорки;
- проаналізувати новаторство жанру романсу у збірці Ф.Г. Лорки «Циганське романсеро».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Генеза ліричних жанрів в контексті іспанського модернізму

Типологія ліричних жанрів у сучасному літературознавстві

Ще в античності були зроблені серйозні кроки в розробці поняття літературного роду (Аристотель), проте саме В.Г. Белінському належить науково обгрунтована теорія трьох літературних родів [8, с. 67].

Розрізняють три роди художньої літератури: епічний (від грец. *Epos*, оповідання), ліричний (лірою називався музичний інструмент, у супроводі якого виконувалися співучі вірші) і драматичний (від грец. *Drama*, дія) [8, с. 22].

Представляючи читачеві той чи інший предмет (мається на увазі предмет розмови), автор вибирає до нього різні підходи: перший підхід: можна докладно розповісти про предмет, про події, з ним пов'язані, про обставини існування цього предмета і т.д.; при цьому позиція автора буде в тій чи іншій мірі відстороненою, автор виступить у ролі своєрідного хроніста, оповідача або вибере оповідачем кого-небудь з персонажів; головною у такому творі стане сама розповідь, оповідання про предмет, провідним типом мовлення буде саме оповідання; такий рід літератури і називається епічним.

Кожен рід літератури в свою чергу включає ряд жанрів.

Жанр – це історично сформована група творів, об'єднаних спільними ознаками змісту і форми. До таких груп належать романи, повісті, поеми, елегії, розповіді, фейлетони, комедії і т.д. У літературознавстві нерідко вводиться поняття літературного виду, це ширше поняття, ніж жанр. У цьому випадку роман буде вважатися видом художньої літератури, а жанрами – різні різновиди роману, наприклад, пригодницький, детективний, психологічний, роман-притча, роман-антиутопія і т.д. [7, с. 154].

Жанри, будучи категоріями історичними, з'являються, розвиваються і з часом «йдуть» з «активного запасу» художників залежно від історичної епохи: античні лірики не знали сонета; в наш час архаїчним жанром стала, народжена ще в давнину і популярна в XVII-XVIII століттях, ода; романтизм XIX століття викликав до життя детективну літературу і т.д.

Лірикою називають рід літератури, в якому увага автора приділяється зображенню внутрішнього світу, почуттів, переживань. Подія

в ліриці важлива лише остільки, оскільки вона викликає емоційний відгук у душі художника. Саме переживання стає в ліриці головною подією. Лірика як рід літератури виникла в глибоку давнину. Слово «лірика» грецького походження, але не має прямого перекладу. У Стародавній Греції віршовані твори, що зображують внутрішній світ почуттів і переживань, виконували під акомпанемент ліри, так і з'явилося слово «лірика» [7, с. 155].

Найважливішим персонажем лірики є ліричний герой: саме його внутрішній світ і показаний в ліричному творі, від його імені художник-лірик говорить з читачем, а світ зовнішній зображується в розрізі тих вражень, які він справляє на ліричного героя. Проте варто не плутати ліричного героя з епічним.

Створюючи образ ліричного героя, поет може зробити його особистісно дуже близьким собі (вірші Р. Бернса, сонети В. Шекспіра ін.). Але іноді поет немов би «ховається» за маскою ліричного героя, зовсім далекого від особистості самого поета. Як інші роди літератури, лірика включає в себе ряд жанрів. Деякі з них виникли в далекій давнині, інші – в епоху Середньовіччя, деякі – зовсім недавно, півтора-два століття тому, а то і в минулому столітті.

Розглянемо класифікацію ліричних жанрів.

Ода (грец. «пісня») – монументальний урочистий вірш, який прославляє велику подію або відому людину; розрізняють духовні оди (переклад псалмів), повчальні, філософські, сатиричні, оди-послання та ін. Ода трьохскладова: обов'язково має тему, заявлену на початку твору; розвиток теми і аргументи, як правило, алегоричні (друга частина); фінальну, дидактичну (повчальну) частину. Зразки стародавніх античних од пов'язані з іменами Горація і Піндара. В українській літературі оди писали Г. Сковорода та І. Вишенський. До середини ХІХ століття ода

втратила актуальність і поступово перейшла в розряд архаїчних жанрів [7, с. 161].

Гімн – вірш хвалебного змісту; також прийшов з античної поезії, але якщо в давнину гімни створювалися на честь богів і героїв, то в пізніший час гімни писалися на честь урочистих подій, святкувань, нерідко не тільки державного, а й особистого характеру [7, с. 161].

Елегія (фригійською «очеретяна флейта») – жанр лірики, присвячений роздумам. Виник в античній поезії; спочатку так називали плач над померлим. Елегія ґрунтувалася на життєвому ідеалі стародавніх греків, в основі якого лежала гармонія світу, співмірність і врівноваженість буття, неповні без смутку і споглядальності, ці категорії й перейшли в сучасну елегію. Елегія може втілювати як життєстверджуючі ідеї, так і розчарування. Поезія XIX століття ще продовжувала розвивати елегію в «чистому» вигляді, в ліриці XX століття елегія зустрічається, швидше, як жанрова традиція, як особливий настрій. У сучасній поезії елегія – це безсюжетний вірш споглядального, філософського та пейзажного характеру [8, с. 79].

Сонет – це поетичний жанр так званої жорсткої форми: вірш, що складається з 14 рядків, особливим чином організованих в строфи, що володіє строгими принципами римування і стилістичними законами. За формою розрізняють кілька видів сонета:

- італійський: складається з двох чотиривіршів (катренів), в яких рядки римуються за схемою АВАВ або АВВА, і двох тривіршів (терцетів) з римуванням CDC DCD або CDE CDE (так написані сонети Петрарки);

- англійський: складається з трьох катренів і одного двовірша; загальна схема римування – АВАВ CDCD EFEF GG (сонети В. Шекспіра, Д. Байрона);

- іноді виділяють французький сонет: строфіка схожа з італійським, але в терцетах інша схема римування: CCD EED або CCD EDE; він зробив істотний вплив на розвиток наступного виду сонета [8, с. 208].

Зміст сонета також підпорядковується особливим законам: кожна строфа є кроком у розвитку якоїсь однієї загальної думки (тези, положення), тому сонет відноситься не стільки до вузько ліричних, скільки до інтелектуальних поетичних жанрів.

Балада (фр. *ballade*, від прованс. *ballar* – танцювати) – жанр ліро-епічної поезії фантастичного, історико-героїчного або соціально-побутового характеру з драматичним сюжетом. Первісно – танцювально-хорова пісня середньовічної поезії Західної Європи з чіткою строфічною організацією. Балада зазнала суттєвих змін від початків свого існування (XII-XIII ст.), коли вживалася як любовна пісня до танцю (вперше ввів Пон Шаптен), поширювалася у Провансі. Невдовзі в Італії, зокрема в доробку Данте Аліг'єрі, під впливом канцони втратила свій таночний рефрен. У французькій поезії XIV століття балада набула канонічних ознак, мала постійні три строфи, стали схему римування (аб аб бв бв), обов'язковий рефрен та звертання до певної особи; зазнала розквіту в творчості Ф. Війона (1431–1463). Балади бувають: історичні, міфологічні, ліричні, трагедійні, розбійницькі, сімейно-побутові [9, с. 88].

Газель (від араб. – ліричний вірш) – ліричний вірш, що складається не менше як з трьох, не більше як з дванадцяти бейтів (двовіршів), пов'язаних наскрізною моноримою кожного другого рядка (крім першого бейта з парним римуванням) за схемою метричної основи аруза: аа, ба, ва, га тощо [9, с. 27].

Викінчені за думкою строфи не пов'язані між собою фабулою, їх об'єднує спільний мотив. У кінцевому бейті автор неодмінно називає своє ім'я (літературний псевдонім). Основний зміст газелі – любов, туга закоханого, незрідка філософські медитації, перейняті вченням суфізму та

анакреотичними настроями, втіленими в алегоріях. Ця форма як відгалуження касиди виникла у VII ст. в арабській та перській поезії, невдовзі поширилася в тюркомовних літературах (Сааді, Гафіз, Джамі, Навої, Рудакі та ін.), вплинувши на індійську (наприклад, Хасрат Мохані) та уйгурську.

Європейський читач вперше познайомився з газеллю в латиномовній інтерпретації Т. Гайда (1767). Першим до газелі в Європі звернувся Й.-В. Гете, котрий написав свій «Західно-східний диван».

Газелі зустрічаються і в доробку українських поетів (І. Франко, В. Поліщук, Д. Павличко та ін.). У творчості А. Казки ця віршована форма зазнала певної зміни, а після монорими застосовано рефрен.

Пісня – словесно-музичний твір, призначений для співу. Основні показники пісні як жанру лірики – строфічна будова, повторюваність віршів строфи, розмежування заспіву та приспіву (рефрен), виразна ритмізація, музичність звучання, синтаксичний паралелізм, проста синтаксична будова; найдавніший, традиційний різновид лірики користується найрізноманітнішими мовними засобами, передає найтонші переживання [9, с. 167].

Сьогодні розрізняють фольклорну пісню: як жанр писемної поезії та як самостійний вокально-музичний твір. За жанрами фольклорні пісні бувають: трудові, обрядові, календарні (колядки, щедрівки, веснянки, русальні, купальські, обжинкові), колискові, весільні, похоронні, історичні, баладні, коломийки.

Вже в античну добу помітне поступове звільнення пісні від музики – з часом пісня стає самостійним літературним жанром («Карміна» Горація, «Пісня про Гаявату» Генрі Лонгфелло, «Пісня радості» В. Вітмена, «Пісня» Р. Брука та ін.). Часто письменники всіх країн і епох звертаються в своїй творчості до фольклорних пісень – особливо популярною стала стилізація народної пісні в епоху романтизму (П.-Ж. Беранже, Г. Гейне, Р.

Бернс, А. Міцкевич, ранній Т. Шевченко). З іншого боку, багато пісень ліричних, написаних поетами, стають народними («Віють вітри...» І. Котляревського, «Дивлюсь я на небо», М. Петренка, «Повій, вітре, на Україну» С. Руданського, «Реве та стогне Дніпр широкий» Т. Шевченка, «Чуєш, брате мій...» Б. Лепкого, «Пісня про рушник» А. Малишка та інші). Іноді термін пісня використовують у значенні глави або розділу епічної поеми, епічного твору («Лис Микита» І. Франка складається з дванадцяти пісень).

Баркарола – лірична пісня переважно мрійливого гатунку із плавною мелодією, яку складали і виконували венеціанські човняри-гондольєри. На основі її витворився і відповідний поетичний жанр з виразними ознаками стилізації фольклорного зразка:

Ходи дівчино! Над ручаєм

Шпаркий нас човен жде.

Гей, попливем дрімучим гаєм,

Води задуманої плаєм

Нас хвиля поведе!.. [2, с. 36] (С. Чарнецький).

Сатира (лат. «суміш, всяка всячина») – як поетичний жанр: твір, змістом якого є викриття – суспільних явищ, людських пороків або окремих людей – шляхом висміювання. Сатира в античності в римській літературі представлена іменами Ювенала, Марціала та ін. Новий розвиток жанр отримав в літературі класицизму. Змісту сатири характерні іронічна інтонація, алегоричність, езопова мова, нерідко використовується прийом «балакучих імен» [2, с. 183].

Отже, лірика – один із трьох, поряд з епосом та драмою, родів художньої літератури та мистецтва, в якому у формі естетизованих переживань осмислюється сутність людського буття. У переносному значенні лірика може означати ліричний настрій або стиль (емоційно-забарвлений, хвилюючий, чутливий, схильний до вираження роздумів,

---

почуттів, переживань. Ліричні жанри – це типи літературних творів, які притаманні ліриці. Цей рід літератури охоплює безліч віршованих жанрів, наприклад: балада, гімн, сонет, ода, дума, елегія, романс, газель, пісня, вірш, баркарола тощо. Усі жанри ліричної поезії розрізняються з великою часткою умовності, хоча в минулому критика рекомендувала поетам строго дотримувати їхні внутрішньовидові, жанрові ознаки.

Особливості розвитку ліричних жанрів іспанської літератури

Ліричні жанри в іспанській літературі розпочинають своє існування в Середньовічній літературі. Як і літератури інших західноєвропейських країн, іспанська література формувалася під впливом християнської (католицької) релігії, культурної спадщини античності і народної творчості. Вона розвивалася в тісній взаємодії з набагато розвиненішою культурою арабського світу. З початку завоювання арабами Піренейського півострова іспанці прагнули відвоювати свої землі. Аванпостом цієї визвольної війни, що отримала назву Реконквісти і завершилася тільки в 1492, була Кастилія, вільні селяни і незалежні міста якої сильно вплинули на формування іспанської літератури.

Перші поетичні зразки іспанською мовою датуються XI ст. Раніше існувала кастильська лірична поезія, яка не записувалася. Найдавнішими пам'ятниками іспанської ліричної поезії вважаються «Харджа». Арабські і єврейські поети в Андалусії використовували жанр «мувашшах» («оперізуєчий») – невелика поема, яка виконувалася під музичний акомпанемент. Остання строфа мувашшаха, що називалася «Харджа» на мосарабському діалекті (мовою арабізованих іспанців), несла в собі головне смислове навантаження. Харджа записувалася арабським алфавітом на народній романській мові з арабськими або давньоєврейськими вкрапленнями. Кастильці склали пісні на різні випадки життя, такі, як «серрано» або «серранілья», пісня горянки; «травневі пісні», що прославляють прихід весни та ін..

Епічна поезія збереглася повніше. Героїчні епічні поеми, так звані «пісні про діяння», складала хуглари – бродячі поети і артисти, які давали вистави на вулицях міст і в замках феодалів. У поемах відбилася історія середньовічної Іспанії: феодальні міжусобиці, реконкіста, боротьба проти французького панування і т.п.

Найбільший пам'ятник іспанського героїчного епосу і перший, що дійшов до нас – літературний твір іспанською мовою, – поема «Пісня про мого Сіда». Її герой жив у XI ст., це видатний діяч реконкісти Родріго Діас де Бивар, відомий під іменами Кампеадор (ісп. «боєць») і Сід (араб. «пан») (безліч відомостей про яких збереглося в хроніках та інших документах). Поема, ймовірно, була складена хугларом з Медінаселі близько 1140, тобто приблизно через 40-50 років після смерті героя. Про те, що поема написана одним автором, свідчить її завершеність і єдність стилю.

Епічні поеми в середні століття вважалися достовірними історичними документами, і тому їх включали в хроніки, іноді переказуючи прозою.

З поширенням освіти серед дворянства і городян з'являється порівняно широкий прошарок освічених людей, внаслідок чого лицарська і міська література поступово витісняють клерикальну, що довгий час займала панівне становище. У той же час важливий етап у розвитку середньовічної іспанської літератури представляє так зване «вчене мистецтво» (*mester de clerecia*), яке створювалося духовними особами або лицарями, і з самого початку протистояло «хугларському мистецтву» (*mester de juglaria*). Для «вченого мистецтва» характерний особливий тип вірша, досить монотонний, що отримав назву «куадерна віа» (*cuaderna via*). Перші подібні збережені твори «вченого мистецтва» відносяться до XIII ст. Клірик Гонсало де Берсея (бл. 1198 – після 1264), який писав життя святих, твори, присвячені Діві Марії та інші релігійні твори, – перший кастильський поет, ім'я якого дійшло до нас. На відміну від інших кліриків,

---

Берсея використовував зрозумілу народу мову. Найкращий його твір – «Чудеса нашої сеньйори» – складається з 25 розповідей про чудеса Богоматері [6, с. 41].

Найбільший поет, який жив в останній чверті XII ст.–першій половині XIV ст. – Хуан Руїс, протопресвітер Ітській. Його перу належить «Книга благої любові» (1343), оповідання про його життя і любовні пригоди – поема, яка поєднувала середньовічні релігійні мотиви з життєлюбством і сприяла формуванню іспанського шахрайського роману.

Розквіт романсу, що прийшов на зміну епічній поемі, відноситься до XV ст. Короткі епіко-ліричні або ліричні твори спочатку призначалися для співу з музичним супроводом. Прийнято ділити романси на кілька тематичних циклів: історичні – про діячів іспанської історії; романси на античні сюжети; романси, присвячені боротьбі з маврами; або прикордонні, мавританські романси, які розповідають уже про чесноти маврів, побутові та ліричні. Пізніше, в епоху Відродження, романси об'єднували в збірники, які називалися «романсеро».

У XV ст. з'являються збірки поезії під назвою «кансьонерос» («піснярі»), спочатку рукописні, потім друковані. Найвідоміші – «Кансьонеро Баена», (бл. 1445), складена Хуаном Алонсо де Баена для розваги короля та його придворних, і «Кансьонеро Стуньїгі» [6, с. 44].

У багатьох прозових творах XV ст. філософські роздуми поєднуються з сатирою, а нарочито вчена мова – з розмовними виразами. Як, наприклад, у книзі Альфонсо Мартінеса де Толедо (1398-1470), відомого як протопресвітер з Талавери, – «Бич, або Засудження мирської любові» (1438), найбільшому сатиричному творі в іспанській прозі XV ст. Сатиричне начало проявилось і в анонімній поетичній творчості початку XV ст., в тому числі і в написаній у формі діалогу поемі «Танець смерті». Поширеною формою сатири епохи Предренесанса були куплети, з них найвідоміші – «Куплети Мінго Ревульго».

Реформатори іспанської літератури – Хуан Боскан Альмогавер (кінець XV ст.-1542) і Гарсіласо де ла Вега (1501-1536), які ввели в літературний побут мотиви і форми, запозичені у італійського Відродження. У той час поширення набуває сонет, найвідоміший з них – «Королю нашому сеньйору» Ернандо де Акунья (1520-1580) та любовний мадригал Гутьєрре де Сетіна (1520-1557) [6, с. 46].

У другій половині XVI ст. до 30-х XVII ст. в іспанській літературі переважає поезія – лірична й епічна. Крім того, популярністю користувалися пасторальні романи, зароджувалися реалістичні роман і драма.

В іспанській ліричній поезії існували дві протидорчі поетичні школи – Севільська і Саламанкська. Фернандо де Еррера (1534-1597) та інші поети Севільської школи віддавали перевагу любовній ліриці, земній і чуттєвій, в якій нерідко лунали громадянські мотиви.

На чолі Саламанкської школи стояв августинський чернець і професор теології Луїс де Леон (1527-1591), родоначальник поезії «містиків». На противагу католицькій церкві містики виступали за індивідуальний шлях пізнання Бога, злиття з Ним.

На початку XVII ст. в іспанській поезії панували два стилі – «гонгоризм», що отримав назву на честь найбільшого поета того часу Луїса де Гонгора-і-Арготе (1561-1627), і «концептизм», від слова *concepto*, що означає «думка». «Гонгоризм» називали ще «культеранізм», від слова *culto* («оброблений»), оскільки цей стиль був розрахований на обрану, створену аудиторію. Гонгора був поетом світським і народний мотив у його творчості, звернення до жанрів народної поезії (романсів і летрільям) поєднуються з вишуканими художніми прийомами [6, с. 46].

Один із представників «концептизму» Кеведо пробував себе в різних жанрах, але найбільшого розвитку цей стиль досяг у його сатиричних картинах – «Сновидіння» (1606-1622).

В кінці XVIII ст. в Іспанії, як і в інших європейських країнах, намітилося розчарування в ідеях Просвітництва і властивому йому культурі розуму. Деякі автори звернулися до світу почуттів, до природи, сільського життя, приклад чого – вірші кращого поета епохи Хуана Мелендеса Вальдеса (1754-1817), одна з заслуг якого, крім іншого, – відродження романсу.

Значним явищем, особливо в іспанській поезії XX століття, стає модернізм, що формується під впливом французького символізму, поезії Берсея, романсів та інших старовинних іспанських творів. З модернізмом пов'язана творчість групи письменників, яка отримала назву «Покоління 1898». Ці автори прийшли в літературу в кінці 90-х, в епоху іспано-американської війни 1898-1900, в якій Іспанія зазнала поразки. Їх ідеалом було моральне і культурне відродження країни. На деяких письменників «покоління» вплинули Ніцше, Поль Верлен і нікарагуанський поет Рубен Даріо. На рубежі XIX і XX ст. лірична поезія в Іспанії, як і в інших європейських країнах, переживає розквіт.

Антоніо Мачадо (1875-1939), найбільший іспанський поет XX ст., на початку свого творчого шляху був близький до «покоління 1898 року», перебував під впливом Верлена, Рубена Даріо і Шопенгауера. Однак у збірниках «Самотність» (1903) і «Самотності, галереї та інші вірші» (1907) ясно відчувається своєрідність його таланту [6, с. 47].

Іспанська література після Першої світової війни в жанрі лірики відзначається працями поета Рафаеля Альберті (1902-1999), який спочатку цікавився сюрреалізмом, однак потім відійшов від модерністських напрямків, звернувшись до традиції іспанської класичної поезії – Гарсіласо де ла Вега і поета XVII ст. Педро Еспіноса, до форм народної поезії – «Куплети Хуана Пекаря» (1953). Класичним традиціям іспанської поезії благоволив і Мігель Ернандес (1911-1939), який серед інших віршованих

форм широко використовував народну форму романсу (збірка «Загальний романсеро громадянської війни») [15, с. 20].

Світову славу здобував поет Федеріко Гарсія Лорка (1899-1936), ліричні жанри у поезії якого ми розглянемо далі.

Отже, ліричні жанри в іспанській літературі розпочинають своє існування в Середньовічній літературі. Як і літератури інших західноєвропейських країн, іспанська література формувалася під впливом християнської (католицької) релігії, культурної спадщини античності і народної творчості. Ліричні жанри в іспанській літературі мають свою генезу, в них переплітаються жанри народної лірики та ліричні жанри, запозичені з європейських літератур.

*Іспанський модернізм у контексті мистецької стилістики
кінця XIX – початку XX століть*

Іспанська література першої половини XX ст. являє собою діалектично-роздвоєну, динамічну, але єдину художню систему [15, с. 3]. Центральним літературним явищем кінця XIX–початку XX століття, особливо в іспанській поезії, стає модернізм, що формується під впливом французького символізму, поезії Берсео, романсів та інших старовинних іспанських творів. З модернізмом пов'язана творчість групи, яка отримала назву «Покоління 1898 року». Ці автори прийшли в літературу в кінці 90-х, в епоху іспано-американської війни 1898-1900 рр., у якій Іспанія зазнала поразки. Їх ідеалом було моральне і культурне відродження країни. На деяких письменників «покоління» справили вплив Ф. Ніцше, П. Верлен і нікарагуанський поет Рубен Даріо. Письменників «покоління 1898 року» умовно можна розділити на дві групи. Одні вважали, що відродження істинного духу Іспанії, який проявився у творчості Ель Греко, Сервантеса та інших митців Ренесансу, допоможе відродити Іспанію й повернути їй колишню велич. Інші були переконані, що країну може врятувати наслідування зразка розвинутих європейських країн. Крім того, у творчості

багатьох письменників «покоління 1898 року» явно відчувуються тенденції екзистенціалізму.

Попередником «покоління 1898 року» вважається філософ і письменник Анхель Ганівет Гарсія (1862-1898), який у романах «Завоювання королівства Майя» (1897) та «Зусилля невтомного творення добродійного Сіда» (1898) критикує іспанську державу, її закони і захищає аристократичну еліту, вільну особистість [17].

Мігель де Унамуно (Miguel de Unamuno) переніс ідеї Ганівета в ХХ ст., вимагаючи рішучої боротьби з установленими канонами, закликаючи до сумніву, недовіри, сіючи тривогу й відчай. Творчість Унамуно, багато в чому споріднена з екзистенціалізмом, втілила риси «покоління» найяскравіше, найвиразніше й найталановитіше. Його трактат «Трагічне відчуття життя у людей і народів» (1912), робота «Агонія християнства» (1925), романи «Мир на війні» (1897) і «Туман» (1914) проникнуті трагічним сприйняттям життя [15, с. 58].

Таким чином, відсутність у «покоління 1898 року» загальної художньої мови як об'єднуючого фактору компенсується притаманною усім його представникам установкою на пошук принципово нових порівняно з літературою ХІХ ст. форм художньої виразності. Часто це оновлення відбувалося на базі відродження «забутого старого» – шахрайського роману, барочного фантастичного гротеску, роману й новели «сервантесівського типу», романсу, традицій народного вуличного театру. В іспанській поезії початку ХХ ст. романтичну риторичну витісняють, доповнюючи один одного, музичність і символістська недосказаність, імпресіоністична естетика зафіксованої миті і «поезія думки», живописність і сугестивність.

Політичному й військовому краху держави іспанська думка та іспанська література зобов'язані своїм злетом. Н. Маліновська говорить про те, що болюча любов до батьківщини змусила тих, хто зрештою і

ввійшов до «покоління 98-го року», шукати вихід із глухого кута, в якому топталася держава й убожів народ. З-поміж них – М. де Унамуно, А. Мачадо, Р. дель Вальє-Інклана. На їхніх книгах, які стривожили країну, росла молодь. Блискуча плеяда поетів, яким іще доведеться стати гордістю іспанської культури (і перший серед них – Ф. Гарсія Лорка), сприйняла від учителів головне: відчуття відповідальності, невід’ємної від обдарування.

Передчуття трагічної долі і готовність до жертви пронизують іспанську поезію ХХ ст., надаючи їй трагічної висоти й напруженості. «Важче бути на висоті обставин, ніж над сутичкою», – відзначав А. Мачадо, і незабаром і йому самому, його учням і сподвижникам довелося витримати це випробування. Загалом, модерні та авангардистські течії виникли як своєрідна реакція на історичні потрясіння, як те, що давало можливість по-своєму «відірватися» від реальності: імажизм – в англо-американській літературі, експресіонізм – у німецькій та скандинавській поезії, сюрреалізм – у Франції та Іспанії.

Для сюрреалізму характерне прагнення порвати з усією попередньою культурною традицією, літературою минулого (зокрема ХVIII–ХІХ століть). Апеляція до власних асоціацій, ставка на ірраціональність, сприйняття світу як хаосу, створення у творах власної реальності – те, із чого починалося мистецтво ХХ ст., те, що спричинили історичні катаклізми та філософські школи Ніцше, Фрейда, Юнга тощо.

Попри те, що сюрреалізм як напрям сформувався у Франції (А. Бретон, Л. Арагон), ім’я найвідомішого сюрреаліста належить Іспанії. Поза сумнівом це – Сальвадор Далі, у творчості якого художній світ сюрреалізму знайшов своє найяскравіше втілення.

Інтерес до сюрреалізму С. Далі розділяв і Ф. Гарсія Лорка; у творчості поета також очевидні елементи сходження з цим напрямом, до якого його спадщину часто зараховують у всій повноті. Проте питання щодо правомірності цього залишається дискусійним. Сам Лорка говорив:

«Світоч поезії – протиріччя» [11, с. 213], – і саме це твердження можна назвати стрижневим у його естетиці. На думку поета, поетичний факт народжується від зіткнення протиріч, від сплетіння контрастних ліній. Химерним чином в його творах переплітається те, що він називає романтизмом, і сюрреалістичні ноти. У творчості Лорки сюрреалістичні елементи з'являються у складному поєднанні із фольклорними, взаємодіючи й переплітаючись між собою, при цьому видозмінюючись. Лорка був самостійним стосовно сюрреалістичного руху. Якщо для останнього характерна повна відсутність логічних зв'язків, то Лорка підкреслює сувору поетичну логіку власних творів. Запропоновані ж сюрреалістами способи інтуїтивного пізнання і відсторонення від реального світу здаються йому лише кількома із небагатьох і далеко не головними. Для поета сюрреалістичний сон – лише спроба захиститися від трагедії світу, втеча, але не звільнення. Він розкриває трагічну сутність цього світу; не згладжує протиріччя, а загострює їх.

Іспанський модернізм має риси, притаманні модерністським течіям інших європейських літератур. Відзначається багатоаспектність сприйняття світу, де поєднуються свідомий і несвідомий рівні сприйняття, що часто виражається в метафорично багатовимірному образі. У подібній метафорі провідним ставав принцип асоціативної багат шаровості. Колірні, звукові, тактильні асоціації наповнювали світ літературного твору. Найчастіше колір ставав формо- і сенсоутворювальним прийомом в художньому творі. Принцип колірних відповідностей відразу ж виводив до проблем взаємодії живопису і літератури. В цілому, принцип художньої синестезії вельми характерний насамперед для поезії ХХ століття (Аполлінер, Елюар, Лорка та інші).

Організація літературного тексту, коли література використовує мови суміжних видів мистецтв, називається принципом інтермедіальності. Інтермедіальність – це смислова взаємодія різних видів мистецтв в

єдиному художньому цілому, а також взаємодія наукового і художнього дискурсів у мистецтві ХХ століття.

В іспанській літературі спостерігається тяжіння літератури до використання засобів суміжних видів мистецтв – це пояснюється тим, що саме в цей період головним предметом літературно-художнього зображення стає саме мислення. І оскільки образне мислення синтетичне за своєю природою, то літературна мова і відображає ці різні форми образного ставлення до світу.

Іспанську модерністську літературу, так само як і європейську, відрізняє полемічна спрямованість по відношенню до традиційних сюжетів і розповідних форм – ломка та трансформація традиції, неприйняття традиції. Існує і протилежна тенденція – навмисна стилізація під традиційну форму як відгородження від сучасності.

Для іспанської літератури цього періоду характерне тотальне розчарування в аспектах дійсності. Вона відобразила потрясіння бурхливими подіями світової історії, спроби осягнути їх зміст, вловити характер змін у взаєминах між особистістю та суспільством, людиною та історією.

В основі художньої концепції модерністських творів іспанської літератури, так само як і європейської – «світ розкиданий, завихрений, вкинутий на історичному повороті в стан хаосу» [15, с. 58]. Використовується зміна типів розповіді. У літературознавстві виділяють 3 типи або ситуації розповіді (*Erzählsituation*) даного періоду. Германіст Карл Штанцель характеризує їх таким чином:

1. Аукторіальне оповідання (від лат. *Auctor* – творець): оповідач над зображуваною дійсністю. Характерною особливістю такої розповіді є присутність оповідача, який знаходиться поза зображуваного світу, він заздалегідь знає, що буде відбуватися і чому образи діють так і не інакше (тобто всезнаючий оповідач). Він може втручатися в оповідання і

коментувати його. Для аукторіального оповідача важливим є те, що він виступає в ролі посередника і знаходиться на кордоні між фіктивним світом роману і дійсністю автора і читача.

2. Розповідь від першої особи (*Ich-Erzählsituation*): оповідач в зображуваній дійсності. Оповідач є складовою частиною світу характерів роману, він сам брав участь в описуваних подіях, спостерігав за ними або дізнався про них від безпосередніх учасників.

3. Персональне оповідання (*personale Erzählsituation*) (від лат. *Persona* – маска, роль): оповідач за зображуваною дійсністю, коли оповідач не втручається в оповідання, читач не усвідомлює його присутності, тим самим у читача створюється ілюзія присутності в тому місці, де розігрується дія, або він дивиться на зображуваний світ очима одного з персонажів роману, як би надягаючи на себе маску цього персонажа [7, с. 109].

У модерній літературі автор також нерідко ототожнює себе зі своїм героєм. О. Москаленко, посилаючись на Ф.Г. Лорку, одним із принципів модерністської літератури називає «заглиблення у внутрішнє життя» [11, с. 213]. О. Ніколенко, характеризуючи літературу модернізму, говорить про переважання психологізму над фабульністю, про звуження подієвого ряду. Зовнішній світ дається часом лише окремими штрихами або символічними деталями. У такому романі часто порушується однолінійність, ланцюговість сюжетно-композиційної побудови, життєподібність зображення – художник тут охочіше звертається до умовних образів і сюжетних конструкцій [13, с. 32].

Федеріко Гарсія Лорка як представник

іспанської національної поетичної традиції

Творчість Ф.Г. Лорки в українській та зарубіжній рецепції

Рецепція творчості Ф.Г. Лорки у критиці багатогранна. У роботах іспанських літературознавців, присвячених творчості Гарсія Лорки,

---

подається переважно аналіз фольклорних коренів його творчості та представлена поширена оцінка експериментаторства поета як основа його індивідуально-авторського стилю. Стилістичні особливості поетичної мови Лорки розглядаються як відображення мінливих естетичних пріоритетів і стилістичних переваг художника слова від імпресіонізму в ранній творчості до сюрреалізму та захоплення підсвідомим, культу ірраціонального в пізніх віршах. Цю точку зору розвиває у своїх роботах про Гарсія Лорку іспанський філолог і мистецтвознавець Г. Діас-Плаха [14].

Разом з тим зарубіжні, зокрема іспанські, дослідники приділяють увагу важливій ролі творчості Гарсія Лорки у відродженні національних поетичних форм (таких, наприклад, як романсеро), в збагаченні іспанської поезії народними пісненими формами, а також традиційними прийомами і формами арабської ліричної поезії.

На думку американського літературознавця іспанського походження Лопеса-Морільяса, «перш за все, не потрібно забувати, що Гарсія Лорка – не ідеологічний поет, він тримався далеко від політичних віянь свого часу, і це також можна сказати про кожен з його творів (навіть про «Маріанну Пінеду»), не можна сказати, що він недвозначно приймав чийсь сторону, яка не була б стороною справжнього поета: стороною поезії» [14].

У 1937-39 рр. у пресі з'явилися вельми різноманітні в жанровому відношенні тексти іспанських і іспаноамериканських письменників про Лорку: «Федеріко Гарсія Лорка» П. Неруди, два тексти Р. Альберті: «До Федеріко» (стаття-передмова до першого посмертного іспанського видання «Циганського романсеро») і «Пам'яті Гарсія Лорки» (промова в Союзі антифашистської інтелігенції в ознаменування другої річниці з дня смерті Федеріко Гарсія Лорки), а також критичне есе Дамасо Алонсо «Великий національний поет Іспанії» [15, с. 64].

Автори, які добре знали Лорку, докладно характеризують особистісні якості поета, кажуть про прекрасний, ніжний образ Лорки, повний світла, добра і тепла.

В Іспанії та Латинській Америці, Франції та США, де Гарсія Лорка став дуже популярним у другій половині ХХ ст., з'явилися роботи, присвячені його творчості. Серед них виділяються монографії К. Рамоса-Хиля «Ключі до лірики Гарсія Лорки» (Мадрид, 1967), Г. Діаса-Плахи і Мігеля Гарсія Посади, які отримали однакову назву: «Федеріко Гарсія Лорка» (одна з книг вперше опублікована в Буенос-Айресі в 1954 р, а друга – в Мадриді в 1979 р), а також роботи М. Лафранк, Н.К. Міллера та ін. [16, с. 29].

Визнання іспанського поета в колишньому Союзі стається пізніше, після розпочатої 18 липня 1936 року Громадянської війни в Іспанії і вбивства Лорки за нез'ясованих обставин іспанськими фалангістами 19 серпня 1936 року. У радянських газетах починається активна кампанія по включенню відомого доти лише частково письменника-авангардиста в коло закордонних «революційних інтернаціоналістів». Багато його творів, пішовши в народні маси, перетворилися на справді фольклорні твори, втративши ім'я їх творця.

Серед відносно невеликої кількості радянських досліджень, присвячених Ф.Г. Лорці, слід виділити роботи Н.Р. Маліновської і А. Гелескула. У них крім біографії поета детально досліджуються тематика його творів і своєрідність авторської манери. Зокрема Н.Р. Маліновська характеризує драму «Маріанна Пінеда» іспанського автора так: «Це єдина п'єса Лорки на історичну тему – про народну гранадську героїню, страчену в 1831 році за участь у змові. Але в основу п'єси лягли не історичні матеріали (ретельно вивчені Лоркою), а народна легенда, розказана в романсі, що став прологом і епілогом драми. Заздалегідь відома фабула

і передбачення, розсіяні по п'єсі, переносять увагу глядача з інтриг на внутрішню драму Маріанни» [Цит. за: 7, с. 4].

Особливий інтерес представляють концептуальні побудови в статтях іспаністів про Лорку, написаних у кінці 1930-х рр. Це статті популяризаторського характеру, які прагнуть ознайомити максимально широку аудиторію з віхами життя і творчості поета. Так, наприклад, у статті А. Февральського «Драматургія Гарсія Лорки» і рецензії на трагедію «Криваве весілля» (1935) Л. Охитовіча робиться спроба зіставлення Лорки не тільки з іспанськими, але і з російськими класиками [10, с. 33]. Стаття відомого театрознавця А. Февральського містить мінімальну кількість ідеологічних конструктів, але при цьому знайомить читача з темами, сюжетами, образами драм Лорки, манерою побудови діалогу в його п'єсах, сценічними знахідками і новаторством Лорки-драматурга. Автор статті не тільки вказує на глибинний зв'язок творів Лорки з класиками іспанської драматургії (образи, форма, сюжет), а й намагається знайти відповідності з російською класикою, як наприклад, автор зазначає, що п'єса «Донья Росіта» схожа з п'єсами А. Чехова [10, с. 39].

У нечисленних лінгвістичних дослідженнях стилю поета мова звичайно йде про особливості художніх образів, метафор або про символіку творів Лорки. Найбільш аргументованим і широко відомими є роботи Х. Чабаса, М.Г. Посади, Л. Шпіцера і Х. Лаїна-Ентральго [10, с. 3].

Філологічним підходом до аналізу поезики Гарсія Лорки відрізняється вступна стаття Н.Р. Маліновської до видання «Вибраного» Г. Лорки іспанською мовою 1987 р., в якій авторка показала обмеженість чисто лінгвістичного підходу до мистецтва слова, оцінки естетичних цінностей і запропонувала вийти за рамки традиційного мовностилістичних аналізу.

У наступні десятиліття саме «циганська» тема в творчості Лорки стане центром інтересів для радянських перекладачів та інтерпретаторів його творів (вірші зі збірки «Циганське романсеро» будуть перекладатися найінтенсивніше). В даному випадку активізуються глибинніші пласти російської літератури та культури: творчість Лорки опиниться в сприйнятті його російських інтерпретаторів спорідненою російській літературній традиції з її неминущим інтересом до «циганської» теми, «циганщини». Журналіст Сесар Муньос Арконада надрукував кілька статей про Лорку в «Літературній газеті» (мабуть, будучи постійним автором цього видання). У статті «Поет в Нью-Йорку» Арконада описує обставини виходу в світ однойменного збірника Лорки, в 1960 р. опублікованого другом поета Хосе Бергаміном в Мехіко. Автор визнає вплив сюрреалізму на поетичну манеру Лорки, однак вважає його короткочасним, пройденим етапом, після якого «Знову над віршами поета сяє південна блакить його Андалузії». У цей період триває засвоєння творчості Лорки в різних областях мистецтва. Його п'єси ставляться не тільки в театрі «Ромен» та інших столичних театрах, але і в провінції. У пресі з'являються повідомлення про зарубіжні постановки: про оперу Шандора Соколан «Криваве весілля» за мотивами п'єси Лорки на сцені Будапештського театру; про екранізацію п'єси «Йерма» бразильським режисером Алберту Кавалканті і т.д.

Єдина видана до того часу збірка творів Лорки – «Вибране» – вийшла у Союзі в 1964 р. У цьому виданні були представлені вірші зі збірок «Книга віршів» (1951), «Пісні» (1957), «Вірші про канте хондо» (1951), «Циганський романсеро» (1958); цикл «Плач за Ігнасіо Санчес Мехіас» (1955); п'єси «Мар'яна Пінеда» (1957), «Чарівна башмачниця» (1950), «Криваве весілля» (1953), «Йерма» (1954). Більшість перекладів в книзі було виконано В. Парнахом

і Ф. Кельїним під редакцією Б. Загорського (вірші) і Н. Любимова (проза); вступна стаття написана Ф. Кельїним.

Протягом довгого часу твори Лорки не з'являлися в друці. Лише в 1977 р. вийшла збірка його п'єс «Театр», яка була досить повною, щоб представити драматургічний талант автора, і містила багато нових перекладів, виконаних спеціально для цього видання. Основна відмінність цього видання від попереднього полягає в тому, що це видання було забезпечено докладними примітками М. Медведєва і З. Плавскіна [15, с. 56]. Укладачі видання в преамбулі до приміток перерахували всі драматичні твори Лорки і вказали принципи відбору п'єс: в книгу не була включена рання, «значною мірою ще учнівська» п'єса для театру маріонеток «Los títeres de cachiporra. Tragicomedia de don Cristóbal y de seña Rosita» («Маріонетки дубини. Трагікомедія про дона Крїстобалі і сеньйору Росіті»), короткі діалоги, «для сцени явно не призначалися», що не дійшли повністю або не завершені автором п'єси.

До збірки увійшли такі п'єси: «Мар'яна Пінеда», «Чудова башмачниця» (1930 р. – поставлена в скороченому варіанті, в 1933 р. – поставлена повністю), «Любов дона Перлімпіна», «Балаганчик дона Крїстобаля», «Коли пройде п'ять років...» (написана в 1931 р, не ставилася), «Криваве весілля», «Йерма» (1934), «Донья Росіта» (1935), «Дім Бернарди Альби» (закінчена в червні 1936 р.; опублікована і поставлена в 1945 р.), а також статті Лорки «Про театр» («Charla sobre teatro»; 1935), в якій автор «підсумував свої спостереження над сучасним йому театральним життям Іспанії та сформулював принцип театру «соціальної дії», створити який Лорка прагнув в 30-ті роки» [15, с. 77].

У 1980-і рр. виходить кілька видань лірики Лорки, підготовлених Ф. Кельїним збірник «Обрана лірика» був виданий у 1980 р. Вийшовши в серії «Скарби ліричної поезії», збірник «Лірика» був

перевиданий у ювілейному 1986 році. У 1989 р. з'явилося нове видання з тією ж назвою, що свідчить про появу великої кількості нових перекладів і перекладачів, а головне – орієнтацію на широку читацьку аудиторію (про це говорять і тиражі: 50 000 екз. – для видання 1985 і перевидання 1966, 30 000 екз. – для збірника 1989) [17]. З розпадом Союзу послаблюється й інтерес до творчості поета.

Говорячи про українську рецепцію творчості Ф. Лорки, то варто зазначити, що вона не числена. Українською поезії Ф. Лорки перекладали Микола Лукаш, Микола Іванов, Ігор Качуровський, Леонід Первомайський, Юрій Тарнавський, Василь Стус, Дмитро Павличко, Юрій Покальчук, Михайло Москаленко, Федір Воротнюк, Олександр Боргардт, Григорій Латник, Олена Курченко. У 1990 р. вийшла друком збірка «Від Боккаччо до Аполлінера» М. Лукаша з передмовою І. Драча, у якій окрім інших були переклади з Ф.Г. Лорки. 2018 р. «Полтавська криниця» видала переклад Сергія Осоки «Федеріко Гарсія Лорка. Із книги "Циганський романсеро". Із книги "Поема про Канте Хондо"».

За часів незалежної України, популярні зарубіжні письменники, яких так любили в Союзі, не сприймаються, їх творчість навіть відкидається як елемент радянської ідеології. До таких відносимо поета-орача Роберта Бернса, Федеріко Гарсія Лорку та багатьох інших несправедливо забутих.

Пісенність та синестезія в поезії Ф. Г. Лорки

Пісенність вірша Ф.Г. Лорки пов'язуємо з національним характером його творчості. Цілком узгоджуючи наше розуміння пісенності з усталеним словниковим³, пісенний характер вірша Ф.Г. Лорки розглядаємо: 1) як його здатність укладатися в літературну чи народну пісню, один із жанрів словесно-музичної творчості з настановою на вокальне виконання; 2) як те, що має народно-пісенну генезу; 3) як *stricto*

---

³ Глумачний словник української мови подає таке розуміння слова *пісенний*: «Властивість за значенням пісенний; мелодійність» [Словник української мови 1970, 541]. «Пісенний, -а, -е. Прикм. до пісня. 1.// Схожий на пісню (у 1 знач.). * Образно. // Схильний до співання пісень» [55, с. 789].

мелодійність, тобто здатність бути приємною для слуху, милозвучність. Пісенність кожного з народів у своїй основі міцно зберегла національну специфіку і не дивно, що народний поет звертається до народної пісні.

Іспанія, подібно до Англії, є однією із найстаріших музичних країн Європи, де зароджувалося багатоголосся, поліфонічна техніка, професійна музична творчість. Свій «золотий час» у художньому житті, ознаменований розвитком музичного мистецтва, вона переживала в кінці XV – першій половині XVII століття. Однак до початку XVIII ст. іспанська музика занепала, втратила самобутність, стала «музичною колонією» Італії. Іноземні впливи (у тому числі французькі) сковували прояв самобутніх рис національної музичної творчості. Пояснення подібного явища – в загальній кризі культури Іспанії, економічний і політичний розвиток якої відставав від сусідніх країн. Але і тоді, в обстановці збідніння іспанської культури та професійно-музичного лихоліття, народне музичне мистецтво продовжувало активне життя, граючи велику роль у духовному житті народу.

Іспанський музичний фольклор відрізняється гострим відчуттям ритму. Значення народної танцювальної музики надзвичайно велике: «Тут музика і танець нерозлучні» [1], – писав про цю властивість іспанського фольклору П. Ахундов. Танці вирізняються емоційною повнокровністю, яскравою своєрідністю, рельєфністю образів, незвичайною винахідливістю мелодійного малюнка. Особливою характерністю відзначаються народні мотиви, інструментальний акомпанемент.

Примітна особливість, властива іспанському музичному фольклору, полягає в різноманітності обласних, територіальних проявів культури, в розбіжностях стилів народних пісень і танців. Кожна з областей характеризується етнічним складом і відповідно звичаями, мораллю, говіркою, особливостями економічного і культурно-історичного розвитку. Усе це вносить особливі відтінки в музичний побут.

Таким чином, народна творчість знаходить різноманіття проявів в умовах територіальних районів, таких, наприклад, як Басконія, з її суворо-мужньою мелодикою, складною ритмікою, войовничими танцями; або Кастилія, яка славиться старовинними плавними мотивами і складними ритмами; народна музична творчість Каталонії, наприклад, має ознаки мавританських впливів і т.д. Національні традиції іспанської музичної творчості також знайшли своє вираження у створенні популярних, існуючих навіть до нашого часу, народних музично-театральних жанрів – сарсуели і тонаділі, де діалог у вільній манері перемежовується піснями й танцями [1].

Одним із найконцентрованіших проявів синтетичної сутності іспанського мистецтва стає стиль канте фламенко. Нерозривний зв'язок народного танцю, співу, гітарної імпровізації становить собою найцікавіше явище фольклору найпівденнішої провінції Іспанії – Андалузії [1].

Неймовірно популярний за межами Іспанії стиль відлився у довершені форми лише в середині XIX ст. Зараз, коли він відомий не лише усій Іспанії, а й усьому світу, коли проблемі фламенко немало сторінок присвятили дослідники народної творчості, письменники й поети, коли багатьма виконавцями – «байлаорами», «кантаорами» й «токаорами» (танцівниками, співаками й гітаристами фламенко) – залишено спогади, які містять аналіз особливостей цього жанру, складно повірити, що в першій чверті XX ст. це мистецтво знаходилося на грані вимирання, поступово спускаючись до рівня низькопробної кафешантної «іспанщини».

На початку XX ст. першими забили на сполох представники творчої інтелігенції Іспанії – один із найкращих її поетів і один із найкращих її композиторів – Ф. Гарсія Лорка і М. де Фалья. З їхньої ініціативи було організовано перший фестиваль андалузського народного співу – канте хондо, який відбувся в Гранаді 13-14 липня 1922 року, а 19 лютого того ж року Ф. Гарсія Лорка виступив у Гранаді з лекцією про канте хондо.

Приблизно у той же час він створив поетичну книгу з такою ж назвою. Що ж до М. де Фальї, то, використавши у своїх музичних творах мелодії фламенко і канте хондо, він подарував народному мистецтву Андалузії всесвітню славу.

Різні дослідники відзначали сліди різних впливів у мистецтві канте хондо, в основному східних: арабських, єврейських, індійських. Однак це саме впливи, а не запозичення. Мистецтво канте хондо, вбираючи в себе риси мистецтва народів, які в різні часи жили на Іберійському півострові й асимілювалися місцевим населенням, не втрачало своєї самобутньої основи. Не нашарування різнорідних елементів східного фольклору, а їх цілісний сплав з народним мистецтвом Андалузії бачимо у співі й танці фламенко, яке не можна віднести до східного мистецтва. Його корені йдуть до античності – ще за 200-150 років до н.е. на Піренейському півострові утвердилися римляни. До часів Цицерона і Юлія Цезаря південна частина Іспанії романізувалася, а її музична культура підкорилася естетичним напрямам і смакам, що домінували в пізній античності. Спочатку в Александрії, а згодом і в Римі яскравий розвиток отримав новий театральний жанр – пантоміма. Місце трагічного актора зайняв танцівник. Якщо хор не зникнув зі сцени, то центр тяжіння зміщується в інструментальний супровід. Нова аудиторія шукає нових ритмів, підкресленіших, і коли на римському ґрунті танцівник відбивав метр за допомогою «scabelli» (дерев'яні накладки на підошві), то уже епіграми Марціалла говорять про танцівників із іспанського Кадіса із дзвінками кастаньєтами.

Канте фламенко відійшло від закономірностей, характерних для еволюції багатьох явищ традиційної культури. Нерозчленована синтетична єдність (спів, танець, інструментальний супровід) з плином часу часто «розпадається» на функціонально незалежні види мистецтва з професійним підходом до кожного з них. У формуванні ж стилю канте

фламенко можна спостерігати свого роду зворотний хід подій: три окремо існуючі компоненти (спів, звук гітари, танець), які пройшли індивідуальний історичний шлях, об'єднавшись, створили нове синтетичне («синкретичне») явище. Канте фламенко пропонує поєднання кількох видів синтетичної єдності.

Вперше оркестровка мелодій фламенко для сцени була здійснена М. де Фалья в його балеті «Любов-чарівниця» («El Amor Brujo») – творі, пронизаному духом фламенко [1].

Але мистецтво фламенко цікаве не театралізованими постановками і грандіозними шоу. Це мистецтво живе, народне, таке, що своїм корінням іде в далеке минуле. Іще глибшим же є канте хондо. У самій мові відобразилося те давнє відчуття, яке будить в душі іспанця пісня – перше, що він чує новонародженим, і останнє, що звучить над його прахом (іще в ХІХ ст. на середземноморському узбережжі звучала поховальна хота і в Аліканті останню шану померлому віддавали піснею й танцем). «Море співає» чи «вітер співає» – уже стерті для нас метафори. Іспанською ж співає в прямому розумінні усе: цвіркун, жаба і навіть змія («canta la culebra» – буденний вислів). Співом позначені голоси живого. Життя і пісня поріднилися не лише в народному побуті, але й у свідомості, і, без надмірних перебільшень, спів для іспанців – ще один спосіб говорити, не менш звичний, але переконливіший.

За свідченнями Страбона, розп'яті римськими легіонерами турдетани-повстанці (Турдетанією називався захід нинішньої Андалузії: Уельва, Севілья, Ронда, Херес), вмираючи, співали. Можна лише здогадуватися, кому вони співали, про що і навіть якою мовою, але луна відчутна досі, і тіні розп'ять пронизують андалузський фольклор: саме тут звучать циганські пісні-плачі – канте хондо і народилася молитва за всіх замучених – андалузька саета. Головна риса іспанського співу – повне панування мелодії над словом. Усе підкорено мелодії і ритму; мелізми не

прикрашають, а будують мелодію, стають ніби новою частиною мови. Музика переставляє наголоси, змінює метри і навіть перетворює вірш у ритмічну прозу. Багатство й виразність іспанських мелодій загальновідомі, тим дивовижнішим виступає смак і вимогливість до самого слова: тут не зустрінеш жодної суто мелодійної, позбавленої сенсу пісні.

У даному контексті варто згадати явище синестезії. «Синестезія (від грец. *synaesthesia* – співвідчуття), явище сприйняття, коли при подразненні певного органу чуття, поряд зі специфічними для нього відчуттями виникають і такі, які відповідають іншому органу чуття (напр. «кольоровий слух» – звукове переживання при сприйнятті кольору і т. п.)» [21]. Музика поєднується зі словом, але текст і мелодія існують у властивий для них спосіб: слово має значення, а музика це значення робить інтенсивнішим, підсилює його емоційний характер. У поетичному тексті слово повинно гармонійно пов'язуватись зі звуком і діяти на органи чуття як музика. У такому випадку буде поєднана гармонія з мистецькою вартістю твору, з його естетичною цінністю.

«Проблема перекладу різновидів мистецтв пов'язана з можливостями вираження різними художніми мовами подібних цінностей, які, в свою чергу, віддзеркалюють щось із культурної реальності, зі світу людини. Крім цього, можливості перекладу мистецтв пов'язані з характером наших відчуттів, особливо з їх синестизійністю», – роздумує польський компаративіст Генрик Курчаб [20, с. 13], а М. Голашевська детально вникає в механізм перекладу художнього письма на мову музики; перекладу, уможливленому синестизійним характером наших світовідчуттів: «Завдяки синестизійному характеру наших світовідчуттів, мистецтво, що користується одним типом відчуттєвих якостей, може евакувати повний образ світу (...). Отже, кожен різновид мистецтва підіймав подібні теми і виражав їх своєю власною мовою (...). Ціною пересікання власних границь, ціною впровадження таких елементів,

---

засобів, які не входять в обсяг його властивих можливостей (впроваджує мелодійність, настрій, динаміку, запозичуючи від музики певні засоби для того, щоб музика їх розвинула й спробувала виразити своєю власною мовою невиражальний зміст літератури)» [21, с. 145].

Дітище Андалузії, канте хондо не схоже на циганські пісні інших країн, але мало схоже й на інші андалузські пісні. Найбільш старовинними, «до циганськими» формами вважаються канья і солеа. Солеа (або «солеарес» у множині) – це «soledad» в андалузській вимові і в старовинному, фольклорному значенні туги й сирітства: «Soledad tengo de tí, tierra mía do nasí». Назву «канья» виводять з арабського «ганніс» (пісня), але можливо етимологія й простіша. Зараз канья зникає, але ще у XIX ст. її співали і навіть танцювали «al compass y ruido que se debe» – відбиваючи ритм, подібно до кастаньєт, двома обрубками тростини (cañas) [1].

Циганська сигірійя (siguiriya gitana) стала заледве не втіленням канте хондо. «Глибокий» чи, інакше, «великий спів» (cante grande) зобов'язаний своєю назвою не лише складності. Він дійсно важкий для виконання – довгі й насичені музичні фрази виконуються на єдиному подиху, ритм мінливий і примхливий, а звукоряд з інтервалом в чверть тону і неясний для слуху, який не привчений до нього з дитинства. За межами Андалузії канте хондо цінує мало-хто і наслідувати його не намагаються. Але є іще споріднений із «великим» і достатньо нелегкий «середній спів» – такі драматичні форми, як петенера й андалузське фанданго (малагенья, ронденья, гранадіна), і, нарешті, – «малий спів» (cante chico) з його танцювальними мелодіями невичерпної вигадки [1].

До «великого співу» примикає іще дві форми – саета і серрана. Саета – по суті, та ж канья чи сигірія, поетично обмежена релігійним сюжетом і близька своєю поетикою плачу до тюремних пісень про смертників, вигнанців і материнські сльози. Серрану часто відлучали від «великого співу», мотивуючи це тим, що канте хондо потребує аудиторії,

---

хай найбільш обраної. Серрана ж звучить у вільному повітрі Сьєрра-Морени; це пісня погоничів, і заводять її самотньо, для себе. Тим не менше на гранадському конкурсі канте хондо 1922 року в присутності таких авторитетів, як М. де Фалья, Ф. Гарсія Лорка й А. Сеговія, першу премію отримала виконана 70-річним пастухом серрана. Народні музичні традиції стають своєрідним мостом між мистецтвом перших жителів Піренейського півострова нашої ери та сьогоднішнім днем, зберігаючи свої канони значно стійкіше, ніж швидкоплинні літературні стилі та напрями.

Ф. Гарсія Лорка майже у всіх своїх поезіях описує власні звукові алюзії, використовуючи порівняння з тим чи тим музичним інструментом, при чому у переважній більшості випадків він віддає першість гітарі. Гітара у творчості Ф. Гарсія Лорки зазвичай поєднується із сумом, тугою, навіть скорботою. Візьмемо вірш «На околиці Кордови» із циклу «Трое міст»:

В домі вікна заслонили,
щоб зорі померкли,
бо надворі ніч упала,
а в тім домі – дівча мертво.

В чорні коси уплелися
троянди черлені,
по небіжці на решітці
плачуть соловейки.

Ідуть люди та й зітхають,
а гітара і не бренькне [4, с. 72].

(Переклад М. Лукаша)

Вірогідно поета не вражали життєрадісні, запальні мелодії, які теж можна видобути із цього універсального інструменту. Так, поезія «Смерть петенери» відтінена похмурими, сповненими безвиході нюансами:

Помирає в білім домі

всьогосвітня баламутка.
А сто коней стали дибки,
на них вершники убиті.

В мерехтінні зір лампадних,
зір блимучих, каламутних,
мріють мідні її стегна
крізь муар струмистий, мурий.
А сто коней стали дибки,
на них вершники убиті.

Тіні гострі, наточені
відкидає обрій хмурий,
з туги рвуться на гітарі
тугі струни.

А сто коней стали дибки,
на них вершники убиті [4, с. 56].

(Переклад М. Лукаша)

Іспанський поет малює моторошну, але поетично виразну картину прощання людини із життям, хоча сама-то «петенера», яку він порівняв зі старою циганкою – «всьогосвітньою баламуткою», – це не що інше, як народний андалузький мотив.

У вірші «Крик» Ф. Гарсія Лорка розвиває тему, знову-таки вживши порівняння з гітарою:

Од гори
і до гори
еліптичний лине крик.
З оливного гаю
чорна райдуга-дуга
у блакитній ночі.

Ай!

По басолі ходить смик,
розтривожив болем крик
довгі струни вітру.

Ай!

(А в печерах уже люди засвітили світло).

Ай! [4, с. 22]

(Переклад М. Лукаша)

Читаючи короткий вірш «Шість струн», уява вибудовує
нерозривний поетичий ланцюжок: Життя – Гітара – Смерть:

Озивається гітара – мрії

сльози ронять.

Душ загублених ридання

і стогони

добуваються їй з круглого

горла.

Мов тая павучиха,

зірчасту тче мережу,

аби ловить зітхання,

що плавлють в її чорній

цямрованій криниці [4, с. 17].

(Переклад М. Лукаша)

Пісенність віршів Ф. Гарсія Лорки, прив'язана до особливостей народного мовлення, народного символізму та образного ряду, водночас поєднується з унікальною авторською компонентою. Один із принципів метафоричного перевтілення світу у Ф. Гарсія Лорки – постійне змішання живої й мертвої природи. Явища природи, людина і навіть абстрактні поняття – усе живе, бореться, страждає і вмирає. Так, у «Пісні семи дівчат» («Cancion de las siete doncella») веселка уподібнюється семи дівчатам, у

вірші «Верлен» («Verlaine») пісня, не заспівана поетом, тихо засинає на його губах. Ніби зміщуючи образність, Лорка, який з дитинства проявив незвичайні здібності до музики й малювання, наділяє звуком і кольором, життєвою силою навіть дещо абстрактне. Так у вірші «Вечір» («Tarde») він пише:

El silencio mordido
por las ranas, semeja una gasa pintada
con lunaritos verdes.

Тишину розшарпали
крякавки шалені –
то мальована намітка в
крапочки зелені [4, с. 36].

(Переклад М. Лукаша)

Звук і колір набувають у віршах Лорки величезної емоційної значимості. Це, зокрема, чітко проявляється у «Поемі про канте хондо» («Поема глибокого співу» «Poema del cante jondo», вірші 1921-1924 рр., опубліковані у 1931 р.), одному із визнаних шедеврів його поезії.

Лорка з дитинства був добре знайомий із творчістю народних майстрів канте хондо – «токарів» (гітаристів) і «кантаорів» (співаків). У 1922 р., організовуючи з М. де Фальєю та іншими любителями народної творчості фестиваль канте хондо і конкурс кантаорів, очевидно, почав і роботу над згаданим циклом віршів. Задумуючи «Поему канте хондо», Ф. Гарсія Лорка менш за все збирався наслідувати народних співців; перед ним стояло набагато складніше завдання: передати внутрішній дух народної пісні, її сокровенний сенс.

У вже згадуваній нами лекції про канте хондо, яку Ф. Гарсія Лорка прочитав перед учасниками фестивалю, він так визначав неповторні риси цієї поезії: незліченні градації Страждання і Печалі... Де б вони не народжувалися, – у серці сьєри, чи в апельсинових садах Севільї, чи на

гармонійному узбережжі Середземномор'я, ці строфи мають спільний зміст: Любов і Смерть.... Відзначаючи далі «глибину й інтимність» переживання, характерні для канте хондо, Ф. Гарсія Лорка говорив, що печаль, один із основних «персонажів» цих творів, виступає в образі «жінки-смуглянки, яка полює за птахами із сітками з вітру». Андалузька народна пісня не знає напівтонів: «Андалузець або пускає крик до небес, або цілує червонувату пилюку своїх доріг» [3, с. 45].

Дія канте хондо завжди розвивається серед безпросвітньої ночі. І тільки пільма й зірки виявляються свідками трагедії, яка відбувається довкола. «Усі вірші канте хондо, – стверджував Ф. Гарсія Лорка, – сповнені чудовим пантеїзмом»; у них на рівних діють такі персонажі, як повітря, земля, море, вітер, ридання. І робив висновок: «Слід брати у народу тільки ці найглибші сутності, та ще одну-дві колоритні риси, в жодному разі не намагаючись імітувати його неповторні модуляції, – адже цим ми лише замулимо глибини пісні» [3, с. 45]. Створена поетом «Поема канте хондо» тим і залишилася неперевершеною, що Ф. Гарсія Лорка відтворив у ній саму суть поетичного мислення народу.

Ф. Гарсія Лорка майже не використовує навіть звичайну форму канте хондо – чотиривірш сигірії й петенери, тривірш солеа. Він пише вільним, мінливим відповідно до ліричного настрою розміром. Але із приголомшливою силою розкривається внутрішній дух, зміст і характер андалузької пісні. Перший вірш «Приспівка до трьох річок» («Baladía de los tres ríos») ніби окреслює географію цієї пісні: обидві Андалусії – приморська і рівнинна, розділені горами й омиті ріками Гвадалквівіром, Дауро і Хенілем. Є у цьому вірші виразний образ, значення якого не відразу зрозумієш. «Гвадалквівір крутить вуса, гожий красень-чорнобров». І далі: «...А дві річки, що в Гранаді, – одна сльози, друга кров» [5, с. 56]. Перший образ може видатися надто «книжним». Але між тим він – результат найточнішого спостереження: річ у тім, що Гвадалквівір тече в

руслі із червоної глини, і з гір, дійсно, здається потоком крові на людському обличчі. У Дауро ж дно кам'янисте, звідси «одна сльози, друга кров».

Це «нехитре уміння бачити й чути» виявляється в «Поємі...» на кожному кроці в кожному вірші цього циклу – безліч точних прикмет рідних міст і селищ – дзвіниці, вежі з флюгерами, ліхтарні стовпи, увиті зеленню балкони, печери; кинджали, віяла і, звісно, гітара – жива душа андалуської пісні.

Крок за кроком проходить поет шляхами сигірії й солеа, петенери й саети, і вірші про народну пісню виявляються революційним відкриттям і водночас – віршами про самого творця пісні – народ: про людей, які страждають, люблять, помирають, навіть у смертну годину зберігаючи достоїнність. Недарма центральне місце у цій книзі займає поезія «Село» («Pueblo»), в якому з максимальною лаконічністю відтворений символічно узагальнений образ батьківщини:

На лисогір'ї
фігура.
Тиха вода,
столітні оливи-понури.
В закутках, завулках
закутані люди,
а на вишках
крутяться флюгери.
Крутяться, крутяться, крутяться
флюгери.
Ох ви, села заблукпні
в нетрях Андалузії-туги! [4, с. 19]
(Переклад М. Лукаша)

Варто також зазначити, що Ф.Г. Лорка міг вмістити в слова звук гітари і танець, зробити зримим шум очерету, тому так багато його віршів названі як жанрові форми музичних творів, засобами мови в них втілена стилістика музичних форм. Це цикл «Seis caprichos», кілька віршів, названих «Preludio», близько десяти «Suite», одна з яких – «Noche» – отримала підзаголовок «Suite para piano y voz emocionada», два «Nocturno» і безліч пісень. «Романс про місяць...» критика відразу назвала балетом, і він з великим успіхом був поставлений на сцені.

Словесне мистецтво поета коливається між зримим, чутним і відчутним. Потік витягнутих з природи звуків, фарб і образів посилюється могутньою фантазією поета.

Так, в короткому вірші «El canto quiere ser luz» («Пісня хоче стати світлом») відчуття і уявлення про предмет немов перетікають з одного стану в інший. Магічне перетворення відбувається в темряві, таким чином, звук пісні стає променем світла:

El canto quiere ser luz.
En lo oscuro el canto tiene,
hilos de fósforo y luna.
La luz no sabe qué quiere.
En sus límites de ópalo,
se encuentra ella misma,
y vuelve [19, с. 66].

Голос або звук у віршах Ф.Г. Лорки часто не просто зримі – вони набувають візуальної характеристики, подібно кольорам. Це відбувається в багатьох віршах циклу «Poema del cante jondo». Так, у вірші «Лола» (Las muchachas) звук сприймається як колір: «Tienes verdes los ojos y violeta la voz» [19, с. 58].

У даному контексті варто також згадати про інший вид мистецтва – малювання, яке було другою пристрастю Ф.Г. Лорки з дитинства. Пізніше

у своїй поезії він постарасться відобразити мальовничі жанри і технічні прийоми, властиві цьому виду мистецтва.

Навіть у віршах, позбавлених конкретного змісту, події, дії, образи зримі, чітко промальовані контури, жести і вирази облич, є колір і світло. Все це ріднить поезію Гарсія Лорки з живописом. Багато його віршів співвіднесені з певною мальовничою технікою, вказівка на неї іноді міститься вже в назві вірша чи в підзаголовку до нього, що відбивається у виборі епітетів, що підкреслюють образотворчий характер образу. Більше десяти подібних словесних картин в різні роки створені поетом у віршах з незмінним назвою «Paisaje»; всі вони виконані в естетиці імпресіонізму, подібні за настроєм, м'якістю кольору, деякою розмитістю зображення (не випадково майже у всіх пейзажах Лорки обов'язково присутній туман або серпанок). Автор зазвичай зображує природу у вечірній або нічний час, восени або навесні, тони пейзажів в холоднуватих тонах, для таких пейзажів характерне використання прикметника gris і передача іншими лексичними засобами відчуття холоду, невизначеності обрисів предметів.

Мальовнича техніка, обрана поетом для «Циганського романсеро», інша: інше колірне рішення, сміливі мазки фарб, контрастні поєднання, іноді малюнок набуває рис примітивізму. Так, в «Martirio de Santa Olalla» мальовничі образи позбавлені півтонів, їх обриси промальовані слабо, вони можуть здатися примітивними, подібними до грубо намальованих на стіні сільської церкви зображень мук грішників у пеклі.

Естетика бароко надихнула Ф.Г. Лорку на створення «Viñetas flamencas», а в «Gráfico de la petenera» силуети, пози, жести і великі плани набувають особливого лаконізму і приреченості в кричущій чорноті і жорсткості ліній.

У вірші «Крик» (El grito) з циклу «Канте Хондо» звук-крик завдяки одній лише лексемі виявляється графічно зображеним, як еліпс, а потім цей малюнок доповнюється кольором і крик перетворюється на чорну

веселку на синьому нічному небі, а потім цей крик грає на довгих струнах вітру як на віолі. У цьому вірші крик переданий двічі вигуком ау, крім того він зображений за допомогою трьох метафор з різним ступенем поширеності: від найпростішої (односкладні) до представленої тривіршем розгорнутої метафори, в якій звук виявляється не тільки зримим, але і відчутним: *La elipse (de un grito) ... larco iris negro .. / ... un arco de viola / el grito ha hecho vibrar / largas cuerdas del viento* [19, с. 78].

У цьому вірші проявилася ще одна характерна риса образотворчої манери Лорки: різка зміна планів зображення у віршах з загального – на великий, з деталі – на панорамний; ця характеристика поетичного світу поета, мабуть, пов'язана з прагненням синтезувати у слові можливості та переваги нового виду мистецтва – кіно.

У світі Ф.Г. Лорки повною мірою використовується естетика кіномови, що розкрила силу не просто руху, а руху, що то наближає об'єкт, то віддаляє його, силу тяжіння мінливої картинки. У його віршах поза, вираз очей і жести говорять, персонажі не вимовляють слів – сенс їх вчинків, їх бажання або почуття виражаються в описі, майже сценарному, якоїсь дії.

Так, вірш «Самогубство» («Suicidio» з підзаголовком «Може бути, через незнання Геометрії» на мовному рівні відображає вторгнення кіномови в світ поета: образотворчий ряд побудований як зміна планів на моніторі і являє собою готовий сценарій фільму. З дев'яти двовіршів п'ять починаються дієслівними формами, три – дієсловами чуттєвого сприйняття. Вони передають і зорові, і тактильні відчуття. Видимість дії являє собою зовнішній шар змісту вірша, а внутрішній полягає в розгорнутій метафорі – смерть юнака представлена як смерть відображення, а смерть світла і дня – як торжество темряви.

Отже, перлиною іспанського фольклору, віднайденою і наново відкритою для своїх співвітчизників Ф.Г. Лоркою є народний андалузький

спів канте хондо. Головна риса іспанського співу – повне панування мелодії над словом: усе підкорено мелодії і ритму; мелізми не прикрашають, а будують мелодію, стають ніби новою частиною мови. Музика формує смак і вимогливість до самого слова: тут не зустрінеш жодної суто мелодійної, позбавленої сенсу пісні.

Висновки. Отже, лірика – один із трьох, поряд з епосом та драмою, родів художньої літератури та мистецтва, в якому у формі естетизованих переживань осмислюється сутність людського буття. У переносному значенні лірика може означати ліричний настрій або стиль (емоційно-забарвлений, хвилюючий, чутливий, схильний до вираження роздумів, почуттів, переживань). Ліричні жанри – це типи літературних творів, які притаманні ліриці. Цей рід літератури охоплює безліч віршованих жанрів, наприклад: балада, гімн, сонет, ода, дума, елегія, романс, газель, пісня, вірш, баркарола тощо. Усі жанри ліричної поезії розрізняються з великою часткою умовності, хоча в минулому критика рекомендувала поетам строго наслідувати їхні внутрішньовидові, жанрові ознаки.

Ліричні жанри в іспанській літературі розпочинають своє існування в Середньовічній літературі. Перші поетичні зразки іспанською мовою датуються XI ст. Найдавнішими пам'ятниками іспанської ліричної поезії вважаються «Харджа». Арабські і єврейські поети в Андалусії використовували жанр «мувашшах» («оперізуючий») – невелика поема, яка виконувалася під музичний акомпанемент. Найбільший пам'ятник іспанського героїчного епосу і перший, що дійшов до нас – літературний твір іспанською мовою – поема «Пісня про мого Сіда». Для «вченого мистецтва» характерний особливий тип вірша, досить монотонний, що отримав назву «куадерна віа» (*cuaderna via*). Розквіт романсу, що прийшов на зміну епічній поемі, відноситься до XV ст. Короткі епіко-ліричні або ліричні твори спочатку призначалися для співу з музичним супроводом. У XV ст. з'являються збірки поезії під назвою «кансьонерос» («піснярі»),

---

спочатку рукописні, потім друковані. Класичним традиціям іспанської поезії благоволив і Мігель Ернандес (1911-1939), який серед інших віршованих форм широко використовував народну форму романсу.

Іспанську модерністську літературу, так само як і європейську, відрізняє полемічна спрямованість по відношенню до традиційних сюжетів і розповідних форм – ломка та трансформація традиції, неприйняття традиції. Існує і протилежна тенденція – навмисна стилізація під традиційну форму як відгородження від сучасності.

Для іспанської літератури цього періоду характерне тотальне розчарування в аспектах дійсності. Вона відобразила потрясіння бурхливими подіями світової історії, спроби досягнути їх зміст, вловити характер змін у взаєминах між особистістю та суспільством, людиною та історією.

Рецепція творчості Ф.Г. Лорки багатогранна – це і переклади, критичні зауваження, покладення його віршів на музику і навіть некрологи на його смерть. Кількісна рецепція також неоднорідна, від великою кількості критики і перекладів за часів Радянського Союзу і практично забуття в наш час. Твори Ф.Г. Лорки – це синтез декількох художніх і естетичних традицій і видів мистецтв. Зібрані й покладені на музику численні народні іспанські пісні стали невід’ємною частиною мовної картини світу поета, що знайшла органічний розвиток у власних піснях. Саме тому Г. Лорка так і назвав дві перших збірки своїх віршів 1921 і 1924 рр. Захоплення поета цим музичним жанром втілювалося і в циклі «Іспанський романсеро», і в циклі «Поет у Нью-Йорку».

У піснях іспанських народів, африканців і латиноамериканців Ф.Г. Лорка шукав глибинні, міфологічні риси народної свідомості, порізного переломлені в різних культурних традиціях, що завжди відображали уявлення про світ і людину. Музична форма пісні для Ф. Г. Лорки була пов’язана з найдавнішими ритуальними формами мовної

свідомості, предмети та їх характеристики, зодягнені в пісні в словесні образи, набували символічного значення, а мелодія і ритм – основні складові пісень Ф.Г. Лорки – надавали слову те, чого була позбавлена поезія книжкова – особливу магію звучання слів.

Дітище Андалузії, канте хондо, не схоже на циганські пісні інших країн, але мало схоже й на інші андалузські пісні. Найбільш старовинними, «доциганськими» формами вважаються канья і солеа.

Пісенність Ф. Гарсія Лорки, пов'язана з особливостями народного мовлення та пісенної мелодики, народного символізму та образного ряду, водночас поєднується з унікальною авторською компонентою. Він майже не використовує навіть звичайну форму канте хондо – чотиривірш сигірії й петенери, тривірш солеа. Він пише вільним, мінливим відповідно до ліричного настрою розміром, але із приголомшливою силою розкривається внутрішній дух, зміст і характер андалузської пісні.

Як бачимо, синтез чотирьох видів мистецтв: образотворчого, музичного, танцювального і в ті роки ще зовсім молодого – кінематографічного привів до створення неповторного художнього світу поета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ахундов П. Испанская музыка. *Музыкальная энциклопедия*. 1973. Т. 2. Москва : Сов. энцикл., 1974. С. 574–583.
2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. 4-те вид., стереотип. Київ : Либідь, 2008. 488 с.
3. Гарсія Лорка Ф. Лірика / пер. з ісп., прим. М. Лукаша. Київ : Дніпро, 1969. 320 с.
4. Гарсія Лорка Ф. Вибране. Москва : ОГІЗ, 1944. 318 с.
5. Гарсія Лорка Ф. Вибрані поезії / пер. з ісп. Г. Латника. Львів : Кальварія, 2008. 216 с.

-
-
6. Кузьменко В. І. Історія зарубіжної літератури ХХ ст. : навч. посіб. Київ : Академія, 2012. 432 с.
  7. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / ред. А. Волков. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 568 с.
  8. Лисюк Н. Поняття архетипу в народній культурі. *Дух і Літера*. 2001. № 7/8. С. 262–275.
  9. Літературознавчий словник-довідник / ред.-упоряд.: Р. Т. Гром'як та ін. Київ : Академія, 1997. 522 с.
  10. Москаленко О. Відображення процесу індивідуалізації в ліриці Ф. Г. Лорки. *Іноземна філологія*. 2007. Вип. 119 (2). С. 213–217.
  11. Москаленко О. О. Міфологема дитинства в ліриці Ф. Гарсія Лорки : дис. .... канд. філол. наук: 10.01.04 / Таврійський нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. Сімферополь, 2014. 244 с.
  12. Ніколенко О. М. Модернізм в українській та зарубіжній поезії кінця ХІХ – початку ХХ століття. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 1998. № 3. С. 32–35.
  13. Пискунова С. И. Поколение 98-го года (в испанской литературе). *Megabook. Мегаэнциклопедия Кирилла и Мефодия*. URL: <http://megabook.ru/article/> (дата обращения: 06.12.2022).
  14. Плавскін З. І. Іспанська література ХІХ–ХХ в. Москва : Вища шк., 1982. 247 с.
  15. Пронкевич О. В. Кастеляноцентристський міф в іспанській літературі доби „срібного віку”. *Наукові праці. Серія Філологія. Літературознавство* / ЧДУ імені Петра Могили. 2004. Вип. 16, т. 29. С. 29–39.
  16. Родионов В. К. Гитара литературная 22. Гарсиа Лорка. *Проза. ру*. URL: <http://www.proza.ru/2013/06/20/768> (дата обращения: 06.12.2022).
  17. Словник літературознавчих термінів / авт.-упоряд.: М. Лесин, А. С. Пулинець. Київ : Рад. школа, 1971. 488 с.

-
-
18. Тлумачний словник української мови / за заг. ред. А. Г. Бойко. Київ : Знання, 1970. 678 с.
  19. Garcia F. Lorca Poesia. La Habana, 1977. 520 p.
  20. Gołaszewska M. Zagadnienie przekładalności sztuk. Studia Estetyczne. 1975. T. 12. S. 145–146.
  21. Kurczab H. Pogranicza sztuk i konteksty literatury pięknej. Rzeszów, 2001. 13 s.

Оксана ТОРБА,
викладач кафедри філології та
соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права
Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Військова мова розвивалася протягом століть. Перекладач має встигати за темпом змін. Зміст термінології сучасної військової та оборонної техніки не є постійним. Вона постійно змінюється. У зв'язку з перегрупуванням військової сили, появою нових видів озброєння і військової техніки, нових способів ведення війни розвиваються різні терміни.

Утворення військових термінів здійснюється відповідно до правил англійського словотворення: морфологічного, з афіксацією, словотворення, конверсії, абревіації, лексико-семантичних зсувних змін, запозичень з інших мов. Військовий переклад вимагає детального знання військової науки, ієрархічних структур в армії. Часом перекладач має справу з аудиторією, що складається з людей різного військового, освітнього та культурного походження. Тому він має це враховувати і бути зрозумілим і мультикультурним. Крім того, військовий перекладач

повинен мати величезне почуття відповідальності. Іноді помилковий переклад одного слова може призвести до нерозуміння, навіть до фатального непорозуміння. Неправильний переклад військово-технічних посібників може призвести до використання зброї не за призначенням. Тому військовий перекладач повинен бути уважним і досвідченим, і часто йому доводиться спеціалізуватися на технічних і навіть юридичних питаннях.

Для військового перекладача обов'язковим є досконале знання військової термінології. Усі військові тексти рясніють специфічними військово-технічними термінами, аббревіатурами та ідіомами. Багато з цих термінів і визначень можуть бути різноманітними, тобто вони можуть мати величезну різноманітність тлумачень залежно від контексту.

Крім великої термінології, для військового перекладу характерна ще одна особливість: його точність і лаконізм при відсутності образного й емоційного вираження. Для цього потрібен досвід і навички, а також глибоке знання рідної мови. Перекладач повинен знати організаційну структуру армій відповідних іноземних держав, їх стратегію і тактику, озброєння і техніку оборони. Військова сфера вимагає знання світових військових структур. Тому кваліфікований переклад у цій сфері є досить важливим. Окрім сучасної літератури, корисно також мати класичні книги про війну, перекладені своєю мовою, оскільки ці шедеври подають історію розвитку сучасного військового мистецтва і навіть можуть бути внеском у сучасну тактику.

Під час перекладу текстів військової та військової тематики перекладачі повинні розвинути не лише високу лінгвістичну, а й комплексну тематичну компетентність, щоб мати змогу справлятися з проблемами перекладу. Компетентність перекладу текстів військової тематики може стати конкурентною перевагою для студентів-перекладачів, які спеціалізуються на різних галузях мов спеціального призначення.

Військові тексти традиційно розглядаються як особливий тип текстів, створених і перекладених професіоналами. Нині, з огляду на сучасну геополітичну ситуацію, у суспільстві зростає стурбованість питаннями національної та транснаціональної безпеки. Публічність військових подій, військової освіти та навчання та військових місій засобами масової інформації вплинула на зростання обсягу військового дискурсу.

У свою чергу, така ситуація призвела до поширення військових термінів та елементів професійного військового жаргону в публіцистиці та ЗМІ, а також у повсякденному спілкуванні. Таким чином, зростає попит на перекладачів, які спеціалізуються на перекладі військових текстів, які обізнані з актуальними проблемами та тенденціями світової безпеки. Основна проблема, з якою доводиться стикатися перекладачам, — переклад текстів з мови з усталеною термінологічною практикою (англійської) на мову зрозвитку термінологічних ресурсів (української), є відсутність еквівалентної термінології в мові перекладу.

Військові тексти – це форма мови для текстів спеціального призначення, які складаються з певною комунікативною метою, яка розташовується в певному соціокультурному контексті, часто тісно пов'язаному з певною професійною спільнотою дискурсу.

Розглянемо синтаксичні особливості військових текстів і встановимо типові елементи військово-популярних текстів за їх синтаксичною організацією. Однією з мовних особливостей англійських військових документів є широке використання пасивного стану. (Наприклад: Вимоги до конкретного запиту. Допомога може надаватись лише у разі.... Запит на допомогу надсилає відповідальна посадова особа відповідної організації чи діяльності, якій має надаватися допомога).

Такі речення перекладаються українською мовою одним із таких способів:

---

1. Безособові речення: The battalion was assigned the mission to launch an attack at 010315 January. – Батальйону було поставлено завдання перейти в наступ на 1 січня о 3.15.

2. Неозначено – особові речення: Field fortifications are built of stone, wood, and all other available natural materials. – Польові фортифікації будують з каменю, дерева та інших підручних матеріалів. Підмет таких пасивних конструкцій зазвичай перекладається: 1. прямим або непрямым додатком у знахідному чи давальному відмінку: In large-scale operations corps and army engineers run their areas and handle the heavier tasks. – Під час великомасштабних заходів корпусним та армійським інженерним військам залишаються більш складні завдання.

3. Іменник з прийменником: Infrared devices have been much written about. – Про інфрачервоні прилади вже багато писали. The rate of reaction is influenced by many factors. – На швидкість реакції впливає багато факторів.

4. Активний стан замість пасивного: Strong points are considered by the Americans to be the bulk of modern defense. – Американці вважають, що опорні пункти є основою сучасної оборони.

5. Шляхом адекватної заміни, тобто шляхом заміни англійських пасивних конструкцій українськими дієслівними конструкціями, які передають те саме значення: This vehicle is created with a fording ability of 2.2 meters. – Цей танк здатний долати броди завглибшки до 2,2 метра.

Інфінітивні конструкції особливо широко представлені у військових текстах, оскільки інфінітив позначає дію без уточнення способу, часу, особи, числа та виражає необхідність дії, заклик до дії та категоричний наказ, повідомляє про динаміку процесу. Інфінітивні конструкції зазвичай перекладаються українською мовою такими способами:

---

1. Іменник із прийменником: The division prepares fire plans to support the scheme of defense. – Дивізія готує сектор обстрілу для забезпечення всієї оборони.

2. Інфінітив: The purpose of this device is to provide better training of personnel.– Призначення цього приладу – підвищити якість навчання особового складу.

3. Безособові або неозначено-особові речення: Oxygen is known to be colorless. – Загальновідомо, що кисень безбарвний.

4. Атрибутивне підрядне речення: Mobility and dispersion are the factors to influence modern nuclear combat. – Мобільність і розосередженість є тими факторами, які впливають на ведення сучасного бою із застосуванням ядерної зброї.

В українській граматиці немає герундія. Його можна перекласти українською мовою іменниками, інфінітивами, підрядними реченнями. Наприклад:

1. Іменник: A new system for designating and naming military rockets and missiles has recently been announced. – Нещодавно було оголошено про нову систему для позначення й найменування військових ракет.

2. Інфінітив: The attack in units will continue moving widely separated until near the enemy. – Підрозділам першого ешелону продовжувати просуватися до зближення із супротивником.

3. Дієприкметник і дієприкметникова конструкція: An aircraft can not land without reducing its speed. – Не знижуючи швидкості, літак не може здійснити посадку.

4. Підрядне речення: They insist on the equipment being carried by some other means of transportation. – Вони наполягають на тому, щоб матеріальна частина перевозилася іншими транспортними засобами.

Також в англійських військових текстах ми можемо зустріти конструкції з дієприкметниками. Зазвичай вони перекладаються на

українську мову дієприслівниковими конструкціями, конструкціями з дієприслівником і підрядними реченнями. Наприклад: 1. Дієприкметникові конструкції: Missiles used to hamper the operation of radar in stallations are termed “antiradar missiles”. – Ракети, використовувані для створення перешкод установкам радіолокацій, називаються «ракети проти радіолокацій». 2. Підрядне речення: The thrust being greater than the drag, the aircraft speed will increase. – Коли тяга стає більш лобового опору, швидкість літака збільшується.

Військова мова, мова армії та війни, є однією з найдавніших форм мови спеціального призначення, яка стрімко розвивалася разом із розвитком військових і оборонних технологій, реструктуризацією збройних сил і розробкою нової зброї. У процесі розвитку використання військової термінології стало характерною рисою як військових, так і військових текстів. Загалом, національні різновиди військової мови прийняли багато інтернаціоналізмів, тобто лексичних одиниць латинського, французького чи німецького походження, адаптованих фонологічно, морфологічно та семантично до мов-реципієнтів, які використовуються для позначення того самого поняття. В даний час англійська мова стала основною мовою міжнародного спілкування в цій галузі, тому багато термінів, що використовуються в національних військових мовах, прямо чи опосередковано запозичені з англійської або через неї.

Найновіший військовий словник англійською мовою, доступний онлайн, – це словник військових і пов’язаних термінів Міністерства оборони. Він був опублікований у листопаді 2021 року як збірник термінології, що використовується Міністерством оборони Сполучених Штатів.

Що стосується України, то існує Словник військових термінів та скорочень (аббревіатур), виданий у жовтні 2020 року. Словник підготовлено

науковими та науково-педагогічними працівниками Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України та Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Його створено з метою поступового впровадження військової термінології держав-членів НАТО в діяльність Збройних Сил України. Словник розроблено для використання на стратегічному рівні, тобто Міністерством оборони України, Збройними Силами України та Державною спеціальною службою транспорту України.

Словник військових термінів і скорочень складається з двох частин. Перша частина містить основні терміни та визначення в галузі національних бойових мистецтв, які схожі з термінами Доктрини збройних сил США, а також терміни, які не застосовуються в ній. Друга частина Словника складається з термінів і глосарію Доктрини збройних сил США, перекладених українською мовою.

У 2011 році в Академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного видано англо-український словник військових термінів та спорідненої лексики миротворчої спрямованості (англ. English-Ukrainian dictionary of military terms and related vocabulary of peace keeping orientation) М. Торської та П. Черника. Словник містить понад 9 тисяч військових термінів і термінологічних зворотів, необхідних миротворцям під час миротворчих операцій.

Деякі науковці відзначили, що сам термін «переклад» став неоднозначним: іноді його розуміють як дослівний переклад, інколи це включає локалізацію (програмного забезпечення, веб-сайтів, відеоігор), створення версій (аудіовізуальних документів), трансредагування (інформації від прес-агентств, газет, телевізійних репортажів), багатомовне та технічне написання, адаптацію (реклами), перегляд, короткий переклад тощо. Важко передбачити всі зміни, які ще відбудуться в найближчі 20-30 років.

Поняття/термін військового перекладу належить до головних одиниць концептуальної конструкції теорії військового перекладу, які потребують належного роз'яснення та визначення. Зафіксовано два визначення військового перекладу: 1. Різновид спеціального перекладу з яскраво вираженою військово-комунікаційною функцією. Відмінною рисою військового перекладу є велика термінологічна насиченість і надзвичайно точний, зрозумілий виклад матеріалу із відносною відсутністю образно-емоційних виразних засобів. 2. Вид спеціального перекладу оперативного призначення, об'єктом якого є військові матеріали. Обидва визначення недостатньо пояснюють природу і специфіку військового перекладу, і, на жаль, призводять до «порочного кола» – визначати термін одним і тим же визначенням: «військовий переклад – вид спеціального перекладу...».

Стисле визначення демонструє лише переважні риси військового перекладу і водночас дає змогу відмежувати військовий переклад від інших видів перекладу та перекладознавчих понять. Він також відповідає вимогам раціональної та оперативної стислості – важливої передумови для визначення термінології. Військовий переклад – особливий вид опосередкованої міжкультурної комунікації, що здійснюється для мовного забезпечення збройних сил.

Розширене визначення пояснює додаткові неодмінні особливості військового перекладу. Представлено термін/поняття військового перекладу як складної системи, що має цілісні структурні елементи. Також розкривається роль і функції військового перекладача. Військовий переклад – особливий вид опосередкованої, міжкультурної, двосторонньої та двомовної комунікації, що має своїм об'єктом військово-загальні, військово-політичні, військово-технічні та військово-спеціальні тексти та здійснюється в звичайних та екстремальних умовах військової служби.

Терміни є одним із основних способів мовного вираження спеціальних знань, які постають для полегшення процесу спілкування під час професійної та наукової діяльності. Вони «закріплюють наявні знання, пояснюють наукові поняття, категорії та принципи їх систематизації, закономірності певної галузі знань і діяльності».

В останні десятиліття до вирішення проблем мовної взаємосумісності України з країнами Північноатлантичного альянсу долучилися вітчизняні військові експерти та лінгвісти. Зокрема, Балабін В. досліджував сучасний американський сленг як проблему перекладу, Василенко Д. В. досліджував військову лексику англійської мови ХХ – початку ХХІ ст., Зацний Ю. А. аналізував англо-українські відповідники у сфері міжнародної боротьби з тероризмом, а Янчук С. Я. проаналізував особливості перекладу військової документації миротворчих місій ООН і НАТО.

Незважаючи на свою незаперечну практичну цінність, ці праці не можуть повною мірою заповнити прогалини в теоретичному обґрунтуванні перекладу військової термінології, особливо враховуючи посилення політичної та військової напруги в нашому геополітичному регіоні, зокрема, фактичний воєнний стан, у якому опинилася Україна, що зумовлює використання раніше невідомих зразків зброї, цілеспрямоване наповнення українського сегменту мережі Інтернету з дезінформацією, і, відповідно, одночасним функціонуванням кількох термінів на позначення одного поняття, неточностями в номінації тощо.

Українські дослідники (зокрема Василенко Д. В.) стверджують, що складні військові терміни переважно відображають зміни, які відбуваються у військовій науці і техніці, характерні для окремих історичних періодів, і пропонують таку класифікацію: (1) Перша світова війна – розвиток і вдосконалення артилерії та авіації (авіаносець, повітряна служба); (2) Друга світова війна – подальший розвиток авіації, початок ракетної

техніки (місцеве бомбардування, безпілотна бомба); (3) В'єтнамська війна – впровадження вертольотів, використання напалмового вогню (вертолітний батальйон, вертолітна доставка); (4) Корейська війна – створення нових зразків літаків, ядерні боєголовки (авіаційний удар, авіа бомбардувальник); (5) війна з терором – поява високоточної зброї на основі новітніх комп'ютерних і цифрових технологій (керована бомба, бронебійна бомба); (6) Холодна війна (протистояння між США, західними демократіями та СРСР) – розробка атомної, бактеріологічної, хімічної зброї, вдосконалення ракет і ракетноносіїв (атомний вік, міжконтинентальна балістична ракета, балістична ракета середньої дальності).

Вбачаємо за необхідне доповнити цю класифікацію пунктом 7 – Війна в Україні, який включає розробку та реалізацію гіперзвукової зброї (гіперзвукова ракета «Кінжал»), безпілотних літальних апаратів (БПЛА «Байрактар ТВ2», БПЛА) та кіберзброї (АРТ28). Загалом до складу спеціальної військової лексики входять номенклатурні одиниці (номени та оніми), які утворюють сукупність спеціальних назв, що співвідносяться з певними поняттями та актуалізують предметні зв'язки, наприклад: BM-21 «Grad» – BM-21 «Град»; BM-21K «Verba» – BM-21K «Верба»; BM-21UM «Berest» – BM-21 UM «Берест»; supply trucks «Ural» – вантажівки підтримки «Урал», MANPADS «Igla» – ПЗРК «Ігла»; «Krasukha-4» electronic warfare (EW) system – система радіоелектронної боротьби (РЕБ) «Красуха-4»; важка вогнеметна система залпового вогню TOS-1A «Солнцепек» – The TOS-1A heavy flamethrower system Solntsepek.

Поява скорочень військових формувань відноситься до Першої світової війни. У цей період назви військових формувань, наприклад, здебільшого скорочувалися «anti-aircraft artillery» – «Зенітна артилерія». Нові слова, які утворюються в результаті скорочення, будуються на основі наявного лексико-граматичного матеріалу та відповідно до законів словотворення англійської мови. Спостерігаємо лише структурну

трансформацію лексичних одиниць. Загалом розрізняють такі типи аббревіатур: 1) ініціальні аббревіатури: алфавіти (MLRS – Multiple Launch Rocket System); акроніми (JATO – Jet-assisted off); буквено-звукові скорочення (JDAM – Joint Direct Attack Munition); 2) складові скорочення. Окремі морфемі усикаються в процесі утворення складових скорочень.

У ракурсі розвитку військової термінології згадаємо таке явище, як евфемія — свідомо заміна ознаки певного поняття описовою назвою чи іншою ознакою, яка використовується для запобігання комунікативним конфліктам. Український дослідник Тхір Б. В. зазначає, що «евфемізмам властива висока чутливість до історичних змін у матеріальному і духовному житті суспільства. Евфемізовані одиниці є дуже нестійкими утвореннями, вони швидко стають банальними; це пов'язано не тільки з властивістю емоційної лексики швидко ставати банальним, але й з тим фактом, що як тільки слово стає вживаним, воно знову тісно асоціюється з терміном і втрачає свої евфемістичні властивості». Основна функція евфемізму у військовій термінології — маскувальна.

Евфемізми вживаються для:

- 1) приховування агресивних воєнних дій, відволікання від воєнних дій;
- 2) пом'якшення військових помилок;
- 3) маскуванню ударної сили зброї;
- 4) маскуванню наслідків війни, кількості втрат.

Військовій ненормованій лексиці притаманні й евфемізми. Військові сленг-евфемізми можуть виконувати кілька функцій: 1) замінювати назви предметів і явищ, які можуть викликати страх у людини, 2) створити епатажну експресивність.

Аналіз україномовного інформаційного каналу, зазначеного на початку статті, та його англійської версії показує, що до послідовного перекладу вдаються переважно перекладачі, де при виборі між

транскодуванням і запозиченням перекладу перевага надається запозиченому перекладу, оскільки транскодування часто створює одиниці, які не мають сенсу в мові перекладу, свого роду псевдослово.

Запозичений переклад використовується лише тоді, коли утворений таким чином перекладний еквівалент не порушує норм вживання та сполучення слів у мові перекладу. Одразу зазначу, що при перекладі військової термінології запозичений переклад не завжди є звичайною механічною операцією з передачі оригінальної форми мовою перекладу. Дуже часто доводиться вдаватися до різного роду перетворень. Насамперед це стосується зміни відмінкових форм, кількості слів у словосполученні, афіксів, порядку слів, морфологічного чи синтаксичного статусу слова.

Слід мати на увазі, що перекладений термін повинен відповідати мові перекладу. Тут погоджуюсь з риторикою українських дослідників Левіна Є. Д. і Карлюк С. В., які наголошують на тому, що переклади військового та військово-технічного характеру вимагають значно більшої строгості й однозначності в засобах передачі термінів і змісту, а тому «переклад військових текстів повинен, з одного боку, завжди орієнтуватися на джерело, з одного боку, на першоджерело» і його термінологію. Будь-яке довільне тлумачення чи зміна тексту тут неприпустимі: ціна помилки занадто висока». Згадаймо в цьому контексті відомий приклад радянської системи протидії, яка перекладалася англійською як Galosh («Галоша») – нині більш відома як ПРО-1 «Галош». Специфіка перекладу військових моделей цього типу має відображати здатність термінологічно, конкретно визначати об'єкти, явища, якості, взаємозв'язки та процеси військової справи.

Тому цілком адекватно, щоб, наприклад, ПФМ-1 «Лепесток», яка є фактичним аналогом американської міни BLU-43/B «Dragontooth», перекладалася англійською як PFM-1 або Green Parrot, а також Міна

Butterfly Mine або російський основний бойовий танк Т-90 «Володимір» в англomовних джерелах також представлений тільки під індексом Т-90, і цим приклади не обмежуються. Проте чітке семантичне окреслення меж військових термінів, що впливає з тяжіння мови до компактності та надійності в передачі інформації, провокує використання транскодування при перекладі, наприклад: 1) часткова або повна транслітерація, наприклад: переносний зенітно-ракетний комплекс класу «земля-повітря» FIM-92 «Стінгер» – переносні ПЗРК FIM-92 Stinger; реактивні снаряди Торнадо-С – Tornado S rakets; 2) транслітерація та дослівний переклад; 3) транскрипція (буквене або фонематичне перетворення вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту цільової мови). Цей спосіб рідко зустрічається в практиці військового перекладу. При транскодуванні літер мови можна передати всю форму або більшу її частину; 4) транскрипція та переклад, наприклад: протитанковий ракетний комплекс FGM-148 «Джавелін» – протитанковий ракетний комплекс FGM-148 Javelin, 5) описовий переклад, тобто лексико-граматична трансформація, при якій лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, що більш-менш представляє повне пояснення або визначення цього значення мовою перекладу. Він має відповідати таким вимогам: (1) переклад має точно відображати основний зміст поняття; (2) опис не повинен бути надто детальним; (3) синтаксична структура фрази не повинна бути складною. Досить часто такий підхід використовується для перекладу військового терміну, який ще не отримав офіційної назви.

Як зазначалося вище, у військовій літературі багато різноманітних нестандартних лексичних одиниць, частина яких є абрeвіатурами та акронімами, які широко використовуються в назвах техніки та озброєння.

Як правило, скорочення, що зустрічаються в технічних текстах, мають словниковий відповідник у термінологічній системі мови перекладу. Проте в нашому дослідженні українськими засобами

розглядаються назви військової зброї та техніки, які, як правило, не мають перекладних відповідників в англійській системі термінів. У зв'язку з цим проаналізували різні способи передачі аббревіатур і акронімів. Розглянемо кожен з них окремо:

1. Переклад відповідною аббревіатурою: ППОС (процес планування та оцінки сил) – PARP (Planning and Review Process); MLRS (Multiple Launch Rocket System) – РСЗВ (реактивна система залпового вогню). У цьому прикладі еквівалент було підібрано з наявного лексичного фонду англійської мови. Іноді в таких випадках листування створюється в процесі перекладу.

2. Переклад відповідною повною формою слова чи словосполучення мовою перекладу: ПТРК – Anti-Tank Missile System; НАР – Aircraft Launched Rocket.

3. Перекодування скорочень або акронімів: проект модернізації БТР-70 – BTR-70 modernization project; окуляри нічного бачення ОНБ – nightvision ONB goggles; гвинтокрил Мі-8 МТВ – Mi-8 MTV Helicopter.

Як бачимо, такі аббревіатури зазвичай супроводжуються пояснювальними словами, які перекладаються на англійську мову для уточнення повідомлення. Такий спосіб передачі допомагає зберегти оригінальну назву військової техніки в тексті перекладу, а пояснювальні слова допомагають читачеві цільового тексту зрозуміти, про що йдеться. Перекодування залишається найпоширенішим способом передачі скорочень. Цей спосіб часто використовується для передачі назв військової техніки англійською мовою, оскільки, в більшості випадків, це власні військові назви, властиві лексичній системі української мови, тому для їх точного відтворення краще використовувати транскодування.

4. Транскодування повної оригінальної форми відповідної аббревіатури або акроніму: літак Ан-26 – An-26 (Antonov) aircraft. Цей спосіб нечасто використовується для передачі назв військової техніки та

озброєння, здебільшого лише у випадках, як це наведено у прикладі вище, тобто коли в українському тексті аббревіатура назви техніки є скороченою або аббревіатурою фірми-виробника.

Таким чином, аналізуючи способи передачі українською мовою назв військової техніки та озброєння, можна сказати, що такі лексичні елементи досить поширені у військовій літературі, тому слід бути уважними при їх передачі, щоб не спотворювати зміст вихідного повідомлення. У дослідженні найпродуктивнішим методом виявилось перекодування оригінальної аббревіатури або акроніма. Таким чином, слушно зазначити, що «перекладач повинен насамперед прагнути до досягнення еквівалентності в перекладі, а потім, виходячи з принципу адекватності, тобто семантичного відбору мови оригіналу, шукати ефективні способи та методи перекладу», оскільки «форма мовних характеристик бере безпосередню участь у передачі їх змісту».

Вплив англійської мови як мови-донора для військових термінів залишається дуже відчутним в українській мові. Часто це проявляється у поширенні запозичень з англійської мови, іноді ці запозичення не виправдані, оскільки національні відповідники вже існують. Запозичення не завжди є найкращою стратегією, навіть якщо національний термін для позначення конкретного поняття не існує, оскільки зрештою це може призвести до появи фальшивих друзів і полісемії терміну, якщо національний еквівалент буде винайдено на пізнішому етапі.

Існує ряд перекладених термінів, які мають прямі еквіваленти українською мовою, але передані за допомогою техніки змішаного транскодування. Наприклад термін, «ірегулярні бойові дії» (irregular warfare (IW)) має український відповідник «нерегулярні». Інший термін, «ірегулярна війна» (irregular war), також має свій відповідник «ненормативна» і «позанормативна» (війна). У деяких українських статтях ми можемо знайти й інші приклади споріднених словосполучень:

ірегулярні формування, ірегулярні (незаконно створені) збройні формування, дії ірегулярних підрозділів тощо). Термін «intervention» також має відповідник – втручання. Іншим прикладом є термін «integration» (інтеграція) та його еквівалент «об'єднання».

Транскрибовані та кальковані терміни часто з'являються як фальшиві друзі в цільовій мові, таким чином не виконується головна вимога, висунута до текстів військової тематики, а саме – точність змісту. Крім того, слід уникати запозичень шляхом транскрипції, якщо в цільовій мові є відповідна лексична одиниця, щоб виключити можливості подвійного читання термінологічних одиниць.

Нелюбін Л. Л. склав власну класифікацію бойових документів за видами та характером на такі групи: накази, розпорядження, службові листи, доповідні записки, зведення, таблиці переговорів, шифри, таблиці позивних та інші оперативно-тактичні документи, значення яких визначається їх новизною; офіційно друковані видання (статути, настанови, інструкції); географічні документи (карти, схеми тощо); особисті документи та знаки зв'язків; щоденники, зошити, особисті записи та фотографії; приватне листування; газети та інші друковані видання; оголошення цивільної влади.

Однією з важливих проблем досягнення адекватності перекладу є передача стилю оригіналу.

Стилістичний аспект перекладу — правильний вибір лексико-граматичних засобів відповідно до загальної функціонально-комунікативної спрямованості оригіналу з урахуванням існуючих літературних норм мови, якою виконується переклад. Під поняттям «стиль» розуміють різновид і видозміну літературної мови; манеру мовленнєвого вираження в різних сферах, умовах, формах (усній і писемній) спілкування; мистецтво слова.

Нелюбін Л. Л. має власні визначення понять: «стиль», «стиль мови» і «стиль мовлення». Стиль військових матеріалів неоднорідний. У військових текстах простежуються дві тенденції викладу матеріалу: або офіційно-канцелярською мовою з використанням складних, часто архаїчних зворотів і конструкцій, або простою, розмовною, навіть фамільярною мовою.

Остання тенденція спостерігається переважно у військових і військово-технічних матеріалах для рядового і сержантського складу. Ця тенденція зумовлена насамперед бажанням зробити офіційні статутні матеріали та складні технічні тексти більш доступними для більшості військовослужбовців. Через це багато військово-публіцистичних текстів мають пояснювальні ілюстрації, таблиці, схеми та діаграми, які допомагають донести до читача суть питання, що викладається. У всіх випадках перекладач повинен прагнути передати оригінальний матеріал, використовуючи український військовий стиль викладу відповідних матеріалів, нейтралізуючи в українській мові непотрібні образні та сленгові елементи, наявні в оригіналі, оскільки вони не властиві українським військовим матеріалам.

Більшість військових текстів поділяють на чотири функціональні стилі: розмовний (невимушений стиль, неформальне спілкування); офіційно-діловий (офіційний стиль спілкування); інформаційно-публіцистичний (стиль ЗМІ, преси чи ЗМІ); науково-технічний (стиль науково-технічної літератури).

Розрізняють такі техніко-стилістичні прийоми: 1. Логічна сегментація тексту. Цей техніко-стилістичний прийом використовується для вираження логічності та чіткості висловлювання. Це досягається чіткою сегментацією тексту на підрозділи, пункти, абзаци тощо. Особливо яскраво цей прийом проявляється в бойових документах, де послідовність

пунктів суворо регламентована, а номер параграфа в бойовому наказі визначає його зміст.

У військово-наукових і військово-технічних текстах прийом сегментації використовується без спеціального регламентування абзацами, але чітко простежується в усіх військових текстах у вигляді їх поділу на частини, розділи, глави, абзаци та абзаци. Логічній сегментації тексту також сприяє його графічне оформлення, тобто виділення різними шрифтами. У законодавчій літературі сегментація часто використовується у формі переліку окремих елементів з нового рядка, починаючи з тире.

2. Другий прийом, який забезпечує певне стилістичне забарвлення мовного твору, можна було б назвати комунікативною актуалізацією. Питання власне поділу пропозиції є дуже важливим, тому воно стало предметом живої дискусії серед представників Празького лінгвістичного гуртка.

Стилістична визначеність військового тексту органічно пов'язана з його змістовою та структурною організацією. Відповідне стилістичне маркування військовий текст має вже на рівні надфразової єдності (абзацу), що характеризується набором певних стилістичних ознак. Проте стилістична визначеність абзацу не завжди цілком пророкує стилістичну сутність усього військового тексту. Такі випадки найчастіше спостерігаються у військово-політичних текстах. Залежно від мовленнєвої ситуації військові тексти можуть бути створені як в письмовому, так і в усному варіантах, але більшість типів військових текстів існують у письмовій формі.

Лісовський В. М. зазначає, що основними стилістичними ознаками військово-технічних текстів є точний і зрозумілий виклад матеріалу, при майже повній відсутності тих експресивних елементів, які надають мовленню емоційної виразності. Основний акцент робиться на логічну, а не емоційну сторону викладу. У військових текстах також відсутні

прийоми загальної образності висловлювання, які абсолютно непотрібні при описі різних технічних пристроїв. Однак цього не можна сказати про саму військово-технічну термінологію. Інколи технічні терміни вже за своїм походженням мають образність, але через часте вживання образність зазвичай стирається, а сам термін сприймається без образних характеристик.

Військова лексика поділяється на три основні групи:

1) Військова термінологія, під якою розуміють поняття, що мають безпосереднє відношення до військової справи, збройних сил, способів збройної боротьби тощо;

2) Військово-технічна термінологія, яка включає науково-технічні терміни;

3) Емоційнозabarвлена військова лексика (сленг), представлена словами та словосполученнями, які часто вживаються переважно в розмовній мові американських військовослужбовців і фактично є стилістичними синонімами відповідних військових термінів.

Правильний переклад військових матеріалів значною мірою залежить від правильності перекладу термінів, оскільки більшу частину військової лексики становлять військові та військово-технічні терміни, які несуть максимальне семантичне навантаження.

Розглянемо деякі приклади перекладу військових текстів, а також проаналізуємо способи перекладу військової термінології, а саме: запозичений переклад, транскрипція, еквівалентний переклад, описовий переклад та експлікація.

1. The internal ballistics characteristics of barreled weapon depend on chemical composition of propelling charge, its burning velocity, powder grains size and shape and confinement. The length of barrel and chamber volume, are also influenced the features. – Внутрішні балістичні характеристики стволової зброї залежать від хімічного складу порохового заряду твердого

ракетного палива, швидкості його горіння, зернистості пороху, форми та щільності заряджання. Довжина ствола та об'єм камери також впливають на ці якості.

Аналізуючи наш переклад, ми бачимо, що термін «barreled weapon» був перекладений за допомогою еквівалентного перекладу. Адже слово «barreled» перекладається як: «бочкоподібний». У цьому випадку нам потрібно знайти правильний відповідник у військовому словнику.

Термін «propelling charge» перекладено описовим перекладом. Адже якщо перекладати методом калькування, наприклад, термін втратить значення в реченні.

Термін «confinement» перекладається поясненням. У цьому випадку лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, що передає її значення. У запозиченому перекладі термін «confinement» означає «ув'язнення» або «обмеження», це не вписується в контекст речення. «Length of barrel» було перекладено методом запозичення.

2. Close to the muzzle, the out flowing gases have a much higher velocity than the projectile; consequently, they overtake and pass the projectile. – Близько до вихідного отвору вогнепальної зброї, порохові гази мають значно більшу швидкість ніж снаряд; тому вони обганяють та оминають снаряд.

Термін «muzzle» перекладено описовим перекладом, щоб читачі могли зрозуміти, про що йдеться в тексті. Адже слово «muzzle» буквально означає «дуло». Фраза «out flowing gases» перекладається еквівалентним способом перекладу. Відповідник знайдено у військових словниках. Такий переклад більше відповідає контексту речення.

3. The reare three basic types of operation for semiautomatic and automatic small arms – gas operation, recoil operation, and blowback operation. – Існує три основні види операцій для напівавтоматичної та автоматичної

стрілецької зброї – принцип відведення порохових газів, принцип використання сили віддачі та принцип використання віддачі затвору.

Термін «small arms» перекладено еквівалентним способом перекладу. У цьому випадку потрібно звернутися до військового словника, щоб знайти еквівалент слова «small». Терміни «gas operation», «recoil operation» і «blowback operation» перекладаються описовим способом. Це було зроблено для того, щоб прояснити значення фрази.

1. Hammer or, in some cases, the bolt is self-held in a cocked position by a piece called the sear. – Курок або, в деяких випадках, сам затвор утримується у зведеному положенні за допомогою частини, яка називається шептало.

Термін «cocked position» перекладається методом запозичення. Такий вид перекладу надає правильного семантичного значення в реченні. Термін «sear» перекладено еквівалентним способом перекладу. Саме слово означає «автоматичний спуск» або «спусковий важіль», але за допомогою «військового сленгу» військові словники пропонують лише такий відповідник як «шептало».

2. Antitank guided mortar projectile is called a «firing bombmortars» because it fires by missiles. – Протитанкова керована мінометна міна називається «бомбометом», оскільки вона стріляє ракетними снарядами.

Термін «antitank guided mortar projectile» перекладено запозиченим перекладом. Термін «firing bombmortars» перекладено з використанням еквівалентного способу перекладу та пропуску для більш чіткого значення терміну.

Далі спробуємо сформулювати основні принципи передачі військових англійських абревіатур в українському перекладі в парадигмі загальноприйнятого цілісного комунікативного та функціонального підходу до дослідження перекладу. Абревіація полягає в тому, щоб забезпечити передачу якомога більшої кількості даних з мінімальним

використанням матеріальної оболонки мови (як акустичної, так і графічної форми), тобто підвищити ефективність комунікативної функції мови.

Визначення скорочень і абревіатур численні, іноді неоднозначні або навіть суперечливі. Тож цілком природно, що універсального фундаментального визначення цього поняття досі не розроблено. Однак слід підкреслити, що певна неоднозначність тлумачення терміна «скорочення» різними вченими безперечно існує. За словами Борисова В., абревіатура – буква або коротке буквосполучення, що характеризується алфавітною схожістю з вихідним словом або словосполученням і використовується для стислості.

У багатьох дослідженнях процесів абревіації абревіатура визначається як специфічний засіб словотворення, що використовується для створення структурних, семантичних і стилістичних варіантів слів (тобто скорочення не розглядаються як слова, коли вони переважно вживаються в усному мовленні, а набувають ознак слів лише в динаміці).). У процесі абревіації утворюються багатозначні комунікативні слова. Абревіація – це спосіб номінації понять і слів дійсності, що виникли як описи, атрибутивні конструкції.

Основна особливість абревіатур – це їх зв'язок із вихідним словом. Це постулювання є основою для класифікації скорочень, пов'язаних з мотивованою одиницею (повним словом або словосполученням), яка зумовила абревіатуру як своєю структурою, так і семантикою. Абревіатуру найчастіше вживають у двох значеннях: графічне представлення в більш стислій формі (власне графічне скорочення) і тип словотворення (лексичне скорочення).

Абревіатури – це підрядні слова, створені за допомогою складів основ, ще пов'язаних зі своєю прототипною основою. Основними ознаками абревіатур є двобічність, номінація і функціональність. Абревіатурні знаки — це умовні обрізані словосполучення основних словосполучень з

однаковою предметною співвіднесеністю, так звані стилістичні синоніми. Аббревіатура – це певний вторинний код, що представляє і одночасно замінює одну матеріальну форму іншою. Аббревіація – найбільш штучний спосіб складання слів.

Ще одна особливість аббревіатур, як вигаданих слів — це втрата первісної внутрішньої форми або, іншими словами, їх повна демотивованість. Відсутність коренів і афіксів сприяє виникненню проблеми альтернативності аббревіатур, які не можуть вважатися власними словами через їх особливу структуру.

Співвідношення між графічною та акустичною формою в аббревіатурах і повних, повнозначних словах зовсім інше. Визнаючи, що аббревіатури є словами як за функціями, так і за будовою, ми повинні визнати наявність єдності звучання і значення, причому останнє визначається не окремими фонемами, що становлять власне скорочення, а конкретно організованими звуковими комплексами.

З 483 військових англійських термінів у вибірці 146 одиниць охарактеризовано як аббревіатури, що склало 19% від маси, відповідно, решта 337 термінологічних одиниць або 81% вибірки склалися з простих і складених термінів. Але у фокусі дослідження переважали аббревіатури військової англійської мови.

Усі аббревіатури можна класифікувати на наступні групи відповідно до їх структури та специфіки значення, тобто полісемія чи омонімія. Особливу увагу слід звернути на таке явище, як міжмовні аббревіатури – омоніми, які є справжнім викликом для військових перекладачів англійської мови і повинні розглядатися як фальшиві друзі справжнього перекладача або повні псевдоінтернаціоналізми. Ці аббревіатури повністю ідентичні за структурою, але зовсім різні за значенням.

Це вірно для таких аббревіатур, як «USA», що означає «United States Army» («Армія Сполучених Штатів»), а не «the United States of America»

(«Сполучені Штати Америки»). Однак різниця у вживанні в цьому конкретному випадку проявляється через наявність або відсутність означального артикля «the». Іншим прикладом є скорочена назва «VC», яка використовується як скорочена форма як «Vice Chairman» («заступник голови»), так і «Vice-Commandment» («заступник командування»). Це також вірно для «SC», що може означати як «Secretary of the Army» («секретар армії»), так і «security assistance» («допомога в забезпеченні безпеки»).

Іншим прикладом є ініціалізм «ABC», який одночасно означає «Atomic, biological, chemical (replaced by chemical, biological, radiological (CBR), and Nuclear, Biological, Chemical (NBC))» («Атомний, біологічний, хімічний (замінено на хімічний, біологічний, радіологічний і ядерний, біологічний, хімічний)») і «Automatic brightness control» («Автоматичне регулювання яскравості»).

Абревіатура також відома як один із найбільш повторюваних засобів номінації військових звань, як у наступних прикладах: «VADM» для «Vice Admiral» («віце-адмірала»), «WO» для «warrant officer» («прапорщика»), «VC» для «Vice Commandment» («віце-командування»), «SECDEF» для «Secretary of Defense» («Міністра оборони»), «SN» для «Secretary of the Navy» («Секретаря ВМС»), «SA» для «Secretary of the Army» («Секретаря армії») та «SAF» для «Secretary of the Air Force» («Секретаря повітряних сил»).

Попередній аналіз аббревіатур військової англійської мови за їх структурою виявив наступні закономірності:

1) скорочення або вирізки, що представляють початкову, середню або кінцеву відрізану частину повних слів, визначених як військові англійські лексичні одиниці (наприклад, «weaps» для «weapons» («зброї»), COMSEC для «Communications Security» («Безпека зв'язку»), «OPSEC» для «Operational Security» («Операційної безпеки»), «USCENTCOM» для «The

---

United States Central Command» («Центрального командування Сполучених Штатів»));

2) обрізані суміші, створені за допомогою поєднання обрізаних стовбурів різних військових термінів (наприклад, «infartillery» («інфartilерія») – (infantry + artillery) (піхота + артилерія), «lawfare» «законність» (law + warfare) (закон + ведення війни), «bioterrorism» «біотероризм» – (biological + terrorism) (біологічний + тероризм));

3) власні абрєвіатури або ініціалізви, утворені скороченням усіх слів у словосполученнях до початкових літер із збереженням вимови, як в алфавіті (наприклад, NVG (Night Vision Goggle)– окуляри нічного бачення; NVS (Night Vision System) – система нічного бачення);

4) абрєвіатури-акроніми, утворені скороченням усіх слів у словосполученнях початковими літерами, які вимовляються як повні слова (наприклад, FACE (Field Artillery Computer Equipment) – Комп'ютерне обладнання для польової артилерії; ADAMS (Air Defense Advanced Mobile System (US)) – Удосконалена мобільна система протиповітряної оборони (США); AWOL (Absent without official leave) – Прогоул без службової відпустки; ATLAS (Advanced technology light artillery system) – Передова технологія легкої артилерійської системи; BITE (Built-in test equipment) – Вбудоване випробувальне обладнання. Як видно з останніх двох прикладів, абрєвіатури придумані так, щоб у своїй графічній формі нагадувати вже існуючі повні слова;

5) іншомовні абрєвіатури, запозичені з інших мов, переважно французької (наприклад, ААК – Appliqué armor kit (US) (запозичено з французької – оригінальна форма); OCC – Obus à Charge Creusé (кумулятивний снаряд)).

Досліджуючи засоби перекладу, було помічено, що найбільш часто використовуваним засобом передачі військової англійської термінології є лексико-семантична заміна. Ця перекладацька трансформація полягає в

навмисній заміні лексичних одиниць вихідної мови на часткові відповідності в цільовій мові, які мають відповідно інший обсяг значення (або розширений, або звужений). У разі розширення або розширення значення в цільовій мові порівняно з обсягом значення елемента вихідної мови застосовується термін узагальнення. У протилежному випадку звуження значення в мові перекладу в порівнянні з обсягом вихідної мовної одиниці використовується термін конкретизація або спеціалізація.

Іншим не менш повторюваним засобом перекладу лексичних одиниць є дослівний або морфемно-формофемний переклад, у результаті якого утворюються кальки або слова, ідентичні за структурою чи морфологічним складом. Слід мати на увазі, що розглянуті частини слів замінюються кореневими морфемами, основами і афіксальними, збігаючими за своїм лексичним і лексико-граматичним значенням, але різними за графічною формою і продуктивністю.

Експлікаційний або описовий переклад, тлумачиться як перекладацька трансформація, яка полягає в заміні лексичної одиниці мови оригіналу мовною одиницею більшої довжини, словосполученням або навіть фразою, яка можна вважати правильним визначенням або описом лексичного значення слова, що перекладається через відсутність абсолютного еквівалента або часткової відповідності.

І граматичні, і функціональні заміни мають справу з граматичним або лексико-граматичним значенням одиниць вихідної мови. Відповідно, граматична заміна передбачає зміну граматичної форми (форми числа, особи, відмінка, часу, настрою, голосу, виду, роду) мовної одиниці перекладу на відміну від початкового слова. У разі функціональної заміни відбувається зміна лексико-граматичного значення поряд зі зміною синтаксичної функції.

І найменш поширеним засобом передачі військових англійських термінів в українському перекладі там виявилися лексичні трансформації, транскрипції та транслітерації.

І майже всі аналізовані одиниці були визначені як власне міжнародні одиниці, наприклад «laser», «radar». Слід мати на увазі, що переважна більшість таких слів була запозичена в українську мову з англійської мови. Однак слід зауважити, що найбільш типова неточність у перекладі таких термінів в англо-українському перекладі полягає в пошуку повних збігів і абсолютних еквівалентів, незважаючи на розумні культурні відмінності у військових процедурах і протоколах.

Перевагу слід надавати тактиці збереження рідного колориту на противагу тактиці національно-культурної адаптації. Стратегія перекладу має бути обрана на основі конкретної комунікативної ситуації та вимог військово-наукової культури цільової мови, особливо в тих випадках, коли це стосується реалій.

Як прості, так і складені військові англійські терміни можна скорочувати. Слід зазначити, що військові англійські аббревіатури можуть мати суцільну і дефісну письмову форму, можуть писатися з великої літери, з крапками і без них, одним словом або окремо.

Синтаксична функція, яку виконують військові англійські аббревіатури, також актуальна для вибору прийомів перекладу. Це також призводить до відмінностей у лексико-граматичному значенні та відповідності числа, присвійного відмінка. Деякі аббревіатури вживаються з означеним артиклем, інші з нульовим артиклем.

Усе це призводить до проблем із перекладом військових англійських аббревіатур в українському перекладі. Особливі труднощі виникають, коли значення аббревіатури не збігається з повною формою. Наприклад, терміни «Military Police» («Військова поліція») та «Women's Army Corps» («Жіночий армійський корпус») є назвами організацій, а їх скорочені

форми «MP» та «WAC» використовуються для позначення окремих представників цих організацій. Крім того, аббревіатуру «MP» для «military police officer» («військовий поліцейський») можна легко сплутати з аббревіатурами-омонімами типу «MP» від «member of parliament» («член парламенту»).

Абревіатури та скорочення в наш час створюються дуже легко, що автоматично створює додаткові труднощі для перекладачів через омонімію використовуваних скорочень. Абревіатура «A» використовується в 60 різних значеннях, «B» — у 42 та «CA» у 17 випадках.

Виділяють такі способи передачі військових англійських аббревіатур в українському перекладі:

- трансплантація, яка розуміється як представлення аббревіатури в оригінальній формі, тобто латинськими літерами, як наприклад «UT» для «Underwater Training» («підводного тренування»). Ця техніка особливо широко використовується для трансляції літальних апаратів типу «B737-200», «ATR-42», «DC-8-54», двигунів типу «RTM322», «TRE331-14», «JT15D-4» та навігаційних обладнання типу «AN/AC182», «LRN500», «ASR360» тощо;
- транслітерація, яка трактується як подання графічної форми аббревіатури вихідної мови засобами української кирилиці. Це можна проілюструвати наступним прикладом: «ARTRAC» («Advanced Real-Time Range Control»), що перекладається як «перспективна система управління «Артрак» з автоматичним перетворенням у реальному масштабі часу при радіосупроводженні сигналів»; «FORTRAN» («Formula Translation») перекладається як «процедурна алгоритмічна мова «Фортран»»;
- транскрипція, яка визначається як подання акустичної форми аббревіатури вихідної мови засобами української кирилиці, це здебільшого характерно для перекладу акронімів, тобто аббревіатури,

---

які чітко вимовляються як слово і часто імітують широко вживану лексику. Це можна проілюструвати такими прикладами: «SAGE» («semi automatic ground environment») українською мовою перекладається як «СЕЙДЖ», що означає «наземна напіваавтоматизована система управління засобами ПВО». Іншим прикладом є аббревіатура «EAGLE» («Elevation Angle Guidance Landing Equipment»), яка перекладається як «Ігл» у значенні «глісадний радіомаяк із управлінням»;

- змішана форма, яка полягає в частковій транскрипції та частковій транслітерації аббревіатури вихідної мови українською кирилицею, наприклад: «CAD» («Computer Aided Design»), що українською мовою перетворюється на «САПР» («система автоматизованого проектування»); «RCS» («Radar Cross Section») українською мовою тлумачиться як «ЕПР» і визначається як «ефективна площа розсіювання повітряної цілі»;
- передача повної форми оригінальної аббревіатури. Особливо це стосується реалій, які потребують пояснень, як от «ALFCE» («Allied Land Forces, Central Europe») перекладається українською як «об'єднані сухопутні війська НАТО на центрально-європейському театрі»;
- семантичний переклад у поєднанні з транскодуванням. «POINTER» («Partial Orientation Europe») українською мовою перекладається як «канадський інтерферометр із частковою орієнтацією «ПОЙНТЕР»»;
- перетворення повної форми оригінальної аббревіатури дослівним або запозиченим перекладом і, як наслідок, створення нової аббревіатури цільовою мовою. «CIA» («Central Intelligence Agency») українською мовою перекладається як «Центральне управління розвідки», що скорочено «ЦРУ»;

-
-
- використання техніки описового перекладу, що розкриває технічну суть терміну, наприклад: «WIDE» («Wide-angle Infinity Display Equipment») перекладається як «призначена для наземних тренажерів ширококутна система представлення інформаційної інформації про повітряне середовище від ЕВМ».

Однак слід розрізняти власне військові англійські абрєвіатури та скорочення або скорочення, властиві військовій науково-технічній літературі. Слід мати на увазі, що хоч подібні скорочення є типологічно типовими для англійської мови, вони абсолютно нехарактерні для української. Наприклад: «d.c.» завжди трансформується в перекладі на «постійний струм»; «s.a.» завжди перекладається як «площа поперечного перерізу»; «b.p.» відображається як «точка кипіння».

Як видно з наведених вище прикладів, такі скорочення вимагають розшифровки і передбачають пояснення в перекладі. Існують також певні професійні терміни-абрєвіатури, які вживаються в письмовому дискурсі як звичайні умовні знаки, але регулярно трансформуються в словосполучення в усному перекладі, як одночасному, так і послідовному.

Наприклад, «СН-47А» як «індекс» розшифровується так: «С» означає «вантажний», «Н» — «гелікоптер», «47» — «номер конструкції», «А» — «перша модифікація». Перекладні відповідності та визначення наступних умовних знаків подано в перекладних словниках.

Істотною частиною військової лексики є сукупність суто розмовних і експресивних слів і виразів, які називаються сленгом.

Судзиловський Г. А. виділяє терміни «військовий сленг» і «військовий жаргон». Останній, на його думку, створений і вживається з езотеричною метою, як римований кокні-сленг. Але покладаючись на Лазаревича, який визнає часте вживання термінів «сленг» і «жаргон» у сучасній лінгвістиці синонімами. Під військовим сленгом розуміють «частину (прошарок) сленгу в лексиці англійської мови, яка використовується переважно для

позначення військових понять, насамперед у збройних силах США та Англії».

Військовий сленг має багатий фактичний матеріал, він охоплює практично всі сфери військового життя. Майже всі поняття, види майна, озброєння, військової техніки та багато інших назв вживаються як в офіційному, так і в неофіційному мовленні. Це зумовлено необхідністю стислої вказівки на предмети та явища життя та професійної діяльності військовослужбовців. Також, на думку Д. Говарда, військовий сленг сприяє зближенню військовослужбовців, які раніше належали до різних соціальних груп.

Військовий сленг можна розділити на 3 категорії:

1. Міжособистісні стосунки:

- Щоденна взаємодія між солдатами.
- Стосунки між солдатами залежно від звання, посади та її роду.
- Відношення до збройних сил інших держав.

2. Діяльність військових:

- Повсякденна діяльність військових.
- Діяльність під час бойових дій або навчань.

3. Військовослужбовці та навколишній світ:

- Харчування.
- Уніформа.
- Озброєння та військова техніка.
- Стан здоров'я, частини тіла.
- Психічний стан.

Військовий сленг має широку сферу застосування, оскільки поряд із формалізованою лексикою він зачіпає практично всі сторони життя військовослужбовця, включаючи суто військові поняття, озброєння та військову техніку, види майна тощо. Причина такої поширеності військовий сленг полягає в необхідності короткого опису явищ і предметів

військової служби. Деякі дослідники, наприклад, Говард Д., вбачають причину суспільної функції військового сленгу, оскільки останній може відігравати позитивну роль у побудові стосунків між військовослужбовцями різного соціального походження. Багато слів і зворотів військового сленгу незрозумілі або важко зрозумілі більшості населення (особливо в період їх появи і переходу в більш широку сферу вживання). Судзиловський Г. А. у праці «Сленг – що це?» підкреслює, що він широко використовується в збройних силах Сполучених Штатів і Англії. Не можна не помітити, що багато слів і фраз у цій частині словника є загальними для обох армій. Але є ряд відмінностей у його використанні військовослужбовців цих країн. Деякі слова та фрази, які використовуються в армії США, невідомі британській армії, і навпаки. Іноді це пов'язано з відмінностями в організації та технічному оснащенні армій.

Як відомо з праць Кочарян Ю. Г., в Англії немає старшого лейтенанта, тому немає сленгізмів «Jeeter», «2-ond John», які використовуються в збройних силах США. Британська армія не використовує слова «loot», «lieut», «lute», так як це скорочення американського варіанту вимови «lieutenant» [lu'tenənt] (лейтенант), в британській армії це слово вимовляється інакше [lef'tenənt]. Армія США не вживає словосполучення «one pipper» — лейтенант («pip» (зірочка) — зірка на погонах англійського лейтенанта).

З точки зору вживання, на думку Нелюбіної Л. Л., військовий сленг можна поділити на дві частини. Перша частина (відносно невелика) використовується досить широко і є частиною широкого словникового запасу популярної англійської мови. Наприклад, «leather neck» – морський піхотинець. Друга частина (більш численна) має вузьку сферу застосування, обмежену переважно збройними силами США та Англії. Наприклад: «loot» – лейтенант.

Військовий сленг є емоційно забарвленою лексикою. Характеризується більш-менш вираженим фамільярним забарвленням переважної більшості слів і словосполучень. Говорячи про армію США чи Британії, ми розуміємо, що ці держави мають тисячі підрозділів, нову техніку та озброєння, які зростають з кожним днем. Кожне відділення отримує певну техніку, яка призначена для виконання певних завдань.

Для зручності військові часто придумують власні назви зброї, які легше запам'ятовуються, оскільки назви викликають певні асоціації та мають певний комічний ефект. Завдяки цьому сленг у військовій лексиці збільшується в обсязі, який широко вживається всіма збройними силами світу

Отже, перекладач, який спеціалізується на перекладі текстів військової та військової тематики, повинен володіти високим рівнем тематичної компетенції, тобто бути обізнаним з військовою технікою та обладнанням, специфікою чинів, підпорядкованості та військового порядку, володіти військовим жаргоном та сленгом, як добре як має бути обізнаний із загальним набором знань про війну та армію. Крім того, високопрофесійний військовий перекладач також повинен знати термінологію у суміжних галузях, таких як ІТ, економіка та політика, а також бути в курсі актуальних питань глобальної безпеки та військових операцій.

Окрім високого рівня лінгвістичної компетенції мова спеціального призначення, перекладачі повинні розвивати соціопрагматичну чи міжкультурну компетенцію, щоб забезпечити успішну комунікацію та точне передавання культурно-чутливої інформації незалежно від галузі, в якій вони спеціалізуються. Введення основ військового перекладу в курс мови. Переклад конкретних цілей у таких галузях, як технології чи економіка, може допомогти студентам-перекладачам отримати конкурентну перевагу на ринку перекладацьких послуг.

Слід зазначити, що неакуратний переклад військових текстів може мати негативні наслідки, тому питання відповідної підготовки перекладача є надзвичайно важливими і повинні вирішуватися в рамках як дипломних, так і післядипломних програм перекладу. Наразі в Україні немає жодного університету, який пропонує програми перекладу за спеціальністю військовий переклад; військових перекладачів готують національні збройні сили та міжнародні військові альянси для власних потреб. Однак ці перекладачі не займаються перекладом текстів військової тематики, які, як наслідок, виконуються перекладачами без відповідної підготовки в обговорюваній галузі. У разі неточного перекладу ці тексти стають засобом, за допомогою якого широка громадськість отримує неточну і навіть помилкову інформацію з питань, що становлять великий суспільний інтерес. Таким чином, розвиток компетенції перекладу текстів військової тематики може виявитися конкурентною перевагою для студентів-перекладачів, які спеціалізуються на різних галузях мови для спеціальних цілей.

Перекладаючи тексти військової та військової тематики, перекладачі повинні розвивати не лише високу лінгвістичну, але й комплексну тематичну компетентність, щоб мати змогу справлятися з труднощами перекладу, наприклад – відсутність еквівалентних термінів. Пряме та непряме запозичення безеквівалентних частин лексики слід використовувати з особливою обережністю як вирішення цієї проблеми.

Надмірна літературність може призвести до створення текстів, які є складними для сприйняття, незручними для читача та неточними. Транскрибовані та кальковані терміни часто з'являються як фальшиві друзі в цільовій мові, таким чином не виконується головна вимога, висунута до текстів військової та військової тематики, а саме – точність змісту. Крім того, слід уникати запозичень шляхом транскрипції, якщо в цільовій мові є

відповідна лексична одиниця, щоб виключити можливості подвійного читання термінологічних одиниць.

Усі військові тексти насичені специфічними військово-технічними термінами, аббревіатурами та ідіомами. Багато з цих термінів можуть мати величезну різноманітність тлумачень залежно від контексту. Стиль передачі українською мовою має відповідати нормам «військової» мови, прийнятим для відповідного виду документів. У цих випадках перекладач повинен намагатися передати оригінальний матеріал, використовуючи український військовий стиль викладу відповідного матеріалу.

У дослідженні визначено способи перекладу військової термінології, а саме: запозичений переклад, транскрипція, еквівалентний переклад, описовий переклад та експлікація. Більшість військових термінів і скорочень перекладається методом еквівалентного перекладу та калькування, найменше – методом транскодування. Щоб чітко і зрозуміло перекладати військові терміни, необхідно постійно звертатися до військових словників та інформаційних ресурсів в Інтернеті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акульшина Н. Т., Балабін В. В. Методика воєнно-країнознавчого аналізу країни. Воєнно-країнознавчий аналіз Ісламської Республіки Іран: навч. посіб. К.: Логос, 2007. С.8-30.
2. Балабін В. В., Дмитрук С. Ф., Ольховой І.О. та ін.. Освітньо-кваліфікаційна характеристика підготовки спеціаліста з військового перекладу. К.: ВІКНУ, 2000. 27с.
3. Балабін В. В. Професійна компетентність військового перекладача. Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. К., 2002. №7. С.20–23.

-
-
4. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу: автореф. дис., канд. філол. наук: 10.02.16 «Перекладознавство», Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2002. 19 с.
  5. Балабін В. В. Теоретико-концептуальні основи військового перекладу. Філологічні трактати. Мовознавство. 2018. Том 10, № 1. С. 7–18.
  6. Білан М. Б. Лексико-семантичні трансформації у військовому перекладі (на матеріалі статутних документів сухопутних військ збройних сил Франції) : дис., канд. філол. наук: 10.02.16. КНУТШ. Київ, 2010. 241с.
  7. Білозерська Н. П., Возненко Н. В., Радецька С. В. Термінологія та переклад. Вінниця: Нова книга, 2012. С. 43–48.
  8. Василенко Д. В. Розвиток словникового складу англійської мови військової сфери ХХ – початку ХХІ століття: автореф. дис., канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови», Запорізький національний університет, 2008. 22 с.
  9. Василенко О. В. Основні світові тенденції розвитку озброєння та військової техніки для ведення війн у майбутньому. Наука і оборона. 2009. № 4. С. 18–22.
  10. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу: навчальний посібник. Київ: ІНК ОС, 2001. С. 257.
  11. Магда Є. М. Гібридна війна: сутність та структура феномену, 2014. Електронний ресурс [http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489/2220]
  12. Нікіфорова О. М. Передумови становлення наукової школи військового перекладу в Україні. Лінгвістика ХХІ століття. 2015. С. 107–120.
  13. Сітко А. В., Отрішко К. А. Способи перекладу військової термінології. Актуальні питання розвитку філологічних наук у 21

столітті. Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2017. С. 89–94.

14. Солодяк О. Ю. Ознаки військово-політичного стилю та жанру. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: збірник наукових праць. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2006. Вип. 10. С. 332-339.

15. Солодяк О. Ю. Структурна характеристика сучасних англійських військово-політичних текстів. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: збірник наукових праць. КНУ імені Тараса Шевченка. 2006. Вип. 9. С. 282-286.

16. Юндіна О. В. Теорія та практика військового перекладу в Україні. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченко. 2007. Вип. 41: Іноземна філологія. С. 42-44.

17. Янчук С. Я. Особливості перекладу військової документації миротворчих місій ООН та НАТО: дис, канд. філол. наук: 10.02.16 «Перекладознавство»; КНУТШ. Київ, 2011. 277 с.

18. Balabin Viktor. The Concept of the Linguistic Support for Forces. Paradigm of Knowledge. №2 (28), 2018. P. 144–154.

19. Bowyer R. Campaign. Dictionary of military terms. 3rd edition. Macmillan, 2004. 288 p.

Людмила ДАНИЛЮК,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права,
Університету «Україна»

МОВА ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Мова – це суспільне соціальне явище. Вона виникла в суспільстві, обслуговує суспільство, є однією з найважливіших ознак суспільства і поза суспільством існувати не може [19, с.13]. Мова тісно пов'язана з мисленням і свідомістю людей, з їх діяльністю та умовами життя, вона обслуговує всі без винятку сторони життєдіяльності людини. Мова як соціальне явище та історична необхідність функціонує й розвивається у тісному взаємозв'язку із суспільством.

Мова – складна система звукових і графічних знаків, що співвідносить понятійний зміст з типовим звучанням. Крім того, мова надзвичайно складне явище, оскільки вона існує у різних формах – вербальній і невербальній, усній і писемній, у різних народів у різному статусі та має у кожному суспільстві самобутню історію виникнення та розвитку. Закони розвитку мови – це постійні і закономірні тенденції в розвитку мов шляхом їх вдосконалення.

В наукових колах не втихають дискусії навколо різноманітних мовних і мовленнєвих проблем, включаючи проблеми сучасних тенденцій розвитку мов. Предметом вивчення у лінгвістиці є надзвичайно широке коло проблем, яке розглядається носіями різних мов і народів світу, науковцями різних галузей мовознавства і не тільки, оскільки певними проблемами і аспектами мови займаються у наш час і фізики, і математики, і психологи, і соціологи, і науковці багатьох інших сфер життєдіяльності.

Крім того, відбувається інтеграція різних наук, плідна творча співпраця, яке призводить у результаті до фантастичних результатів та нових сучасних технологій, скажімо, появи комп'ютера.

Як показує аналіз спеціальної літератури, дослідженнями змін та особливостей розвитку англійської мови у цілому, та її словникового складу зокрема, займалося і продовжують сьогодні займатися чимало науковців, серед яких і ціла низка українських лінгвістів, як от Юрій Зацний, Михайло Полюжин, Людмила Данилюк [9; 10; 23; 24; 5; 6; 7] .

Зокрема, Юрій Зацний присвятив низку своїх наукових праць неологізмам та розвитку словникового складу сучасної англійської мови [9; 10] .

Серед наукових інтересів Михайла Полюжина чільне місце займає аналіз структури та методів дослідження способів утворення складних слів сучасної англійської мови та окремих тенденцій і закономірностей функціонування структурно-складних лексем , а також функціональний і когнітивний аспекти англійського словотвору [23; 24]. Автор статті, Людмила Данилюк, досліджуючи ще 40 років тому у своїй кандидатській дисертації фактори, що вплинули на розпад системи відмінків англійської мови і стали поштовхом до аналітизації сучасної англійської мови [7, с.23], доводить, що одним з провідних внутрішньо лінгвістичних факторів у розвитку мови є закон мови про економію і відмову від усього надлишкового при передачі інформації та способів вираження думки. Це трапилося з розпадом системи відмінків англійської мови десять століть тому, а у наш час досить переконливо таку економію мовних засобів сучасна англійська мова демонструє, починаючи з ХХ століття , процесом скорочення слів.

Оскільки скорочені слова мають різну структуру і способи утворення, а також набувають помітної популярності у сучасній мові (спочатку у писемній її формі, далі все більше скорочень починають

вживатися і в усному мовленні, то вони привертають увагу багатьох дослідників.

Темою чинного дослідження є особливості розвитку мови як суспільного явища та тенденції розвитку скорочення як одного із способів словотвору сучасної англійської мови.

Мета роботи: на конкретному мовному матеріалі здійснити діахронічний аналіз процесу утворення нових слів англійської мови способом їх скорочень, що відбуваються на морфологічному та лексичному рівнях структури сучасної англійської мови впродовж останніх 100 років, зробити спробу узагальнити розрізнені окремі дослідження з цієї теми та визначити тенденції розвитку аббревіації як способу утворення лексики.

Предметом дослідження є спеціальні роботи, що стосуються особливостей існування та розвитку мови, а також конкретний англомовний матеріал різного дискурсу, а саме – суспільно-політичного та наукового медично-стоматологічного, з якого методом суцільної вибірки зібрано 498 одиниць, що досліджуються.

Актуальність теми визначається не лише тим, що дослідження тенденцій розвитку мови ніколи не може бути вичерпним і завершеним, оскільки розвиток мови не зупиняється, але і тим, що науково-технічний бум, поява нових технологій і інтернету як засобу масової інформації, а також процеси глобалізації і розвитку нових у різних сферах економіки, що розпочалися в кінці минулого століття, тобто, близько 60 років тому, спричинили до помітного прискорення розвитку і змін мови взагалі, а особливо її словникового складу (який перший відображає усі зміни, що відбуваються у суспільстві), викликає необхідність до уточнення, нового підходу до аналізу і навіть до перегляду точок зору та окремі процеси, що відбуваються сьогодні у мові, та визначити тенденції її розвитку у найближчому майбутньому.

Англійська мова, як одна з найпоширеніших сьогодні мов міжнародного спілкування, викликає великий інтерес лінгвістів до вивчення тих процесів її розвитку, що мають місце сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Оскільки у статті розглядаються дві проблеми, а саме: 1) особливості розвитку сучасної мови взагалі та англійської, зокрема; 2) визначення тенденції вживання скорочень як способу словотвору в сучасній англійській мові, то і виклад матеріалу статті робиться відповідно.

1. *Особливості розвитку мови.*

Мова існує доти, доки нею користуються. Мова зникає лише тоді, коли зникає суспільство, яке нею послуговувалося, як, наприклад, зникли латинська, готська чи бургундська мови.

Мова як соціальне явище та історична необхідність функціонує й розвивається у тісному взаємозв'язку із суспільством. Завдяки своїй головній функції – комунікативній – мова сприяє якісній зміні людського співтовариства, значно впливає на розвиток процесів у суспільстві.

Мова, як і суспільство, постійно змінюється і розвивається, відображаючи усі зміни, що відбувається у тому суспільстві, яке нею послуговується. Усі зміни чи події, що відбувається у суспільстві, знаходять своє віддзеркалення у мові, перш за все, у її словниковому складі. Цей зв'язок є обопільним. З одного боку, мова створюється і розвивається суспільством, з іншого — без мови не було б суспільства, оскільки люди не могли б спілкуватися, співіснувати поряд, співпрацювати і виживати, переборюючи разом усі незгоди.

Суспільство знаходиться у постійному пошуку відображення навколишнього світу більш точними засобами та диктує свої умови щодо правил вживання мовленнєвих форм. Це змушує мову адаптуватися до цих умов, породжуючи нові зразки мовленнєвих одиниць, про які ще п'ятдесят років тому ніхто і не здогадувався.

Зміни у мові не відбуваються спонтанно, довільно. Вони завжди мають причину, певне спонукання, тобто існують зовнішні та внутрішні фактори сприяння розвитку мови, стимули її еволюції.

Як відомо, фактори, що діють на розвиток мови ззовні називають позалінгвістичними (або екстралінгвістичними), тобто історичні причини, такі як, скажімо, зміна торгових контактів народів, завойовницькі війни тощо.

Внутрішньолінгвістичні (або інтралінгвістичні) фактори закладені в самій мові, в її внутрішніх тенденціях розвитку, які виявляються у внутрішніх законах розвитку мови (звукових, словесних, граматичних змінах).

Окрім зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на виникнення певних змін, у кожній мові існують ще і внутрішні та зовнішні закони, за якими ці зміни відбуваються.

Зовнішні закони розвитку мови – це закони зміни функцій і структури мови під впливом зовнішніх факторів. На зміни в історичному русі суспільства безпосередньо відгукується зовнішня структура мови. Еволюція суспільних форм життя народу чи не порушує його історичного отождности, безперервності його розвитку. Подібно народу, що залишається тотожним самому собі в процесі зміни суспільних формацій, мова, відбиваючи своїми певними елементами суспільні умови життя народу, носія цієї мови, також залишається тотожним самому собі. Під впливом тих чи інших умов життя змінюється словниковий склад мови, утворюються місцеві (територіальні) і соціальні діалекти, професійні мови, підмови науки, жаргони, стилі, жанри.

Зовнішні закони розвитку мови зумовлюються соціальними факторами, які впливають і на розвиток мови, і на особливості її функціонування. Виділяють два основних соціальних процеси (дві головні

соціальні тенденції в розвитку мови – диференціацію (від лат. *differentia* – відмінність) та інтеграцію (від лат. *integratio*).

За процесу диференціації/дивергенції (від лат. *divergere* – розбіжність), відбувається територіальний і соціальний розподіл носіїв мови, в результаті чого виникають споріднені мови і діалекти. При інтеграції (по-іншому її називають конвергенцією або сходженням, від лат. *convergere* – наближатися, сходитися) здійснюється територіальне і соціальне зближення носіїв мови, в ході якого відбувається об'єднання мов і діалектів. Диференціація збільшує число мов, інтеграція, навпаки, скорочує їх кількість [18, с.38-40].

Диференціація та інтеграція – це соціальні мовні процеси, оскільки розбіжність і сходження мов, їх змішання і схрещування пояснюються економічними, військовими, політичними та іншими громадськими чинниками. Саме ці причини породжують своєрідність мов, виступаючи як зовнішні закономірності їх історичного розвитку.

Зовнішні закони проявляються в результаті зв'язку мови з історією суспільства, різними сторонами людської діяльності, які викликають закономірні зміни в самій мові. Так, територіальне або соціальне обмеження у використанні мови веде до утворення територіальних та соціальних діалектів.

Під внутрішніми розуміють закони, що визначаються причинно-наслідковими процесами, дія яких обмежується окремими мовами, а в їх межах – окремими рівнями. Тому говорять про закони фонетики, морфології, синтаксису, лексики. Внутрішні закони розвитку мови – це історичні зміни внутрішньої структури мови; це мовні, внутрішні зміни одиниць і категорій мови. Основними їх типами є фонетичні закони і морфологічні процеси.

Сама назва "внутрішні закони" говорить про те, що маються на увазі такі регулярні відносини між мовними явищами і процесами, які

виникають в результаті спонтанних, незалежних від зовнішніх впливів причин. Внутрішні закони розвитку мови закладені у самій мові, в особливостях її будови [30].

Саме внутрішні закони є свідченням того, що мова відносно самостійна система, яка саморозвивається і саморегулюється. Внутрішні закони дуже різноманітні, тому їх, в свою чергу, поділяють на загальні і та конкретні/окремі.

Загальні закони охоплюють всі мови і можуть мати місце на всіх рівнях її структури. Про загальномовні закономірності ми можемо говорити на тій підставі, що мови мають схожу рівневу структуру, в якій виділяються такі конститутивні одиниці, як фонема, морфема, слово, словосполучення тощо. Для мов, як знакових систем, характерна асиметрія мовного знака; у всіх мовах спостерігається багатозначність, синонімія, омонімія, антонімія, варіантність і інші загальномовного явища.

Окремі закони, як це вже видно із самої назви, стосуються закономірних причинно-наслідкових процесів, що відбуваються в окремих мовах.

Про наявність мовних законів свідчить той факт, що мова і в своєму синхронному функціонуванні, і в історичній еволюції не є сукупністю розрізнених, відокремлених елементів. Мовні явища знаходяться між собою в регулярних, причинно-наслідкових відносинах, що відображають їх внутрішні, необхідні зв'язки. Закони застосування мови засвоюються людиною з дитинства, і порушення їх є показником недостатнього володіння мовою.

Зміна і ускладнення зовнішньої структури мови впливають і на її внутрішню структуру. Однак це не порушує її самостійності. Історична тотожність мови простежується протягом багатьох століть, а етапи або стадії розвитку мови не зумовлюються зміною суспільних формацій оскільки суспільні події, зміна соціального ладу – це процеси, обмежені

певними часовими рамками, а зміна і розвиток мови, її внутрішньої структури, вимірюються зовсім іншими за часом темпами, як правило, століттями [9; 31].

Закономірні зв'язки між мовою та розвитком суспільних формацій виявляються в ході історичного розвитку суспільства, зокрема, в освіті, розвитку національних мов формуванні стилів, стильових різновидів тощо.

Зазвичай розвиток конкретних мов пов'язують з тією або іншою історичною спільнотою людей, з формами їх суспільного устрою, Так, як зазначає М. Кочерган, розвиток мови залежить від економічного ладу: для первіснообщинного суспільства характерні такі об'єднання людей, як рід і плем'я, де кожне плем'я користувалося своїм діалектом. Розпад племен призводив до роздрібнення мов (племінних діалектів) і кількість їх носіїв була малочисловою. З розвитком нових сучасних суспільних відносин, яким характерне об'єднання місцевих економічних ринків у загальнонаціональний. З утворенням держав з'явилася потреба в об'єднанні економічних процесів у межах цих держав, а також виникла необхідність у спільній мові, у становленні нації та національної державної мови [19, с.43].

Розвиток і функціонування мови значною мірою зумовлені станом суспільства. Так, у мові відображається соціальна диференціація суспільства, рівень загальної освіти народу, розвиток науки, створення державності тощо. Суспільство також може свідомо впливати на розвиток мови. Свідомий вплив суспільства на мову (цілеспрямовані урядові заходи, реформи) називаються мовною політикою. Від цієї політики залежить мовна ситуація в багатомовному суспільстві: уряд може стимулювати розвиток багатомовності в державі, стримувати або звужувати функціонування мов недержавних націй. Мовна політика стосується і нормалізації літературної мови — вироблення та впровадження усних і писемних мовленнєвих норм (орфоепічних, орфографічних).

Але мова — загальнонародне явище. Народ — творець і носій мови. Одна особа безсила будь-що змінити в мові, бо мова розвивається і змінюється за своїми об'єктивними законами [19, с. 16]. Окрема особистість може лише виявити приховані потенції мови, показати, як ефективно можна використати те, що в мові існує (що і роблять зазвичай літературні класики у своїх невмирущих творах).

Мова – це система мовленнєвих одиниць, що відносяться до різних рівнів складності і поєднані між собою у струнку ієрархічну структуру, починаючи від найнижчого, фонетичного, базового рівня/ яруса, одиницями виміру якого є фонемні, що існують у кожній окремо взятій мові, змінюються і розвиваються за своїми внутрішніми та зовнішніми законами.

У мові сьогодні зазвичай виокремлюють як основні, так і проміжні мовленнєві рівні/ яруси в ієрархічній структурі мови як системи, основними з яких є (окрім вже зазначеного фонетичного), як зазначає А.Е.Левицький, морфологічний, лексичний, синтаксичний. Такий структурно-системний науковий підхід до мови дозволяє здійснювати всебічний вивчення та опис мови та мовних явищ, пояснити зв'язок між ними та особливості розвитку мови. Кожен рівень має свою одиницю: фонологічний — фонему, морфологічний — морфему, лексико-семантичний — лексему (слово), синтаксичний — речення [21, с. 74].

Проте, про чотириярусну структуру мови можна говорити по відношенню лише до писемної форми мови, а ось в усному мовленні виокремлюється ще один ярус, надсинтаксичний / просодійний рівень, одиницею дослідження якого є невербальні засоби мови, а саме — компоненти інтонації (словесний наголос, фразовий наголос, ритм, паузи, інтонаційний рисунок тощо), яка є дуже важливою складовою спілкування [23, с.191-205].

Усі названі рівні становлять собою окремі системи і вивчаються окремими лінгвістичними науками: фонологічний – фонологією, морфологічний – морфологією, лексико-семантичний – лексикологією і синтаксичний – синтаксисом.

Мова як система – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів. Якщо з системи вилучити якийсь елемент, вона не зможе функціонувати або її функціонування буде недостатньо ефективним.

Структура — це спосіб організації системи, її внутрішня будова.

Мовні рівні не є автономними, незалежними. Вони взаємопов'язані (з фонем будуються морфеми, з морфем – лексеми, з лексем – речення) і становлять складну ієрархічну структуру як систему.

Людство, як відомо, пройшло до наших днів довгий шлях свого розвитку, відповідно відбувалися певні зміни і у його мові. Зміни відбуваються на всіх основних та проміжних рівнях мовної структури, але швидкість цих змін різна на різних рівнях. Швидше усього ці зміни відбуваються на лексичному рівні (проте у різні періоди розвитку суспільства і залежно від його економічного розвитку) темп змін інший. Зміни, що відбуваються у мові, як відомо, зазвичай дуже повільні. Мова є відносно стабільним явищем, і тому для мовців вона протягом усього їхнього життя видається незмінною. Та бувають моменти сплеску і бурхливого їх прояву, що є віддзеркаленням бурхливих подій у житті суспільства, яке вона обслуговує. Сьогодні, в епоху глобалізації та комп'ютерної революції, коли світ так швидко змінюється, коли відбувається інтеграція та співробітництво в усіх сферах життєдіяльності на глобальному рівні, зміни у мові відбуваються значно швидше.

Як відомо, мову можна досліджувати у статиці та у динаміці, тобто, в діяхронічному або синхронічному аспекті.

Синхронічний і діахронічний підходи до вивчення мови доповнюють і збагачують один одного, хоч існують дослідження, у яких неврахування діахронії, тобто один синхронічний аспект, є самодостатнім. Водночас, на думку багатьох мовознавців, поняття синхронії і статичності не є тотожними. Оскільки мова є нестатичною за своєю природою, то динаміка є її невід'ємною рисою в будь-який момент її існування, тобто і в синхронії [19, с.27-28].

Отже, кожна мова на будь-якому синхронічному зрізі — це єдність стійкого і змінного. Кожен стан мови є її динамічною рівновагою. Якщо б мова змінювалася швидко і в усіх ділянках одночасно, вона б стала комунікативно непридатною. Стійкість мови необхідна для того, щоб вона була зрозумілою мовцям, зберігала і передавала досвід попередніх поколінь, а змінність мови дозволяє фіксувати і позначати нові явища зовнішнього і внутрішнього світу людини.

Ф. де Соссюр вважав, що мова є системою, підпорядкованою своєму власному порядку. Він бачив ці зміни потенційно закладеними в самій мові. Немає сумніву, що всі зміни у мові здійснюються самими носіями мови, проте вони не залежать від волі людей, а мають об'єктивний характер.

Синхронія вивчає мову у певний відрізок часу, протягом якого, як передбачається, у ній не відбувається ніяких змін. Діахронія ж досліджує мову протягом її історичного розвитку.

Мова постійно розвивається завдяки тому, що вона не є завершеною, закритою системою. Проте не всі зміни, які відбуваються у мові, можна віднести до її розвитку.

Для діахронічного дослідження необхідно проводити аналіз фактичного мовного матеріалу принаймні трьох історичних зрізів у розвитку мови з інтервалом між ними щонайменше у 50 років. Щоправда, сьогодні, коли більшість процесів у суспільстві відбуваються у

прискореному темпі, наявність таких швидкісних засобів передачі інформації, як інтернет, інтенсивний розвиток міжкультурних та міжнародних зв'язків зміни мовних одиниць на лексичному рівні відбуваються досить швидко, тому тут проміжки часу між зрізами мови, які вже дають змогу зафіксувати окремі зміни у мові, мабуть можуть становити вже 30-35 років.

Переважає більшість змін починається з варіювання та появи синонімів. У мові на кожному історичному етапі її розвитку поряд зі старими елементами існують нові варіанти, наприклад, англ. “got” і “gotten”, “weshall” і “wewill” тощо.

Як свідчить аналіз спеціальної літератури, розвиток, як правило, починається з індивідуального новотвору, який потім стає територіальним або стилістичним варіантом. Цей варіант з часом може витіснити основний, і таким чином індивідуальна зміна перетворюється на соціальний факт. Необхідно зазначити, що не всі новотвори стають соціальним фактом, тобто належать до мови, а лише ті, що відповідають потребам суспільства. Нові варіанти конкурують зі старими і з часом замінюють їх. Постійне варіювання як у плані вираження, так і в плані змісту – це спосіб існування мови як живої, функціональної комунікативної системи. Саме через це, навіть за суто синхронічного підходу в дослідженні мовної системи, необхідно виявити в ній сталі й змінні, статичні й динамічні, сильні й слабкі, продуктивні й непродуктивні ланки, те, що втрачається, і те, що зароджується, тобто визначити тенденції розвитку цієї системи.

Кількісне зростання словникового складу зумовлює раціоналізацію мови, економію номінативних та словотворчих зусиль, тобто стимулює роботу внутрішніх законів розвитку мови.

---

2. *Скорочення як спосіб утворення слів у сучасній англійській мові.*

Нові слова у мові утворюються зазвичай у різний спосіб як результат різноманітних процесів із вже наявних у мові слів (чи їх коренів) та способів словотвору, притаманного певній мові. Процес словотворення відбувається постійно, відбиваючи зміни в навколишньому світі, відповідаючи потребам носіїв мови. Тому велике значення має вивчення продуктивних способів словотворення, їх типів і моделей, по яких вони створюються, наскільки вони є активні.

Існують різні думки щодо кількості способів словотворення. Ці розбіжності пояснюються тим, що способи словотвору з плином часу змінюють свою активність і на довгий час можуть виявлятися більше чи менше продуктивними, або стають непродуктивними.

Як зазначає М. І. Мостовий [22, с. 62- 63], у лінгвістиці загально визнано існування п'яти найбільш продуктивних способів утворення слів у сучасній англійській мові:

- 1) **афіксація:** *основа слова + суфікс; префікс + основа слова*, наприклад (*pion//ist, re//built, under//go*);
- 2) **словоскладення:** *основа + основа*, наприклад, *blackboard*;
- 3) **конверсія:** *a table – totable, a seal – toseal*;
- 4) **реверсія** (*основа + квазі-афікс*,): *babysitting < baby and sit*
- 5) **скорочення:** *km < kilometer, BBC < British Broadcasting Corporation*).

Решта способів, такі як :

- **чергування** (типу *food – feed*),

- **подвоєння** (типу *turturtur*,)

а також немодельовані способи такі , як

– **звуконаслідування:** *cuckoo; splash*

- **римований повтор** (як з чергуванням, так і без нього) типу *tip-top; hocus-rocus* є другорядними і непродуктивними.

Оскільки мова знаходиться у процесі постійного розвитку і зміни у ній відбуваються на всіх рівнях її структури, то і серед способів словотвору відбуваються зміни стосовно не лише їх функціонування, продуктивності, але і до виникнення нових способів, а радше - нових типів уже існуючих. Це, перш за все, стосується скорочення та словоскладання які (разом з конверсією) є найпродуктивнішими способами словотвору в сучасній англійській мові, що інтенсивно розвиваються і тому постійно привертають увагу лінгвістів.

Складні слова були дуже розповсюджені ще в стародавній англійській мові, однак багато з них були замінені французькими та латинськими запозиченнями. Наприклад, слово *treasure* почало вживатися замість *gold-hoard*, *medicine* – замість *leech-craft*. Оскільки французька та частково латинська мови не володіють такими широкими можливостями словоскладання, як англійська, то запозичення з цих мов мало сприяли розвитку даного способу словотвору [3, с. 125].

Як зазначає М.І. Мостовий, складне слово складається з двох або більше повнозначних основ, які можуть вживатися в мові самостійно, як вільні форми. Отримане в результаті складне слово представляє собою одне ціле, нове поняття, наприклад: *bed + room = bedroom*, *day + break = daybreak* та ін.[22, ст. 65].

Велика кількість слів сучасної англійської мови утворена шляхом складання повнозначних основ, які зараз вже не сприймаються (і не використовуються) як самостійно вживані форми. Наприклад, слово *woman* спочатку мало форму *wif-man* (*wife-man*), де серединне *f* було занадто слабким і з часом зникло; слово *husband* утворилося з двох основ: *hus* (*house*) і *bonda* – скандинавське слово із значенням “*a peasant freeholder*”. В багатьох складних словах структура та значення складових прозорі, наприклад: *housewife*, *grandfather*, *overcoat*, *newspaper*, *churchyard*, причому в деяких з них елементи романського походження поєднуються з

германським: *grandfather*, *bookcase* тощо. Словоскладання є активним процесом утворення нових слів. Цей спосіб утворення нових слів може бути переданий формулою «основа + основа», в результаті чого утворюється складне слово. Додаватися можуть прості основи: *classroom*, *alarm-clock*, також проста основа і основа похідна:, *baby-sitter*. Спосіб з'єднання основ може бути нейтральним, коли обидві основи з'єднуються без допоміжних елементів – *schoolboy*, та за допомогою з'єднувального елемента (*handicraft*). Наприклад, при однотипності структури слів *whitewash* і *blackboard* вони належать до різних частин мови, так як їх другі компоненти являють собою відповідно дієслово і іменник.

Як зазначає М.І.Мостовий, об'єднання двох або, рідше, трьох основ, що функціонує як одне ціле і виділяється в складі речення як особлива лексична одиниця, завдяки своїй цільнооформленості [22, с.67]. Схоже, що у словоскладанні сьогодні з'являються нові процеси і нові моделі, що потребують окремого вивчення.

Конверсія – це безафіксальний спосіб творення слів, коли від іменник (прикметника, чи іншої частини мови) утворюється нове слово (дієслово), з іншою дистрибуцією, з іншою парадигмою без будь-яких словотворчих афіксів. Так само від слів можна утворити іменники. Слово, що виникло внаслідок конверсії, є частковим омонімом висхідного слова, у певних формах воно з ним співпадає. Сутністю конверсії є зміна синтаксичної функції слова, що супроводжується і зміною значення [19, с. 67].

Конверсія як особливий спосіб словотворення виник в англійській мові в результаті редукції закінчень у XVI - XVII ст.

Конверсія – це не тільки високо продуктивний, але і особливий спосіб будови слів в англійській мові. Його велика продуктивність значно заохочується деякими особливостями англійської мови на його сучасному етапі розвитку. Аналітична структура сучасної англійської мови значно полегшує процеси утворення слів однієї категорії частин мови зі слів

другої. Велика кількість односкладових слів - ще один аргумент на користь конверсії [19, с.68-69].

С.К. Кобзар також зазначає, що цей спосіб словотворення вельми характерний для англійської мови в силу аналітичного характеру його ладу. Суть конверсії як словотворчого процесу полягає в тому, що відбувається функціональний зсув слова з однієї категорії в іншу, утворення однієї частини мови від основи іншої без зміни форми дієслова *tofinger* від *finger*; etc. Своєрідність конверсійного словотворення відбилосся і в тому, що досить довго за цим явищем не було закріплено постійного терміну. З плином часу з'явилися такі терміни, як «безаффіксальний словотвір», «кореневе утворення» тощо [17, с.56].

У сучасній англійській мові конверсія – це основний спосіб утворення дієслів за лінгвістичною структурною моделлю $N \rightarrow V$. Похідні по конверсії дієслова і вихідні іменники розвивають такі типи значень:

1) здійснювати дію за допомогою того, що позначається вихідним іменником (*to hammer* – бити молотком; *to rifle* – стріляти з гвинтівки; *to eye* – розглядати, розглядати; *to shoulder* – штовхати / зачіпати плечем, проштовхуватися).

2) виконувати дію, характерне для того, що позначено вихідним іменником (*to father* – батьківськи піклуватися) або діяти як тварина, зване вихідним іменником (*to dog* – слідувати по п'ятах, вистежувати; *to fox* - хитрувати).

3) перебувати або переміщатися в місце, позначене вихідним іменником (*to garage* – ставити автомобіль в гараж; *to pocket* – класти в кишеню).

4) проводити відрізок часу, названий іменником (*to winter* – зимувати; *to weekend* – проводити вихідні дні).

Скорочення як спосіб словотвору є, мабуть, чи не найбільш дискусійною проблемою. З одного боку скорочення різного типу сьогодні

є досить поширеним явищем в англійській, українській і в багатьох інших мовах оскільки заміна лексичної одиниці більш економним варіантом сприяє раціоналізації мовленнєвої діяльності. Отто Єсперсен ще на початку 40-х років минулого століття підкреслював, що скорочення мають паралелі в інших мовах, але ніде вони не є настільки численними, як у сучасній англійській мові.

Складність вивчення скорочень полягає у тому, що скорочені лексичні одиниці носять надзвичайно різноманітний характер, а також тим, що деякі скорочення тісно змикаються з символами, умовними позначеннями, стенографічними записами.

Слід також зазначити, що сьогодні немає чіткого визначення і вживання розмежування термінів «скорочення» і «абревіація».

Крім того, як зазначає у своєму дослідженні абревіатур української мови Оксана Девальєр, не всі лінгвісти одностайні по відношенню до абревіації як способу словотвору. Так, наприклад, Р.І.Могилевський, А.М.Нелюба та інші, вважають, що абревіація не відноситься до способів словотвору оскільки є свідомим цілеспрямованим процесом скорочення словосполучень до початкових елементів їхніх слів і регулюється волею людини, її розумом для досягнення основної мети комунікації: при найменшій затраті мовленнєвих зусиль передати максимум інформації [8].

Як бачимо, сам термін «абревіація» і процес як спосіб словотвору викликає сьогодні дискусію в наукових колах, хоча переважна більшість лінгвістів вважають абревіацію одним із продуктивних сьогодні способів утворення слів, який, окремі лінгвісти називають навіть серед найбільш продуктивних, чи таких, питома вага яких невинно зростає. Як підкреслює М. Мостовий, абревіація скорочує матеріальну оболонку комунікативних одиниць, збільшуючи швидкість надходження інформації від того, хто її передає, до того, хто сприймає [22, с. 91].

Дослідження механізмів скорочення слів, типів скорочень та їх ролі у словотворчих процесах сучасної англійської мови вважається актуальною проблемою сучасної англістики, оскільки такі процеси сьогодні відбуваються досить інтенсивно [18, с.32-36] .

Механізм скорочення слів застосовувався ще тоді, коли існував так званий фонетичний запис. В деякому сенсі він був дуже розповсюдженим у ранній писемності, де написання цілого слова часто оминалось, а початкові літери зазвичай використовували для позначення слів у специфічному контексті. Аббревіація починає свою історію разом з шумерами, у IV сторіччі до нашої ери. В античну епоху, в Греції та Римі, редукція слів до однієї літери ще була нормою, але вже втрачала свою вживаність. Стародавні римські аббревіатури перейшли разом з латинською мовою у Середньовіччя, де вони перш за все зустрічались у надписах та на монетах, а потім і в рукописах, особливо починаючи з XI століття, а також у грамотах, з яких вони не зникають до XVI століття включно [15, с. 35].

Підвищення грамотності, як свідчить історія, спричинило появу тенденцій до аббревіацій. Процес стандартизації англійської мови у проміжок часу з XV до XVII століть включав в себе великий зріст кількості аббревіацій. Поступово скорочення стають звичайним явищем у всіх сферах життя та соціальних колах, хоча вже у XVIII-XIX століттях скорочення піддавались нападам з боку пуристів, але вони все одно продовжували інтенсивно вживатися у мовленні [15, с. 26].

У 1830-х роках в Сполучених Штатах Америки, починаючи з Бостону, та з початком розквіту філології та лінгвістики у академічних колах Британії скорочення набували популярності. За століття до цього, в Бостоні почав свою переможну ходу дуже популярний навіть зараз термін ОК[əʊkeɪ] .

Після Другої світової війни британці значно зменшили вживання крапок та інших знаків пунктуації у скороченнях у текстах щонайменше

напівофіційного стилю, у той час як американці все ще додержувались старих правил вжитку та й до сьогодні підтримують їх більше, ніж британці. Класичним прикладом, який американці вважають досить цікавим, було вживання проміжної коми у назві Британської організації секретних агентів “*Special Operations, Executive*” – “*S.O.,E*” – її вилучили десь приблизно у 1960 році. Але до цього британці були більш скрупульозними у дотриманні французьких форм. У французькій мові крапка стоїть у кінці аббревіатури, лише якщо її остання літера є останньою літерою слова, яке вона позначає: “*M.*” є скороченням від “*monsieur*”, у той час як “*Mme*” є скороченням від “*madame*”. Як і інші лінгвістичні набуття у континентальних південних сусідів, британці з готовністю перейняли це правило, у той час як американці встановили простіші норми [17, с. 28].

Перші скорочення в англійській мові з’явилися на письмі. Спочатку вони були графічними, потім частина з них піддалась лексикалізації, тому що процес спрощення складних одиниць будь-якого типу є неминучим. Читання графічних скорочень по назвам літер, поступове формування у стабільне слово – це один з шляхів до перших лексичних скорочень в англійській мові. І саме аббревіаційні процеси відображають логіку, характерну для розвитку цієї мови, яка прагне до простоти виразів та збереження інформаційної значущості для цілей комунікації.

Як бачимо, скорочення слів досить цікавий процес словотвору в сучасній англійській мові.

Скорочення, як вважає М. Мостовий, – це, в першу чергу, узагальнення. Для повної форми слова чи словосполучення, які набрали скороченого вигляду, обов’язковими були висока частотність та популярність вживання, або й складність структури. Більшість скорочень, які ми вживаємо, утворені від повних аналогій, добре знайомих мовцям [22, с. 41].

Явище скорочення лексичних одиниць є одним з яскравих проявів раціоналізації мовленнєвої діяльності та оптимізації мовотворчих процесів.

У сучасній англійській мові особливо часто підлягають скороченню багатоскладові лексичні одиниці і фрази номінативного характеру. Механізми скорочення відіграють провідну роль у процесі утворення редукованих форм, що виконують функцію «більше кономних» субститутів багатоскладових слів. Вони також діють при формуванні аббревіатур та акронімів, складноскорочених слів різного типу. Тому виникає необхідність розмежування явищ словоперетворення та словотворення, що безпосередньо пов'язано із визначенням напрямків діяльності механізмів скорочення.

Як зазначають лінгвісти, на початку XXI століття, аббревіація займає все помітніші позиції, отримуючи широке поширення в різних галузях науки і мистецтва, суспільного і політичного життя. *Абревіація* значною мірою розширює дериваційні можливості лексики.

Широке розповсюдження засобів електронної комунікації (мобільних телефонів, Інтернету) у 1990-х роках стало поштовхом для значного зростання кількості розмовних скорочень, особливо завдяки популярності служби коротких повідомлень SMS.

Абревіатури англійської мови стали спеціальним предметом дослідження порівняно недавно, а саме з їх інтенсивною появою у мові у XX ст., ознаменованого початком бурхливого розвитку інформаційних технологій, нових сфер інформації та інтеграційних процесів у різних галузях економіки та культури, щобезумовно знаходить відображення у мові [6, с. 91].

Питанню аббревіацій в англійській мові присвячені теоретичні дослідження низки українських лінгвістів [13; 17; 26; 27], зокрема, плідно у цьому напрямку працює С.М. Єнакієва [14; 15; 16].

Це явище досліджувалося при укладанні різноманітних підручників із лексикології англійської мови та англомовних словників. Вагомий внесок у дослідження абревіацій-неологізмів зробив Ю.А. Зацний [10; 11].

Як показує аналіз спеціальної літератури, абревіатури досліджувалися, в основному, як один із способів словотвору, вивчалися і класифікувалися їхні типи та різновиди, укладалися довідники та спеціальні словники скорочених слів для практичного використання при перекладі спеціальних текстів [10; 26; 27].

У лінгвістиці існує декілька класифікацій скорочених лексичних одиниць, в основі яких лежать різні принципи, що частково зумовлено великою кількістю різновидів скорочень. Згідно із класифікацією М.І. Мостового, скорочення поділяються на графічні та лексичні [22, с. 42].

О.Н. Бортнічук подає наступну класифікацію абревіатур сучасної англійської мови: усічені слова (clippings), буквенні абревіатури (alphabetic / initial abbreviations and acronyms) та телескопізми (blends) [1, с. 89].

Незважаючи на розходження в класифікаціях, можна виділити основні типи абревіатур, наявність яких визнається більшістю дослідників:

- 1) *ініціальні* абревіатури, які, в свою чергу, діляться на 2 типи-*алфабетизми* та *акроніми*;
- 2) *складні* абревіатури;
- 3) *усічення* (*апокоп*, *синкоп* та *аферезис*);
- 4) *графічні* абревіатури;
- 5) *Запозичені* (з іншої мови) абревіатури.

Розглянемо класифікацію абревіатур сучасної англійської мови більш детально.

Усічені слова з'явилися в англійській мові серед іменників у XV ст., усічені власні назви спостерігалися ще раніше. На сучасному етапі розвитку англійської мови спостерігається не уклінний ріст кількості

усічених слів, наприклад, в 60 – 70-х роках з'явилися такі одиниці, як *deli (n) – delicatessen, limo (n) – limousine, mayo (n) – mayonnaise, disco (n) – discotheque* тощо.

Багато усічень увійшли до словникового складу англійської мови як одиниці, що мають статус слова, вони характеризуються певним категоріальним значенням, граматичними категоріями, мають синтаксичні функції в реченні, виявляють здатність до подальшого словотворення.

Усічення утворюються шляхом відкидання кінцевого або початкового складу основи. Наприклад: *demo < demonstration, ad < advertisement*. Частина, що збереглася фонетично не змінюється, але цей процес може супроводжуватися зміною написання збереженої частини слова, наприклад, *mike < microphone; dub < double*.

В залежності від того, яка частина слова піддається скороченню, усічені слова Є. Бортнічук поділяються на три групи [1, с. 163]:

- скорочення фінальної частини слова (апокоп): *lab < laboratory;*
- усічення початку слова (або афerezис): *phone < telephone;*

Початкове та фінальне усічення можуть поєднуватися в одному слові, у результаті чого від слова-продуцента залишається лише середня частина, наприклад, *flue < influenza; fridge < refrigerator;*

- синкопа – усічення середньої частини слова: *maths < mathematics;*

Вокрему групу виділяють скорочення стійких сполучень, оскільки вони є результатом не лише словотвірних, але й граматичних процесів. Усічення словосполучень супроводжується одночасно трьома різними процесами: скороченням, еліпсисом та субстантивацією. Наприклад, *cellphone < cellular telephone*.

Процес словотвору може не закінчуватися усіканням, а може ускладнюватися, наприклад, субстантивацією, якщо скорочує слово, що входило до словосполучення. Наприклад, усічення слова *zoological* у сполученні *zoologi cal garden* при подальшій субстантивації призвело до

появи слова *zoo*, аналогічним прикладом служить американське *movie* (movingpictures).

За часів новітнього періоду до англійської мови надійшла значна кількість латинізмів, які й до нашого часу зберегли не лише свою форму, а й правопис мертвої мови. Частину цих запозичень складають прислів'я, що не мають відповідних сталих сполучень в англійській мові, а також вислови, які вживаються у скороченій формі.

Усталені латинські скорочення, які є загальновідомими:

p.m. – *postmeridiam* – *after noon* (після полудня);

etc. – *etcetera* – *and the rest* (тощо);

NB – *notabene* – *take special note of* (зверніть увагу на...).

Зазвичай такі скорочення не мають відповідних форм в українській мові.

Велика кількість лінгвістів розглядають аббревіатури запозичені з латинської мови, як підвид графічних скорочень

Отже, аббревіація – це процесутворення нових слів шляхом скорочення. До факторів, які сприяють появі скорочених лексичних одиниць, як правило, відносять: науково-технічний і соціальний прогрес, зростання потоку інформації і необхідність передати її з найменшими витратами часу та місця. Аббревіація скорочує матеріальну оболонку слів, збільшуючи швидкість одержання інформації від автора до адресата, а власне аббревіатура є засобом концентрації інформації. У сучасній англійській мові скорочення помітно прогресує, що пояснюється доступністю і оперативністю їх створення, а також раціональністю, яку закладено в їх структуру – лаконічністю, економністю, семантичною місткістю та інформативністю.

Аббревіатури здебільшого належать до іменників та об'єднуються у великі тематичні групи назв: географічні назви, країни, штати, округи,

---

райони, партії, міжнародні організації, центральні органи виконавчої влади, підприємства та організації, банки, медичні терміни тощо.

Вони набувають усе більшого значення у науково-технічних і газетно-публіцистичних текстах як засіб концентрації інформації через свою лаконічність та стислість.

Сьогодні все частіше проводиться порівняльне вивчення абрєвіатур різних мов.

У роботі зроблена спроба критичного аналізу окремих спеціальних робіт з теми дослідження, а також здійснити самостійний діахронічне дослідження особливостей вживання скорочення та його видів у словотворчому процесі сучасної англійської мови.

Дослідження проводилося на матеріалі декількох дискурсів, а саме суспільно-політичного та науково-медичного (стоматологічного), що дозволяє точніше прослідкувати тенденцію розвитку цього явища у мові взагалі, а не обмежуватися вивченням особливостей вживання абрєвіатур у певному дискурсі.

З метою наукового підтвердження продуктивності абрєвіації як способу утворення нових слів у сучасній англійській мові та розширення у цей спосіб (а він, як відомо, не єдиний) словникового складу мови, а також для проведення аналізу продуктивності різних типів скорочень, проведено самостійний аналіз абрєвіатур текстів публіцистичного стилю, де в першу чергу відбуваються усі лексичні зміни, що спостерігаються у мові. Матеріалом дослідження слугували тексти статей газети "The Guardian" [40-44], з яких методом суцільної вибірки було зібрано 122 абрєвіатури.

Аналіз одиниць, що досліджуються, показує, що зібрані абрєвіатури можна віднести до 6 груп: *усічення, ініціальні абрєвіатури, графічні абрєвіатури, складні, змішаний тип абрєвіатур та абрєвіатури запозичені (з іншої мови).*

Найпоширенішою групою (57%) виявилися ініціальні аббревіатури, серед яких виділяються декілька підгруп, а саме:

алфабетизми (буквенні аббревіатури) – це ініціальні комплекси, утворені від початкових літер вихідного словосполучення що вони вимовляються відповідно до назв цих літер у алфавіті:

IDS [ai: di: es:] (Integrated Data System); *FT* [ef: ti:] (Financial Times); *BBC* [bi: bi: si:] (British Broadcasting Corporation).

Акроніми /звукові аббревіатур (утворення з початкових звуків слів вихідної номінативної одиниці, що читаються як звичайні слова:

PIN[pin] (Personal Identification Number); *PAC*[pæk](Political Action Committee).

Ініціальні аббревіатури, що збігаються з англійськими словами в їх звуковій формі типу *PIN* [pin](personal identification number) та *apin* (шпилька), зазвичай мають номінативний характер, тобто вони є іменами предметів чи явищ і належать до класу іменників.

Як показав аналіз, за семантикою зібрані ініціалізми використовуються як номінації у багатьох сферах життєдіяльності людей : назви компаній, установ та організацій (найбільш частотна (42 % від зібраних) семантична група ініціальних аббревіатур) – це назви політичних партій та організацій, ранги, звання та професії, назви часових поясів та географічні назви, медичні поняття та технології, назви газет та документів, політичні та економічні об'єднання, назви навчальних установ, фінансові , медичні, технічні терміни тощо.

Переважає більшість такого типу скорочень пишеться з великих букв, але зустрічаються також випадки написання скорочень з маленьких букв: *dpa* (District Publicity Assistant). Випадків відділення букв крапками не було зафіксовано.

Те, що найпоширенішим за семантикою типом ініціальних аббревіатур є назви компаній, установ та організацій пояснюється

збільшенням сьогодні кількості різних компаній та установ, а оскільки їх назви є досить громіздкими, для більшої зручності і для економії місця прийнято використовувати лише їх початкові літери.

Усічення налічують у матеріалі дослідження 22 одиниці (18%). Вони представлені трьома структурними типами, а саме: *апокопи*, *афerezиси* та *синкопи*.

Апокоп (усічення фінальної частини слова, типу *prof*<*professor*) виявився найбільш розповсюдженим типом усічених скорочень.

Серед скорочень апокопного типу зустрічаються також усічення власних імен: *Nick*<*Nicholas*, *Fred*<*Frederick*.

Початкове слово, від якого утворюється апокопа, може бути як окремою лексемою: *middle*>*mid*, так і словосполученням: *publichouse*>*pub*.

Менш численною є група лексикалізованих скорочень, створених шляхом збереження кінцевого елемента вихідної лексеми при опущенні початкового складу, тобто *афerezис*: *phone*<*telephone*; *bus*<*omnibus*; *plane*<*aero plane*.

У матеріалі дослідження не було зафіксовано такого типу скорочень, коли початкове та фінальне усічення можуть поєднуватися в одному слові, а це означає, що цей різновид усічень не є продуктивним.

Усічення типу *синкоп*, тобто усічення середньої частини, як от: *adds*<*address*; *math*<*mathematics*, як свідчить проведений аналіз, є найменш поширеними у словотворі сучасної англійської мови.

Малочисленими (11%) є також графічні аббревіатури, які за структурою можуть бути початковими літерами слів: *sq*< *s*quare, *corp*<*c*orporation; комбінацією першої та останньої літерами слова: *bn*< *b*illion, *St*< *S*aint; або традиційним поєднанням приголосних багатоскладового слова: *km*<*k*ilometer.

Зібрані графічні аббревіатури за семантичними ознаками охоплюють значну кількість понять: назви графств у Великобританії: *Mid Staff* < *Mid*

Staffordshire; звертання: *Dr* <Doctor; *Mr* <Mister; грошові одиниці: *p* (penny, pence); одиниці кількісного рахунку: *mn* <million; *bn* <billion; професії та людські якості: *Jr.* <Juror); *St.* < Saint; та інше: *Corp* < corporation.

Що стосується орфоепічних особливостей графічних скорочень, то в усному мовленні вони відтворюються як повноцінні слова. Оскільки одна і та ж аббревіатура може мати значення різних слів, то їх читання залежить від контексту, наприклад аббревіатура *am* може бути прочитана як: *male, married, masculine, meter, mile, million, minute.*

Складні аббревіатури/напівскорочення тобто ті, що утворюються шляхом усічення та одночасно і складання основ, формуються з початкових літер або складів слів та їх сполучення з неусіченими основами становлять (7%) серед аббревіатур, що досліджувалися. Першим їхнім елементом може бути літера, а другим – ціле слово: *e-mail* <electronicmail; *A-level* < Advancedlevel.

Абревіатури запозичені з іншої мови молочисленні сьогодні (2%) і малопродуктивні як способи словотвору.

Змішаний тип аббревіатур, тобто такі, що не відносяться ні до одного з зазначених типів, в натомість утворюються використанням елементів різних типів аббревіатур, становлять у матеріалі дослідження 5% одиниць, що є досить вагомим показником. Це аббревіатури типу: *3D* <three dimensional – у трьох вимірах, тривимірний), *4G* < fourth generation (про технологію мобільних телефонів); *G8* <Group of Eight – “Велика вісімка”.

Отже, як показав аналіз частоти вживання аббревіатур різного типу у суспільно-політичному дискурсі англійської мови, до найбільш вживаного типу аббревіатур в британському варіанті англійської відносяться ініціальні аббревіатури (69 одиниць, 57 %). На другому місці після ініціальних за частотою вживання знаходяться усічення (22 одиниці, 18 %). Третю позицію за частотністю займають графічні аббревіатури (14 одиниць, 11 %).

До найменш численних типів відносяться складні аббревіатури (8 одиниць, 7 %), змішаний тип аббревіатур (6 одиниць – 5 %) та аббревіатури запозичені з іншої мови (всього лише 3 одиниці – 2 %).

Проведений синхронічний аналіз свідчить, що скорочення як спосіб словотвору сьогодні використовується досить широко у суспільно-політичному дискурсі, який, як відомо, першим реагує на зміни у суспільстві та відразу відображає їх у мові характерними для неї засобами.

Отримані результати науково підтверджують, що один з типів скорочень, а саме ініціальні аббревіатури є сьогодні найпродуктивнішим типом скорочень у сучасній англійській мові і становлять 57 %, в той час як інші типи використовуються значно менше (від 18% до 2%).

Для того, щоб можна було говорити про певну тенденцію у використанні того чи іншого типу словотвору у сучасній англійській мові (у нашому випадку певного типу аббревіації), та для наукового підтвердження тенденції до збільшення аббревіації як способу словотвору у сучасній англійській мові необхідне діахронічне дослідження, яке і було проведене на матеріалі аббревіатур медичного дискурсу.

Матеріалом дослідження були обрані аббревіатури наукового медичного(стоматологічного) дискурсу трьох часових зрізів мови з проміжком у 50 років, саме: 1) початку XX століття, 2) середини XX століття та 3) початку XXI століття [37-39].

Як свідчить самостійно проведений аналіз, частотність вживання аббревіатур, зібраних методом суцільної вибірки у загальній кількості 498 одиниці в однакових за розміром текстах трьох історичних зрізів значно різнилася у кожному зрізі, показуючи чітку тенденцію до зростання, і мала таке співвідношення :

початок XX століття - 56 одиниць,
середина XX століття –126 одиниць,
початок XXI століття – 316 одиниць.

На початку ХХ століття переважають графічні аббревіатури, що здебільшого позначають анатомічні утворення, фармакологічні засоби та загальноприйняті латинські аббревіатури .

У стоматологічному дискурсі середини ХХ століття зафіксовано вже 126 аббревіатур, з яких 75 – алфавітні, 36 – графічні, 13 – латинські запозичення, 2 – складні скорочення.

У стоматологічному дискурсі початку ХХІ століття, як свідчать отримані результати проведеного аналізу, зафіксовано 316 аббревіатур, з яких 113 – алфавітні, 87 – графічні, 34 – латинські запозичення, 35 – складні, 47 – акроніми.

Дослідження аббревіатур у текстах англomовних наукових статей зі стоматології у діахронічному аспекті продемонструвало не лише їхнє кількісне збільшення, а й зростаючу структурну диверсифікацію впродовж ста років.

Отже, проведений аналіз свідчить, що у професійному стоматологічному дискурсі початку ХХ століття абсолютна кількість аббревіатур склала 0,4 %, за лексико-семантичним типом переважали графічні аббревіатури – 75% та на частку латинських запозичень припадало – 25%. У професійному стоматологічному дискурсі середини ХХ століття кількість аббревіатур становить вже 3,6% , що у 9 разів більше ніж у попередньому періоді. Домінуючими (60 %) стають алфавітні аббревіатури типу *CAD / CAM applications emerged in the 1960s and 1970s*

На частку графічних типу аббревіатур припадало 28,6% усіх зібраних для аналізу одиниць: *dithiothreitol (DTT)*, *ethylenediaminetetraacetate (EDTA)*

Латинських запозичень зафіксовано 10,32%. Це переважно загальноживані скорочення типу, *i.e. 1 to 2 log. In the recovery of bacteria ...*

Складні аббревіатури типу *SH-containing compounds* становлять – 1,6%.

За семантикою найчисельнішими виявилися аббревіатури на позначення хімічних, біохімічних сполук та лікарських засобів:

EDTA (Ethylenediaminetetraacetic acid)

DTT (Dithiothreitol)

BBL(benzimidazole benz ophenanthroline)

Такі зміни у функціонуванні аббревіатур свідчать про значний розвиток стоматології за 50 років з початку та до середини ХХ століття, що ознаменувався виникненням нових приладів для діагностики та лікування, реставраційних матеріалів, тощо, що здебільшого є словосполученнями і тому замінюються на письмі аббревіатурами різного типу.

Ця тенденція продовжується і в сучасному англomовному стоматологічному дискурсі : кількість аббревіацій (в однаковому за обсягом мовленнєвого матеріалу) склала 7%, що у 2 рази більше ніж у середині ХХ століття, та у 18 разів більше ніж на початку ХХ століття.

За своїм лексико-семантичним складом сьогодні переважають алфавітні (35,76%) та графічні (27,3%) аббревіатури, на частку акронімів, складних аббревіатур та латинських запозичень припадає 14,9%, 11%, 10,7% вживань відповідно, що є також значною часткою.

Отже, отримані результати проведеного дослідження слугують підтвердженням загальної тенденції щодо компресії інформації, тобто підпорядкованого законам економії у мові, спрощення в процесі обробки або створення тексту його поверхневої структури, і все ширшого вживання скорочень як способу утворення нових слів та значне збільшення різних типів скорочень. Проведеним дослідженням ілюструється також і той факт, що мова є відображенням життя суспільства і тих змін, що відбуваються у реальному житті, у нашому випадку – у сфері стоматології: зміни у функціонуванні аббревіатур свідчать про значний розвиток стоматології за 50 років з середини ХХ століття, що

ознаменувався виникненням нових приладів для діагностики та лікування, реставраційних матеріалів, тощо, що здебільшого є словосполученнями і тому замінюються на письмі абрєвіатурами різного типу.

Висновок. Аналіз спеціальної літератури з питань словотвору у сучасній англійській мові, а також самостійне дослідження абрєвіації як одного із способів словотвору, проведене у синхронічному аспекті (абрєвіація у суспільно-політичному дискурсі) та діахронічному (абрєвіація у науковому медично-стоматологічному дискурсі) дозволяють стверджувати існування в англійській мові тенденції до

компресії інформації, тобто підпорядкованого законам економії у мові, спрощення в процесі обробки або створення тексту його поверхневої структури, і все ширшого вживання абрєвіації у сучасній мові у декількох її типах, найпродуктивнішими з яких є ініціальний та графічний типи абрєвіатур.

Серед причин та передумов виникнення абрєвіації та її широкого розповсюдження на сучасному етапі розвитку суспільства, поряд з екстралінгвістичними факторами такими як, наприклад, науково-технічний прогрес, слід називати також закон економії мовних засобів та мовленнєвих зусиль.

Проте, хоча фактор соціального розвитку вважається ключовою передумовою мовних змін, не варто забувати і про внутрішні причини розвитку мови, які досить чітко проявляються при дослідженні тенденції вживання скорочених слів.

Проведеним дослідженням ілюструється той факт, що мова є складним явищем і розвивається у поєднанні екстралінгвістичних законів, що виявляються у відображенні життя суспільства і тих змін, що відбуваються у реальному житті, та відповідно до своїх інтралінгвістичних законів розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бортничук Є. Н., Василенко І.В. Словообразование в современном английском языке. К.: Вища школа, 1988. 261 с.
2. Гармаш О.Л. Збалансованість процесу поповнення словникового складу сучасної англійської мови. *Вісник Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького*. Мелітополь, 2008. №1. С.183-191.
3. Гармаш О.Л. Словотвір як синергетична операційна інтрасистема словникового складу сучасної англійської мови. *Філологічні студії*. Луцьк, 2007. № 1-2. С.235-242
4. Головка О.М. Неологізми і процес розвитку мови. *Нова Філологія*. Збірник наукових праць. Запоріжжя: ЗНУ, 2009. № 33. С.203-207
5. Данилюк Л.В. До питання розвитку мови. Науковий збірник «Антикризовий розвиток соціальних та економічних процесів...». Полтава, 2012. с.77-79
6. Данилюк Л.В. Культурологічний аспект абревіатур як способу словотвору в англійській мові. Слово й текст у просторі культури: тези доповідей міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю з дня народження проф. О.М. Мороховського / КНЛУ, К.: Ленвіт, 2010. 273 с.
7. Данилюк Л.В. Структурно-семантичні особливості прийменникових словосполучень в староанглійській мові. Канд. дис. 10.02.14, Київ, 1977
8. Девальєр О.М. Абревіація в системі способів словотвору: проблеми інтерпретації. *Філологічні науки*. 2009. Вип.2. С.125-130.
9. Денисова С.П. Глобалізація як наслідок транскультурної комунікації. 60 років ЮНЕСКО: погляд у майбутнє: Наукова конференція кафедри ЮНЕСКО КНЛУ, 22-23 лютого 2006 р. К.: Видав. центр КНЛУ, 2006. С. 14-16
10. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя: Запорізький ун-т, 1998. 429с.10.

-
-
11. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття: англо-український словник. Вінниця: Нова книга, 2008. 360 с.
  12. Есперсен О. Философия грамматики : Монография. Москва.: Иностр. лит., 1958. 404 с.
  13. Запоточна Л. Аббревіація в системі сучасної кардіологічної термінологічної номінації. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2014. № 1. С. 71–77.
  14. Єнікєєва С.М. Вербоформанти, верботрансформанти та система словотвору (на матеріалі англійської мови). *Вісник Сумського державного університету. Серія: Філологічні науки*. 2005. №5 (77). С. 119-127.
  15. Єнікєєва С.М. Синергетика як методологія дослідження мови. *Нова Філологія. Збірник наукових праць*. Запоріжжя: ЗНУ 2009. № 33. С.96-112.
  16. Єнікєєва С.М. Скорочення слова як механізм формотворення та словотворення в сучасній англійській мові. *Вісник Запорізького державного університету. Серія: Філологічні науки*. Запоріжжя, 2006. №2. С. 11-14.
  17. Єнікєєва С.М. Телескопія як основа утворення нових дериваційних засобів англійської мови. *Вісник Запорізького державного університету. Серія: Філологічні науки*. Запоріжжя, 1998. №1. С. 46-48.
  18. Кобзар С. К. Основні тенденції словотвору сучасного американського варіанта англійської мови. *Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту*. 1999. № 4. С. 54–59.
  19. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. Підручник. – Київ: Видавничий центр „Академія”, 2000.
  20. Ніколенко А.Г. Лексикологія англійської мови - теорія і практика. Вінниця: Нова Книга, 2005.
  21. Левицький А.Е., Славова Л. Л., Борисенко Н. Д. Лінгвістика. Підручник. Київ: Знання України, 2006. 171 с.

-
-
22. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови : підруч. для ін-тів і фак. інозем. мов. Харків : Основа, 1993. 255 с.
  23. Паращук В.Ю. Теоретична фонетика англійської мови. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. Вінниця, 2005. 240 с.
  24. Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення. Ужгород : Закарпаття, 1999. 240 с.
  25. Полюжин М.М., Омельченко Л.Ф. Функциональное словосложение и префиксальные ономаσιологические категории в английском языке. Учебное пособие. Ужгород, 1997. 100 с.
  26. Ступін Л. П. Аббревіатури і проблема їх включення в тлумачні словники. Питання теорії і історії мови. Х.: Фоліо, 2003. 50 с.
  27. Яшнов П. А. Особливості перекладу аббревіатур. К., 2005.

Довідкові джерела:

28. Crozier Justin Collins The saurus A–Z / Justin Crozier, Lorna Gilmour. Glasgow: Harper 1. Collins Publishers, 2005. 824 p.
29. Quirk R., et al. A Grammar of Contemporary English. L., 1972]. Clipped words, Blends, Acronyms. Quirk 1972: 1030 – 1031.

Електронні ресурси:

30. Закони та закономірності розвитку мови. <http://um.co.ua>
31. Goel R. The Social Dynamics of Language Change in Online Networks. Social Informatics: веб-сайт. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-47880-7_3.
32. <http://en.wikipedia.org/wiki/Abbreviation>
33. http://en.wikipedia.org/wiki/Acronym_and_initialism
34. http://en.wikipedia.org/wiki/Clipping_%28morphology%29
35. <http://en.wikipedia.org/wiki/Portmanteau>

Джерела ілюстративного матеріалу:

36. Anderson J. Endodontic applications of 3D printing. International Endodontic Journal. 2018. №51. P. 1005–1018.
37. Prosthetic Dentistry: The Public Health Aspect (1922)
38. <http://guardian.co.uk/>
39. <http://mirror.co.uk/>
40. <http://newsweek.com/>
41. <http://nytimes.com/>
42. <http://thesun.co.uk/>

ЗМІСТ

Вступ		3
Коломінова О., Роман С.	Вимоги до уроку іноземної мови у початковій школі	5
Пашко С.	Англомоні художні засоби та особливості їх перекладу українською мовою Миколою Лукашем (на матеріалі поезії Роберта Бернса)	51
Радишевська О.	Особливості підготовки перекладачів в умовах набуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі: погляд юриста-практика	87
Рябокінь Н.	Навчання монологічного мовлення, як методична проблема	123
Тарасова Н., Люлька В.	Художня своєрідність іспанських ліричних жанрів (Федеріко Гарсія Лорка)	165
Торба О.	Особливості перекладу військового дискурсу	211
Данилюк Л.	Мова як соціальне явище, особливості та тенденції розвитку	248

Науково-монографічне видання

Сучасні питання філології: теоретична та прикладна лінгвістика: колект. монографія. Полт. ін-т економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»; ред. колег. Н. Рябокінь (голова), Л. Данилюк, Н.Мякушко та ін. Полтава : ПЕП, 2023. 284 с.

**Верстка
Пашко С.В.**

**Редагування
Рябокінь Н.О.**

**Матеріали подано в авторській редакції
Редакційна колегія не несе відповідальність за зміст матеріалів**

Формат 60x84/16. Умовн. Друк. арк.210

**Полтавський інститут економіки і права
вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини
«Україна»:
36011, м. Полтава, вул..
Монастирська 6, Тел. (0532)
50-99-66
E-mail: piel-admin@ukr.net**